Konińskie Studia Społeczno-Ekonomiczne
Wydział Społeczno-Humanistyczny Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Koninie
http://ksse.pwsz.konin.edu.pl

Redaktorzy:
Redaktor naczelny: Jakub Bartoszewski
Zastępca redaktora naczelnego i redaktor statystyczny: Artur Zimny
Zastępca redaktora naczelnego i redaktor językowy (język angielski): Karina Zawieja-Żurowska

Tom 1 Nr 2 2015

Rada Naukowa:

Vladimír Biloveský (Uniwersytet w Bańskiej Bystrzycy, Słowacja)
Valentin Constantinov (Mołdawska Akademia Nauk w Kiszyniowie)
Mirosław Hamrol (Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu)
Adam Jonkisz (Uniwersytet Medyczny w Katowicach)
Stefan Levinta (Uniwersytet Państwowy Tiraspol, Moładawia)
Władysława Łuczka (Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu)
Roman Macyra (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)
Jerzy Ochman (Uniwersytet Jagielloński)
Przemysław Osiewicz (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)
Marian Palenciar (Uniwersytet w Koszycach, Słowacja)
Michał Pluciński (Uniwersytet Szczeciński)
Mordecai Roshwald (Uniwersytet w Minnesocie, USA)
Mihali Shepitko (Uniwersytet w Charkowie, Ukraina)
Valery Shepitko (Uniwersytet w Charkowie, Ukraina)
Jan Slosiar (Uniwersytet w Bańskiej Bystrzycy)
Tomasz Szarek (Uniwersytet Gdański)
Piotr Szczypa (Uniwersytet Szczeciński)
Krzysztof Wiak (Katolicki Uniwersytet Lubelski)
Krzysztof Wieczorek (Uniwersytet Śląski w Katowicach)
Magdalena Zioło (Uniwersytet Szczeciński)

KONIN 2015

Redaktor naczelny
Jakub Bartoszewski

Zastępcy redaktora naczelnego
Artur Zimny, Karina Zawieja-Żurowska

Redaktor językowy
Karina Zawieja-Żurowska (język angielski)

© Copyright by PWSZ w Koninie

Redakcja techniczna i korekta: Ewa Kapyszewska
Projekt okładki: Agnieszka Jankowska
Skład: Piotr Bajak

Wersją pierwotną czasopisma jest wersja drukowana

ISSN 2391-8632

Wydawca:
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koninie
ul. Przyjaźni 1, 62-510 Konin
http://www.konin.edu.pl, tel. 63 249 72 00

Druk i oprawa:
Mazowieckie Centrum Poligrafii, ul. Duża 1, 05-270 Marki, tel. +48 22 845 66 55, www.drukksiazek.pl

Konińskie Studia Społeczno-Ekonomiczne
Wydział Społeczno-Humanistyczny Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Koninie
Tom 1, Numer 2, 2015
http://ksse.pwsz.konin.edu.pl

Spis treści

O autorach 101

Wstęp 103

Artykuły:

Valentin Constantinov – *Молдавское княжество и международные отношения в первых десятилетиях 17 века* 105

Ştefan Levinţa, Lilia Constantinov – *Стратегия нравственного воспитания студенческой молодежи республики Молдова*... 113

Krzysztof Wieczorek – *Inspiracje korczakowskie w polityce społecznej*.....121

Dariusz Sarzała, Wojciech Piestrzyński – *Młodzież i dzieci w cyberprzestrzeni a zagrożenia w sferze socjalizacji* 145

Krzysztof Waliszewski – *Standaryzacja w obszarze pośrednictwa i doradztwa kredytowego w Polsce w kontekście działań związku banków polskich i związku firm doradztwa finansowego*..... 159

Piotr Szczypa – *Ewidencja kosztów w mikroprzedsiębiorstwach i jej wartość informacyjna. Stan obecny i postulowane kierunki zmian*.....185

Informacje dla autorów 197

Konińskie Studia Społeczno-Ekonomiczne
Wydział Społeczno-Humanistyczny Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Koninie
http://ksse.pwsz.konin.edu.pl

O autorach

Lilia Constantinov – mgr, wykładowca w Katedrze Języków Obcych Uniwersytetu Państwowego Tyraspol w Kiszyniowie, autor artykułów dotyczących problematyki nauczania języków obcych w uczelniach Republiki Mołdowy. Zainteresowania naukowe oscylują między implementacją nowych pryncypiów w procesie nauczania języków obcych w wyższych uczelniach a jej skutkiem w postaci posługiwaniu się językiem obcym w codziennym życiu.

e-mail: walentkonstant@yahoo.fr

Valentin Constantinov – dr historii, adiunkt w Katedrze Nauk Społecznych Uniwersytetu Państwowego Tyraspol w Kiszyniowie, koordynator projektów badawczych w Instytucie Historii Mołdawskiej Akademii Nauk. Autor ponad 90 artykułów naukowych, w tym czterech monografii autorskich oraz wydań źródłowych. Współpracuje z historykami, filozofami, socjologami z Polski, Rumunii, Słowacji, Rosji, Ukrainy oraz Włoch.

e-mail: walentkonstant@yahoo.fr

Ștefan Levința – szef Katedry Nauk Społecznych Uniwersytetu Państwowego Tyraspol w Kiszyniowie. Prof. nauk społecznych, autor ponad 60 artykułów naukowych, które zamieszczał w czasopismach krajowych i zagranicznych. Uczestnik i organizator konferencji naukowych o zasięgu międzynarodowym i krajowym. Współpracuje naukowo z ośrodkami badawczymi w Rumunii, w Polsce i na Słowacji.

e-mail: walentkonstant@yahoo.fr

Wojciech Piestrzyński – pedagog, seksuolog, doktor nauk społecznych. Pracownik naukowo-dydaktyczny Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa w Poznaniu, Katedra Pedagogiki i Psychologii. Zainteresowania badawcze: psychologia społeczna, resocjalizacja, seksuologia, gereontologia.

e-mail: wapiestrzynski@wp.pl

Dariusz Sarzała – pedagog i filozof, doktor nauk humanistycznych. Adiunkt w Katedrze Pedagogiki Resocjalizacyjnej na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Swoje zainteresowania badawcze koncentruje na tematyce dotyczącej niedostosowania społecznego oraz resocjalizacji, a także współczesnych zjawisk o charakterze patologii społecznej (także w cyberprzestrzeni) i ich uwarunkowań z uwzględnieniem aspektów pedagogicznych i filozoficzno-etycznych. Autor, współautor i współredaktor ponad 100 artykułów naukowych i książek dotyczących wymienionych obszarów tematycznych.

e-mail: sarzalad@op.pl

Piotr Szczypa – dr hab., prof. nadzw. Uniwersytetu Szczecińskiego, kierownik Katedry Rachunkowości i Controllingu na Wydziale Zarządzania i Ekonomiki Usług Uniwersytetu Szczecińskiego. Jest dyplomowanym księgowym, członkiem zwyczajnym Stowarzyszenia Księgowych w Polsce i sygnatariuszem Kodeksu zawodowej etyki w rachunkowości. W praktyce gospodarczej zajmuje się wdrożeniem controllingu i szkoleniami z zakresu rachunkowości finansowej i controllingu. W pracy naukowej prowadzi badania z zakresu rachunkowości i controllingu w logistyce przedsiębiorstw, w Lasach Państwowych oraz w działalności proekologicznej jednostek gospodarczych.

e-mail: piotr.szczypa@wp.pl

Krzysztof Wieczorek – prof. nauk humanistycznych, kierownik Zakładu Logiki i Metodologii na Uniwersytecie Śląskim. Autor czterech monografii oraz szeregu publikacji naukowych. Interesuje się epistemologią, filozofią dialogu, historią fenomenologii, filozofią kultury, aksjologią, filozofią wychowania. Od 2003 roku prowadzi międzyuczelniane seminarium interdyscyplinarne.

e-mail: kvik@poczta.onet.pl

Krzysztof Waliszewski – dr nauk ekonomicznych, adiunkt w Katedrze Bankowości Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, specjalizuje się w tematyce pośrednictwa finansowego, doradztwa finansowego, pośrednictwa kredytowego. W swoim dorobku ma ponad 90 publikacji o tematyce finansowo-bankowej (w tym na temat rynku consumer finance, doradztwa kredytowego, pośrednictwa kredytowego, kart kredytowych kupieckich private label) i związanej z finansowaniem nieruchomości.

e-mail: krzysztof.waliszewski@ue.poznan.pl

Konińskie Studia Społeczno-Ekonomiczne
Wydział Społeczno-Humanistyczny Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Koninie
KSSE 1 (2). 2015. 103-103
http://ksse.pwsz.konin.edu.pl

Wstęp

Oddajemy do Państwa dyspozycji drugi numer naszego czasopisma, które zostało poświęcone zagadnieniom z zakresu nauk społecznych, humanistycznych oraz ekonomicznych. Problematyka podejmowana przez autorów wskazuje, że nasze zeszyty, mimo „młodości", wpisują się w środowisko naukowe zarówno w kraju, jak i za granicą. Na uwagę zasługuje to, że założenia, które przyjęła Rada Redakcyjna, w postaci publikacji, niejako zwyczajowo, dwóch tekstów z jednostek naukowo-dydaktycznych spoza granic Polski oraz czterech artykułów krajowych są konsekwentnie realizowane.

W związku z powyższym w aktualnym numerze możemy zapoznać się z pracami z zakresu historii, filozofii wychowania i ekonomii.

Zachęcamy do zapoznania się z niezwykłymi artykułami, które w swej strukturze i treści są niezmiernie ciekawe, a jednocześnie wskazują zakres zainteresowań badawczych autorów.

Jakub Bartoszewski

Konińskie Studia Społeczno-Ekonomiczne
Wydział Społeczno-Humanistyczny Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Koninie
KSSE 1 (2). 2015. 105-112
http://ksse.pwsz.konin.edu.pl

Молдавское княжество и международные отношения в первых десятилетиях 17 века

Valentin Constantinov
Katedra Nauk Społecznych
Uniwersytet Państwowy Tiraspol w Kiszyniowie
walentkonstant@yahoo.pl

Moldavia and international relations in the first decades of the 17th century

At the end of the 16th century, in 1594, in the Romanian Principalities outside the Carpathians broke a rebellion against the Ottoman Empire. As a result of this compromise reached between the Poles and Turks, in Moldova was established a system of dual suzerainty, Polish and Ottoman. After, to these military conflicts is added also the political instability. And yet, the period in question did not characterize only through the political and military rivalry, but also through diplomatic negotiations, even though they have experienced an inconsistent line. The Moldavian voivodes were interested in strengthen not only their own reign and to obtain government extension, but also international prestige, almost immediately after a major confrontation through settlement of the parties to the negotiations table to create a new frame, favorable, of mediation, process in which the Moldavian voivodes have played a very active role.

Keywords: Moldova, rulers, Ottoman Empire, Polish, wars

Введение

Проблемы связанные с международными отношениями являются очень важными для объяснения разных явлений в человеческой деятельности. Но

в то же время нужно заметить и то, что порой эти самые международные отношения, определяются другими факторами как например культурные и религиозные или экономические. В конце концов, иногда международные отношения являются только показателем для других элементов определяющих человеческую сущность и человеческую деятельность. Во многом многие исторические процесы определяются той взаимосвязью между разными процесами которые оказывают влияние на человеческую деятельность.

Новое время по праву считается как черта между двумя разными измерениями в человеческой деятельности которые настолько разные что пришлось дать своеобразное определение к тому что привело нового в деятельности человека его мышлении, но и его поведении. Все это предопределило новую реальносьв которм очутился человек на переломе времен средневековых и новых. Все эти процессы не могли не отразится на поведении и свормировании специфических позиций которые и дают свое полное определение тому поведению к которому мы относимся.

Начало нового времени по своей сути не было еще точно определено. В разное время давались многие характеристики и множество отправных точек. То речь шла о падении Константинополя, в 1453 году, то о открытии Америки в 1492 году, то о Ренесансе как о культурном явлении, изменившим представление о мире и месте человека в нем, то о возникновении протестантизма коотрый начинает свой отчет в 1517 года, то о 16 веке в целом который предопределяет появление нового времени, то о 30 Летней войне (1618-1648) первой войне нового времени, то о Английской революции 1640-1649 годов. Вот в принципе все основные моменты определяющие человеческую историю этого времени, с которыми связали начало и рассвет Нового времени. К этому кстати можно добавить и конец кризиса 14 века, который заканчивается к середине 15 века, но и очертание нового европейского кризиса начала 17 века, или же контрареформацию которая сыграла огромную роль в отвоеванию престижа католичаской церквью. Все эти события предочертили те изменения которые произошли на европейском континенте за все это время. Наверное чтобы совместить все разом специалисты заговорили о длинном 16 веке, несмотря на то что он вмещал по сути два века истории, от половины 15 века до половины 17 века. Но в любом случае речь шла как меньше о 150 годах.

Но даже исходя из терминов и дефиниций можем заметить несколько тенденций. С одной стороны это определяется идеологическими изменениями в восприятии мира: Ренесанс, поощряемый кстати католической церквью, протестантизм, контрареформация, ноые идеи относительно политической борьбы: абсолютизм и парламентская монархия. Появление новых экономических идей отождествляющий себя с новыми реалиями.

И конечно же войны. С самого начала их окрестили как религиозные войны между протестантами и католиками, потом эти войны получили местную окраску: как например в Германии или во Франции. В то же самое время начинается освоение Америки. Поиск богатств обернулся изумительной возможностью не только начать все заново но и переродится в другого человека что для многих отождествляло начало новой жизни. Все это происходило в поисках, надеждах и принципиально новому подходу к сути бытия[1].

В любом случае уравновешаная жизнь средневековой Европы, без особых потрясений подходила к концу. Начинался новый процесс полный переворотов, неожиданных взлетов и горьких падений. Вместо изолационизма приходила новая эпоха, своеобразной глобализации или же первые проявления глобализации как таковой. Отсюда с одной стороны интерес к новым местам, территориям странам, но и своеобразная реакция тех стран которые были включены в изумительный круговорот событий.

Европа в начале 17 века

Если до начала 17 века Европа была отчетливо разделена на несколько частей, с началом 16 и особенно в 17 веке начинается процесс который приведет к определению Европы как целого. И это происходит как следствие глубоких изменений произошедших в Европе к этому времени: это и объеденение Франции в сильное королевство, это и начало гегемонии Англии как великой морской державы, консолидация габсбургской монархии которая четко и уверенно завляет о своих претенциях в разных частях Европы, но и апогей Османской Империи которая включила в свои территории огромные пространства давней Европы, в частности Балкан, и севера Африки занимая огромные территории Средиземного моря. В свою очередь, несмотря на начало освоения Америки, и открытие морских путей в обход Африки Средиземное море все еще занимало важную роль в торговых путях обеспечивающих Европу с азиатскими продуктами, купцов прибылями а суверанов доходами в казну. Таким образом создавался своеобразный климат обеспечивающий торговую деятельность.

По своей сути в начале 17 века, международные отношения выходили на новый качественный уровень, а развитие этих отношений во всеком зависило от развития всего европейского сообщества в целом. Конечно нужно исходить из того что на каждом моменте этой деятельности существовали различные степени развития, а весь европейский континент

[1] *Какую роль имела на развитии Молдавии и Валахии*, *Реформа и Контареформа*, см. V. Constantinov, *Ţara Românească şi Ţara Moldovei în timpul domniilor lui Radu Mihnea*, стр. 250–281.

хотя и связан между собой, был разделен на разные регионы. Обычно, как и в прежние времена существовали развитые регионы Европы, ну и все остальные, где положительные тенденции в развитии ыли заметно снижены разными факторами.

К сожалению к этому времени, то есть к началу 17 века, юго-восточный регион Европы переходил не через самые радужные времена. С самого начала должны заметить то что проходившая между 1593 и 1606 годах война привела к значительным потерям среди населения этого региона и к значительным опустошениям то что не смогло не отразится на дальнейшей сиуации региона в целом. К тому же уже к началу 17 века заметно сократилась торговая активность из-за перемещения главных торговых путей в обход Средиземного моря. Это не могло отразится уже сейчас начало проблем для Речипосполиты и Османской Империи[2]. Однако в это время существуют скорее симптомы дальнейшего ухудшения ситуации, чем кризисная ситуация. И хотя таже Османская Империя прошла через трудный период в начале 17 века этим все и ограничилось. На другом конце Речипосполита, не смотря на то что заметно снизила свою активность, все еще играла ведущюю роль в регионе. Не даром правление конца 16 начала 17 века Сигизмунда III Вазы называют серебренным веком Речипосполиты.

На стыке этих двух великих держав и была Молдавия. Буферная зона между Османской Империей и Речипосполитой являлась с конца правления Штефана Великого (1467-1504) интересующим звеном в международной политике что и явилось с одной стороны одной из главных бед обрушившихся на Молдавию, но с другой стороны составляющей часть ее существования и в конечном итоге – гарантии на существование и в дальнейшем. Было проще для обеих держав держать это пространство под контролем чем попробовать непосредственно включить Молдавию в состав своего государства. И вот почему. С одной стороны ни одна бы из великодержав не согласилась бы с таким положением, а с другой стороны соперничество с целью включения страны в собственные территории привело бы к продолжительному конфликту, а это не было ни в интересах Польши и потом Речипосполиты, ни в интересах Османской Империи.

Еще с конца 13 века восточная Европа стала связана торговым путем который пролегал от Балтийского моря к Черному. Поэтому не случайно что на этих территориях образовались в 14 веке Польша и Молдавское княжество. По тому как Османская Империя превратила во второй половине 15 века Черное Море в своеобразное турецкое озеро и отсюда начался отчет

[2] *О состоянии дел в международной торговле*, *см*. B. Murgescu, *Circulaţia monetară în Ţările Române în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1996.

нового времени в этом регионе. Понятно что торговые пути не исчезли со включением Белгорода и Килии в состав Османской Империи. Просто прибыль от тамошних таможень начали собирать уже турецкие таможеники. Все остальное осталось фактически по прежнему. Равно как и по прежнему молдавские господари получали огромные прибыли при заключении сделок, продажи своих товаров и от откупа таможеных сборов.

Другими словами было очень выгодно быть молдавским господарем в то время. Несмотря на земский обычай который был в то время вместо закона, то есть был своеобразным неписаным законом по которому судились разные дела, в разное время при разных обстоятельствах его можно бло нарушить особенно если речь шла о господаре, его сопдвижниках или его близком окружении. При этом, господарь у нас «был всегда прав». По нравоучениям того времени его сила исходила от Бога и все что мог себе позволить господарь было позволением от Бога[3].

Румынские княжества в начале 17 века

В конце 16 века оба румынские княжества, Молдавияя и Валахия, проходили через трудные времена. Выражаясь сегодняшним лексиконом обои государства должны были объявить дефолт. Выход из создавшегося положения пришелся как раз кстати. В 1593 году, вспыхнула новая война между Османской и Габсбургской Империей. Кстати никто не знает сколько бы проходила эта война не будь румынских княжеств которые ожесточенно начали сражаться за выживание. И для валахского князя, Михая названого позднее «Храброго», и для молдавского князя Арона, нашелся один единственный выход – восстание против турецкого влияния и анулирование всех долгов. После продолжительной борьбы Валахия получило новый статус тогда как Молдавия нашла другой выход из создавшегося положения. Вместо турецкого сюзеренитета, Молдавия перешла под двойной сюзеренитет польско-турецкий. И в одном и во втором случае все обязательства были анулированы и впоследствии начали с чистого листа. Если обратить внимание на эти два случая то стоит заметить что и разницу в развитии двух румынских государств. Валахия должна была воевать во времена Михая

[3] Румынский историк Н. Йорга назвал разделил тома Истории Румын исходя из института господарства: N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. V. *Vitejii*, ediţia a II-a, volum îngrijit de Constantin Rezachevici, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1998; vol. VI. *Monarhii*, ediţia a II-a, volum îngrijit de Ştefan Andreescu, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2000. Для него самое главное в периодизации истории румын было институция господарства, по этому можно встретить такие названия как Основатели, Кавалеры, Храбрецы, Монархи, Реформаторы итд.

Храброго, и в то же время его «храбрость» была обусловлена отсутствием альтернативы, он или воевал против османского влияния или же его могли казнить за те же самые долги. По сути начало молдавского восстания 1594, года было обусловлено теми же самыми причинами. По сути до 1595 года, когда Арона молдавского господаря во времена между 1591 и 1595, сместил с престола трансильванский принц, Молдавия находилась в той же самой ситуации. Когда же вместо своего господаря, молдаване очутились со ставленником трансильванского князя, тогда это многим не понравилось и по сути бояре внутри страны пришли к договоренности с боярами которые находились в Польше[4], и некоторые из них имели и польский индигенат еще с 1593 года, как Иеремия Могила и Лука Строич. Индигенат возвышал их на уровень польских шляхтичей.

Основополагающей чертой успеха этого предприятия стала военная кампания Яна Замойского который предложил османам принципиально деловое предложение. Вместо того чтобы молдаване воевали против османов на стороне габсбургского императора, они вошли в систему двойного сюзеренитета польско-османского, который и продержался худо бедно до 1611 года[5].

Таким образом если в первых годах XVII века, ситуация была стабильной, после 1611 года, начинался новый период в истории молдавского княжества - польско-турецкого противостояния. Между 1612 и 1621 военные столкновения происходили в 1612, 1615-1616, 1620, 1621[6]. К этим датам нужно еще добавить и 1617 год когда польско турецкие войска были готовы к противостоянию, но и 1618 год известный более как год Орынинской битвы которая несмотря на свою неопределеность, стала синонимом татарского набега произошедшего после того как татарские войска ночью обошли польские разрозненые лагеря и грабили польские земли последующие несколько недель. Ситуация возникшая в первые десятилетия была описана и в румынских обобщающих трудах[7].

[4] Это позволило некоторым историкам говорить даже о режиме сословии. P.P. Panaitescu, *Regimul nobiliar în Moldova (1621−1629)*, în *Istoria României*, vol. III, Bucureşti, Editura Academiei, 1964, p. 133−137.

[5] V. Constantinov, *Ţara Moldovei în cadrul relaţiilor internaţionale 1611−1634*, Iaşi, Editura Demiurg, 2014, стр. 9−22.

[6] V. Constantinov, *Ţara Moldovei în cadrul*..., стр. 147−200.

[7] A.D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, t. III: *De la moartea lui Petru Rareş până la Matei Basarab şi Vasile Lupu*, ediţia a IV-a. Text stabilit de Nicolae Stoicescu şi Maria Simionescu. Note comentarii, prefaţă, indice şi ilustraţia de Nicolae Stoicescu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1988; N. Iorga, *Istoria românilor,* vol. V. *Vitejii*, ediţia a II-a, volum îngrijit de Constantin Rezachevici, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1998.

Особенно, тогда когда в 1620 году польская армия потерпела сокрушительное поражение в Цоцорской битве[8]. Последовала Хотинская битва в 1621 году которая закончилась неопределенно. И хотя каждая сторона утверждала что именно она являлясь победителем, в реальности вещи выглядели совсем иначе. Турки претендовали на годовую дань и даже дали понять полякам что они заключили договор именно потому что поляки якобы согдасились на выплату дани. В конце концов когда польские послы на отрез отказались согласиться с выплатой годовой дани, турки пошли на встречю и договор все таки был заключен К. Збараским, а новый посол К. Серебкович изменил не выгодные статьи в польско-турецком договоре[9].

Окончание

И все-таки, было бы неправильно видеть в этом периоде только противостояние. Почти что каждый раз после очередного военного противостояния, стороны переходили к переговорам, а молдавские господари играли важную посредническую роль в этих переговорах.

В конечном итоге именно в этот период формируются предпосылки для огромного прорыва во времена правления в Молдавии Василия Лупу, во времена которого Молдавия познала наибольшее развитие в 17 веке[10].

Молдавия равно как и другие государства Европы прошла через путь модернизации. Развитие молдавского общества не могло оказаться в стороне от насущных проблем с которым столкнулось европейское общество. Приблизительно такие же феномены но в другом измерении наблюдаем сейчас когда процессы глобализации не только затрагивают самые главные моменты развития каждого общества в целом но и являются напрвляющим звеном в этом развитии.

Так же как и сейчас тогда в конце 16 начало 17 века Молдавия была включена в глубокие процессы преобразования, с той разницей что борьба великих держав за влияние в регионе оставило свой отпечаток на развитии Молдавии равно как и Валахии. Несмотря на значительное опоздание в процесах модернизации, Молдавия равно как и другие европейские государства прошла путь модернизации общества которое мохжно ощутить уже в следующем 18 веке.

---

[8] О Цуцорской битве см. V. Constantinov, *Ţara Moldovei în cadrul relaţiilor internaţionale 1611−1634*, Iaşi, Editura Demiurg, 2014, стр. 175−200.

[9] Ibidem, стр. 221–231.

[10] Один из тех «монархов» по определению Н. Йорги, vol. VI. *Monarhii*, ediţia a II-a, volum îngrijit de Ştefan Andreescu, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2000.

Библиография

Constantinov V., *Ţara Moldovei în cadrul relaţiilor internaţionale 1611–1634*, Iaşi, Editura Demiurg, 2014.

Constantinov V., *Ţara Românească şi Ţara Modovei în timpul domniilor lui Radu Mihnea*, Iaşi, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", 2007.

Iorga N., *Istoria românilor,* vol. V. *Vitejii*, ediţia a II-a, volum îngrijit de Constantin Rezachevici, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1998; vol. VI. *Monarhii*, ediţia a II-a, volum îngrijit de Ştefan Andreescu, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2000.

Murgescu B., *Circulaţia monetară în Ţările Române în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1996.

Paniatescu P.P., *Regimul nobiliar în Moldova (1621–1629)*, în *Istoria României*, vol. III, Bucureşti, Editura Academiei, 1964, p. 133–137.

Xenopol A.D., *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, tom. III: *De la moartea lui Petru Rareş până la Matei Basarab şi Vasile Lupu*, ediţia a IV-a. Text stabilit de Nicolae Stoicescu şi Maria Simionescu. Note comentarii, prefaţă, indice şi ilustraţia de Nicolae Stoicescu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1988.

Konińskie Studia Społeczno-Ekonomiczne
Wydział Społeczno-Humanistyczny Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Koninie
KSSE 1 (2). 2015. 113-120
http://ksse.pwsz.konin.edu.pl

Стратегия нравственного воспитания студенческой молодежи республики Молдова

Ştefan Levinţa
Katedra Nauk Społecznych
Uniwersytet Państwowy Tiraspol w Kiszyniowie
walentkonstant@yahoo.fr

Lilia Constantinov
Katedra Nauk Społecznych
Uniwersytet Państwowy Tiraspol w Kiszyniowie
walentkonstant@yahoo.fr

The strategy of moral education of students of the republic of Moldova

The work examined the basic principles of the moral education of students. Was analyzed implementation of this process in Moldova. On the concrete material of sociological investigations undertaken in Tiraspol University shows some progress in this process of teachers of humanities sciences.

Keywords: teacher, university studies, students, humanities sciences

Введение

Европейский вектор, взятый в своем развитии Республикой Молдова, вынуждает руководство страны проводить глубокие преобразования в экономической, социальной, политической и духовной жизни молдавского общества. Одной из важнейших реформ уже второй год проводится медленно, но уверенно, в системе народного образования, призванная формировать,

особенно у подрастающего поколения, качественно новых ключевых компетенций, которые смогли бы обуславливать продуктивную жизнедеятельность человека и позволило емутворчески применять полученые знания, умения и навыки в повседневной общественно- практической деятельности. Тот факт, чтоо на протяжении многих десятилетий в сознании значительной части молодежи укоренилась мысль о том, что можно получить на пример документ об оразовании различных уровней без определенных умственных усилий (при помощи взятки, родителей, знакомых и других не честных методов) привело к определенной стагнации и даже деградации в развитии общественного сознания в целом и особенно в духовно-нравственном воспитании молодежи. Причины этого явления заключаются в смене идеологических ориентаций, в появлении у значительной части молодежи духовного вакуума, культа насилия, эгоизма, лицемерия, порнографии и т.д. Социологические исследования показывают снижение тяги этой молодежи к классической литературе, музыки, культуры в целом. Бездуховность, низкая нравственность, грубость, преступность, наркомания и алкоголизм разрушают будущее молодого человека, способствует укоренению в нем мысли о том, что все можно купить за деньги или при помощи блата.

Проблемы высшего образования в Молдавии

В этом во многом виноваты различные государственные структуры которые длительное время не уделяют должное внимание молодежи, наблюдая пассивно как растет не только безработица, агрессивность и безразличие этих людей ко всему окружающему, но и стремление покинуть родные пенаты.

Только по официальным данным за последнее десятилетие из республики выехали за рубежом в поиске работы около 28% населения в возрасте от 18 до 35 лет. При этом каждый третий опрошеный заявляет что не собирается возвращаться обратно, ибо государство в котором господствует коррупция, беззаконие, взяточничество и лицемерие, не может и не хочет гарантировать нормальное будущее для своих граждан, нуждаясь в них только во время выборов. Еще в древности Сократ говорил: «Я знаю среди вождей народа демагогов и замечательных ораторов, которые стремятся снискать любовь людей, тщательно подбирая слова. Однако ораторское искусство, лишенное знания того что полезно обществу, бесполезно обманчиво вредно»[1]. (6. 330). Эти слова довольно точно подходят к многим государственным деятелям современной Молдовы, которые преследуя только цель наживы, игнорируют нравственные нормы поведения. Это видит

[1] И. Томан, *Сократ*, Москва, 1983, стр. 330.

и слышит молодежь которая все больше отталкивается от носителей такой «демократии» пропагандируемая постоянно в средствах массовой информации, принадлежащие им же, и обслуживающие тоже их. Поэтому очень важно изменить в корне систему таких отношений, вернуть молодежи веру в торжество истины и гуманистических идеалов, доказать ей, что современная политическая обстановка в стране не вечная и раньше или позже она уйдет в историю.

В университет молодежь приходит уже как правило взрослыми с вполне сформировавшимися в нравственном отношении, ибо присущие им нравственные убеждения и качества длительное время сложилась под влиянием семьи, школы, улицы, средств массовой информации и, отчасти искусства[2]. Поэтому ВУЗ не первым и не в одиночку воспитывает студенческую молодежь, а только подключается к дальнейшему совершенствованию нравственных норм личности, ибо его задача заключается не только в подготовке качественных специалистов определенной сферы деятельности, но и в формировании правильного научтого мировоздания и гуманистических нравственных ценностей, чтобы будущий специалист был способен подняться до интересов всего общества, и вместе с тем, подчиняться законам общества, не делать другим то, что не нравится самому. В этом плане еще И. Кант учил: «Нельзя все правильно понимать, но неправильно поступать. С совестью нельзя играть в прятки. Никакие сделки с ней невозможны. И ее не усыпить, рано или поздно она проснется и заставит держать ответ»[3] (2.163).

В этих условиях необходимо ставить вопрос о качественно новой миссии учебного заведения, которое должно нести особую нравственную ответственность за интелектуальный продукт, так как наряду с формированием у студентов научного мировозрения приоритетным должно стать нравственное воспитание будущего специалиста. Социологические исследования показывают что за последнее время в силу ряда причин у значительной части студенческой молодежи такие понятия как честность, скромность, объективность, толерантность и человечность уступают свое место эгоизму лицемерию, прагматизму и зависти. Поэтому дорога первоочередная задача воспитательного процесса заключается в реориентации сознания молодого человека на усвоение гуманистических принципо, способные возвышать человека как личность. В этом плане духовно-нравственное воспитание представляет собой целенаправленый процесс последовательного расширения и укрепления ценностно-смысловой сферы личности, формирование способности молодого человека сознательно выстраивать и оценивать отношение к себе, к другим людям, к государству и к миру

[2] Д. Майерс, *Социальная психология*, СПб, 2005.
[3] А. Гулыга, *Кант*, Москва, 1977, стр. 163.

в целом на основве моральных норм и нравственных ценностей. Вместе с тем нравственность связана с утверждением гуманистических ценностей таких как доброта, справедливость, терпение, чуткость, вера в торжество разума, так как все они в конечном итоге утверждают всеобщую и высшую человеческую ценность – жизнь – мерило всех ценностей[4] (2.164).

Результаты социологических исследований

События последних лет, происходящих в Республике Молдова подтверждают что нестабильность в экономической и социально-политической сфере, социальная дифференциация общества, девальвация духовных ценностей оказывают негативное воздействие на общественное сознание прежде всего современной молодежи.

Это наглядно прослеживается в следующей таблице, полученую в результате социологических исследований

Вопрос	Ответы			
	2010 регулярно	2010 редко	2014 регулярно	2014 Редко
Посещаете ли вы библиотеку?	12	44	8	48
Как часто ходите в театр?	9	58	6	36
Слушаете ли вы радио?	36	42	28	54
Смотрите ли вы политичесские програмы телевидения?	48	36	32	42

Таким образом наблюдается рост социальной пассивности и духовной нищеты большой части молодежи, которая предпочитает проводить свой досуг в дискотеках, барах и в различных веселых компаниях. В этом плане реформа по оптимизации системы образования в республике проводится в настоящее время и уже дает определеные положительные результаты, так как резко сокращается количество молодых продолжающие надеятся на старые методы получения документа об образовании и начинают заниматься более серьезнее и целеустремленно.

Преподаватель является центральной фигурой в ВУЗе, организатором воспитательного процесса, и опираясь на свой опыт знания и авторитет обеспечивает достижение поставленных целей. Педагогическое освоение среды заключается в использовании духовно-нравственного потенциала среды в общении со студенческой молодежью и совместной творческой деятельности. В этом плане большая ответственость возложена на преподавание общественных дисциплин, к которому сегодняшняя действительность предъявляет более высокие требования, ибо он в силу своего положения,

[4] Ibidem, стр. 164.

более осмысленно, более разумно относится к тому что он делает, глубже видит свое дело во взаимосвязи с делами других. Именно он в состоянии лучше и убедительнее учить молодежь привыкать и толерантно относится к разнообразию мнений выражаемых и отстаиваемых разнвми социальными групами, разными людьми, уважать инакомыслие, даже если оно не тождественно с нашим[5]. Вместе с тем он должен учить молодежь чтобы каждое отдельное мнение было обоснованным, продуманным с точки зрения не только конкретного индивидума но и с точки зрения истинного положения вещей в целом.

Преподаватели обществоведы проводят нравственное воспитание в студенческой среде не только фронтально, в отношении всех воспитанников на лекциях и семинарах, но используют все чаще индивидуальные формы во внеучебное время, учитывают особенности характера каждого студента и уровень воспитанности его в целом, используя различные приемы воспитательного воздействия, как на пример, тематичесике беседы, викторины, сравнение примеров на жизни известных деятелей, информация об увлекательных перспективах, напоминание о раздичных исторических фактах и т.д. Но положительного успеха в своей деятельности он может добиться если сам является ярким примером для подражания. В первую очередь у него не должна расходиться слова с делами, ибо с этого начинается его авторитет. Конечно грамотность, принципиальность, скромность, толерантность и в целом гуманизм он должен демонстрировать на всех этапах контакта с молодежью. Только в таком случае он может притягивать к себе молодежь и помочь ей найти правильное направление в своей жизни и деятельности.

Студент являестя субьектом воспитательной среды и в ходе своего взаимодействия с вузом формирует свои отношения, выстраивая определенный тип связи со средой, позволяющие ему творчески применять полученые знания и формировать свою систему ценностей. Поэтому в рамках учебно-воспитательного процесса необходимо ориентироваться на формирование у него определенных компетенций, как например:

Умение правильно ориентироваться в реальной действительности, дать соответствующую оценку и активно включаться в направление событий в правильное русло, то есть жить под и девизом «если не я то кто же»?

Уяснение фактора необходимости постоянной работы над собой, совершенствовать прфессиональное мастерство, иметь необходимые знания об истории культуры в целом, своего народа, традиций, быта и языка. Это позволит молодому человеку чувствовать себя свободно в коллективе, оказывать помощь в нужный момент.

[5] Д. Майерс, *Социальная психология*, СПб, 2005, стр. 10–25.

Выработать критическое отношение к действительности, собственное миропонимание явлений, идеалов, эстетических вкусов и главное выбор честного жизненого пути позволит ему ответственное отношение к духовно-нравственным ценностям, как утверждал еще в древности мыслитель Сократ[6].

Известно, что важным компоненттом мировозрения вообще и нравственности в особенности являются идеалы в которых содержатся высшая цель стремлений человека к истине, добру, красоте, справедливости. Идеал служит духовным ориентиром во всей человеческой деятельности, придает ей осмысленность и целеустремленность. В этом направлении еще предстоит кропотливая работа в плане привития у студенческой молодежи тяги к постоянному поиску, к обогащению своего интелекта, поскольку понятие об идеале у многих очень ограничено и сводится в основном к удовлетворению материальных потребностей. Об этом красноречиво говорят цифры социологического анализа, где примерно 68% опрошеных видят свой идеал в качественом улучшении материального благосостояния но только 12% считают нужным постоянное повышение своей профессиональной квалификации. Прав был И.Кант, который писал, что явления, не имеющие цели, которая могла бы быть представлена образно не могут иметь и идеала[7]. Преподаватель объясняет студентам на конкретных примерах, что идеал не должен являться конечной целью их стремлений и действий, так ка он служит критерием оценки прекрасного в жизни на определенном конкретном этапе, в то время как человек постоянно совершенствуется и следовательно совершенствуются и его требования к идеалу[8].

Окончание

Результаты социологических исследований проведение в Тираспольском госуниверситете позволяют выделить несколько проблем духовно нравственом воспитании к числу которых относятся:

Снижение тяги молодежи к глубокому изучению своего родного края, языка, традиций и культуры, о чем мы убедились проведя викторины и диспуты па этой тематике.

Рост вредных привычек, как курение, наркомания, агрессивность, злоупотребления алкоголем и как следствие низкая социальная активность, зависть и двуличие.

[6] И. Томан, *Сократ*, Москва, 1983, стр. 210.
[7] А. Гулыга, *Кант*, Москва, 1977, стр. 215.
[8] Д. Майерс, *Социальная психология*, СПб, 2005.

Трудовая мотивация направлена преимущественно на достижение высокого заработка, карьеру, самостоятельности в процесе которых не отвергаются неправильные формы достижения личного и социального успеха.

Поэтому преподаватели университета в своей практической деятельности выделяют основные направления в совершенствовании нравственного воспитания будущих специалистов среди которых: формирование гуманистического мировозрения в плане перерастания знаний в убеждения а затем в поступки, основаные на уважение к личности и служении обществу; приобщение студенческой молодежи к повседневной созидательной творческой деятельности; формирование жизнеустойчивых ценностей на основе глубокого знания культурных традиций, уважения справедливости и свободы личности и, конечно, толерантности, без которой невозможно достичь гармоническое сочетание воспитателя и воспитуемого.

Библиография

Асмус В., *Античная философия*, Москва, 1976.
Гулыга А., *Кант*, Москва, 1977.
Зубов В., *Аристотель*, Москва, 1963.
Майерс Д., *Социальная психология*, СПб, 2005.
Томан И., *Сократ*, Москва, 1983.

Konińskie Studia Społeczno-Ekonomiczne
Wydział Społeczno-Humanistyczny Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Koninie
KSSE 1 (2). 2015. 121-143
http://ksse.pwsz.konin.edu.pl

Inspiracje korczakowskie w polityce społecznej

Krzysztof Wieczorek
Instytut Filozofii Uniwersytetu Śląskiego
kvik@poczta.onet.pl

Janusz Korczak's ideas in social policy

Polish social Policy struggles to find some efficient ways of dealing with domestic violence. One of important aspects of this issue is the status of a child in family and society. Children, taken as social entity, do not posses any means to protect their needs and interests, even most fundamental ones. To support them, initiatives based in the world of adults are required. To make them successful, some work on social consciousness of the problem of children in family and society needs to be done. Valued help in this might come from the heritage of Janusz Korczak's pedagogy. The paper addresses those issues in Korczak's teaching which may directly improve social policy towards children.

Keywords: Janusz Korczak, education, inspiration

Wprowadzenie

Polityka społeczna w szerokim rozumieniu obejmuje nie tylko zadania instytucji rządowych i samorządowych, ale również oddolne inicjatywy obywatelskie podejmowane w trosce o dobro wspólne i w poczuciu odpowiedzialności za los tych, którzy z różnych powodów potrzebują wsparcia i opieki. Działania takie warto podejmować zwłaszcza tam, gdzie aparat państwowy i administracyjny wykazuje się nieskutecznością lub nadmierną bezwładnością, a jego pracownicy zachowują się, jakby byli pozbawieni dobrej woli bądź wyobraźni. Zdarza się to, niestety, coraz częściej. Podstawą skuteczności działań alternatywnych wobec

niewydolnych form życia instytucjonalnego jest nie tylko zaangażowanie i profesjonalizm, lecz także właściwy wybór źródeł inspiracji. Chcąc skutecznie pomagać potrzebującym, powinniśmy brać przykład od najlepszych. Jednym z niezwykle cennych, a wciąż jeszcze za mało wykorzystanych inspiratorów mądrych działań prospołecznych, skierowanych na ochronę zagrożonych praw i interesów dziecka, jest Janusz Korczak. Jako lekarz, pedagog, wychowawca i organizator stanowi dla nas nie tylko wzór osobowy, ale przede wszystkim wzorzec myśliciela, twórcy wielu konkretnych i sprawdzonych rozwiązań w zakresie praktyki wychowawczej i organizacji placówek opiekuńczo-wychowawczych oraz prekursora nowego stylu myślenia o dziecku jako osobie – autonomicznym podmiocie procesu dojrzewania. Postawa Janusza Korczaka, głęboko personalistyczna w duchu, choć nieoperująca *expressis verbis* językiem filozofii osoby, uczy nas trudnej sztuki odkrywania godności osobowej dziecka, traktowania go – nawet w najmłodszym wieku – jako partnera we wspólnym dochodzeniu do kolejnych etapów dojrzewania, a nie bierny i bezwolny przedmiot paternalistycznych zabiegów wychowawczych. W swoim artykule zamierzam zilustrować wybranymi przykładami ten specyficzny, wciąż aktualny rys postawy i działalności Starego Doktora.

Czy Janusz Korczak uprawiał politykę społeczną? Jeśli słowo „polityka" rozumieć po Tischnerowsku jako mądrą troskę o wspólne dobro, zakotwiczoną w etyce, czyli *wiedzy o sposobach bycia ludzi wśród ludzi* […] *i o wyzwalaniu dobroci woli, ocalaniu jej i umacnianiu*[1], to z całą pewnością odpowiedź brzmi: tak! Znaczną część swojego życia, ogromną sumę energii i wysiłku poświęcił Korczak zaciętej i często bezkompromisowej walce o stworzenie najlepszych możliwych warunków życia, edukacji, wypoczynku i rozwoju istot najbardziej bezbronnych i pokrzywdzonych przez los – dzieci osieroconych. Nasuwa się refleksja, skąd u niego ta pasja, ta nieprawdopodobnie wielka skala osobistego zaangażowania, niekiedy wręcz przesadna agresywność i arogancja w zmaganiach z biurokratyczną machiną, a nawet z obiektywną bezsilnością ludzi pełnych dobrej woli, lecz pozbawionych możliwości skutecznego działania? Odpowiedź jest zapewne złożona i wieloaspektowa, lecz na pierwszy plan zdają się wysuwać dwa czynniki: po pierwsze, kim był Janusz Korczak (kwestia ta obejmuje jego charakter, temperament, osobowość, poglądy, zainteresowania i cele życiowe); po drugie, jakie było jego najważniejsze odkrycie, którego konsekwencje zaważyły z ogromną siłą na całym dalszym życiu.

Sylwetka Janusza Korczaka

Janusz Korczak to nie jest właściwe imię i nazwisko, lecz pseudonim literacki lekarza, wychowawcy i opiekuna sierot, społecznika i pisarza Hirsza (Henryka)

[1] J. Tischner, *Myślenie według wartości*, Kraków 1982, s. 372.

Goldszmita. Biografia Korczaka to unikalny przykład niezwykle konsekwentnego rozwoju[2]; to życiorys człowieka, który niemal całe życie – z wyjątkiem pierwszych kilkunastu lat – poświęcił służbie najbardziej potrzebującym opieki członkom społeczeństwa, czyli dzieciom.

Urodził się 22 lipca 1878 lub 1879 roku w Warszawie (dokładna data jest niemożliwa do ustalenia, ponieważ oryginalna metryka zaginęła, a sam zainteresowany w swych pismach urzędowych podawał dwie różne wersje roku urodzenia) w zamożnej rodzinie zasymilowanych polskich Żydów. Status materialny jego rodziny uległ raptownemu i gwałtownemu pogorszeniu, gdy przedwcześnie zmarł, cierpiący na chorobę psychiczną, ojciec. W wyniku tej rodzinnej tragedii głównym żywicielem całej osieroconej rodziny został młody, kilkunastoletni Hirsz. Wywiązywał się z tego zadania na tyle dobrze, że mógł sobie pozwolić na ukończenie gimnazjum, a następnie studiów w zakresie medycyny na Uniwersytecie Warszawskim. Kilka miesięcy po uzyskaniu dyplomu lekarza powołano go do armii rosyjskiej i skierowano na front toczącej się na Dalekim Wschodzie wojny rosyjsko-japońskiej. Ponad pół roku pełnił obowiązki starszego lekarza w pociągach sanitarnych. Został zdemobilizowany na początku 1905 roku. Po tym wojennym epizodzie, który był równocześnie cenną, choć ekstremalnie trudną praktyką lekarską, udał się na zawodowy staż zagraniczny – najpierw do Berlina (w latach 1907–1908), następnie przeniósł się do Paryża (1909), aby wreszcie zakończyć zagraniczną edukację w Londynie w 1911 roku. W przerwach między wyjazdami oraz jeszcze rok po powrocie z zagranicy pracował przez kilka lat w Szpitalu dla Dzieci Żydowskich im. Bersohnów i Baumanów w Warszawie[3]. Celem tych podróży, jeśli wierzyć spisywanym w getcie wspomnieniom Korczaka, miało być przygotowanie do pracy naukowej w nowatorskiej dziedzinie psychologii i psychiatrii dziecięcej. Młody warszawski lekarz z największym zainteresowaniem

[2] Tę konsekwencję wcale niełatwo było osiągnąć. Zdarzyło się wiele sytuacji w życiu Korczaka, kiedy, aby wytrwać w postanowieniu służenia dobru dziecka, trzeba było wykazać się odwagą, nieraz wręcz heroizmem. Tę cechę osobowości Goldszmita podkreśla w swej książce o nim Kazimierz Dębnicki, pisząc: *Myślę o odwadze w podejmowaniu decyzji, w ich realizowaniu, o umiejętności takiego doboru ludzi, by nie tchórzyli w obliczu trudności, a także o zdolności do koniecznych kompromisów, jakich wymaga taktyka organizacyjnego działania; myślę też o potrzebie nakreślenia granicy takich kompromisów, której przekroczenie jest wprawdzie taktycznie może wygodne, ale w strategii działania oznacza na ogół porażkę. Moralną i organizacyjną*. K. Dębnicki, *Korczak z bliska*, Warszawa 1985, s. 81.

[3] Marta Ciesielska, redaktorka *Pamiętników* Janusza Korczaka, wyjaśnia w przypisie do tekstu: *[był to] żydowski Szpital dla Dzieci im. małżonków Bergsonów i Baumanów, ul. Śliska 51/Sienna 60 (w ambulatorium przyjmowano dzieci „bez różnicy wyznań"), otwarty w 1878 roku; Korczak pracował w nim jako lekarz pełniący stały dyżur w latach 1905–1912 (z przerwami „wyjazdowymi"*). W: J. Korczak, *Pamiętnik z getta i inne pisma*, przypisy M. Ciesielska, posłowie J. Leociak, Warszawa 2012, s. 49, przypis 61.

śledził zapewne rewolucyjne zmiany, jakie wraz z początkiem nowego stulecia zachodziły w naukowym podejściu do dziecka. Tak o tym pisze Barbara Smolińska-Theiss: *Dziecko stanie w centrum zainteresowania uczonych zgromadzonych w laboratoriach Brukseli, Genewy. Testy psychologiczne, pomiary rozwoju, szczegółowe obserwacje i badania biografii dziecka dają nadzieję, że wreszcie uda się zbadać, zmierzyć, odkryć prawidła i tajemnicę, jak dziecko myśli, jak dziecko się uczy, jak dziecko się rozwija.* […] *W takim klimacie wyrasta* […] *Janusz Korczak*[4].

Zamiary te ostatecznie spełzły na niczym: *Korczak nie wiąże się jednak z tradycyjną nauką akademicką. Nie pasuje do tej nauki*[5]; a po młodzieńczych planach naukowych pozostał jedynie wyrzut sumienia[6].

Już w najwcześniejszym okresie Korczak rozpoczął aktywną działalność społeczną[7]. Działał między innymi w ruchu bezpłatnych czytelni, Towarzystwie Dobroczynności, Stowarzyszeniu „Pomoc dla Sierot", z którym współpracował od 1907 roku, oraz Towarzystwie Kolonii Letnich dla dzieci bez różnicy wyznania, finansowanych niegdyś między innymi przez warszawskiego bankiera-filantropa Hipolita Wawelberga[8]. W roku 1912 objął kierownictwo sierocińca dla żydowskich dzieci przy ul. Krochmalnej w Warszawie (do dziś działa w stolicy placówka opiekuńczo-wychowawcza kontynuująca tradycje Korczakowskiego domu sierot – obecnie jest to Dom Dziecka nr 2 im. Janusza Korczaka[9]). Podczas pierwszej wojny światowej został ponownie wcielony do armii rosyjskiej jako lekarz. Po demobilizacji w 1917 roku organizował przytułki dla sierot wojennych pod Kijowem. Tam spotkał Marynę Falską, z którą w 1919 roku założył sierociniec dla dzieci polskich pod nazwą „Nasz Dom", istniejący do dziś, obecnie pod nazwą: Dom Dziecka „Nasz Dom" im. Maryny Falskiej, usytuowany (od 1928 roku) w Warszawie, dziś przy Alei Zjednoczenia[10]. Po wybuchu wojny polsko-radzieckiej w roku 1920 zgłosił się jako ochotnik do wojska i pełnił tam (już po raz trzeci

[4] B. Smolińska-Theiss, *Korczakowska idea praw dziecka*, „Pedagogika Społeczna" 2010, nr 3–4, s. 8.
[5] Tamże, s. 9.
[6] K. Dębnicki, *Korczak z bliska*…, s. 86 i 88–89.
[7] Poniższy fragment biografii został sporządzony głównie na podstawie życiorysu pisarza zamieszczonego na stronie internetowej http://www.sztetl.org.pl/pl/person/2,janusz-korczak/ (dostęp: 6.11.2014).
[8] Wawelberg zmarł pod koniec 1901 roku w kurorcie Wiesbaden, nie był więc bezpośrednim dobroczyńcą Towarzystwa w czasach Korczaka.
[9] Zob. informacje o placówce i jej działalności pod adresem: http://www.domdziecka-korczak.waw.pl/strona/o-nas
[10] Na stronie internetowej placówki można znaleźć informację: *„Nasz Dom" jest jednym z niewielu domów dziecka o nieprzerwanej działalności na rzecz dziecka i rodziny. Wielkość tego miejsca to tradycja, historia i dziedzictwo ciągłego poszukiwania rozwiązań, nieustannej pracy po to, aby dziecku zapewnić bezpieczeństwo, wiarę we własne siły i zaufanie do ludzi.* […] *„Nasz Dom" powstał w 1919 roku z inicjatywy Maryny Falskiej i Janusza Korczaka w Pruszkowie, nowy*

w swoim życiu, tym razem jednak we własnym, polskim mundurze) służbę medyczną. Jako oficer Wojska Polskiego w stopniu majora pracował w szpitalach zakaźnych. Podczas tej służby zaraził się tyfusem plamistym i ciężko zachorował. Pielęgnująca go matka zaraziła się także i wkrótce zmarła, co spowodowało załamanie nerwowe Korczaka. W latach 1934 i 1936 odbył dwie podróże do Palestyny. Był pod tak wielkim wrażeniem tego kraju i panujących w nim stosunków międzyludzkich, że nosił się z zamiarem spędzenia ostatnich lat życia w Jerozolimie[11]. Jednakże kolejna wojna – druga wojna światowa – bezlitośnie pokrzyżowała te plany. We wrześniu 1939 roku, choć ze względu na wiek (liczył już około 60 lat) nie podlegał już mobilizacji, założył jednak mundur polskiego oficera i chodził w nim aż do ostatnich chwil swego życia[12].

W latach 1926–1939 najpierw redagował osobiście, a potem doglądał prac redakcyjnych w stworzonym przez siebie czasopiśmie pt. „Mały Przegląd"[13]. Wykładał także w Państwowym Instytucie Pedagogiki Specjalnej oraz w Wolnej Wszechnicy Polskiej. W latach 1934–1936, a następnie 1938–1939, pod pseudonimem Stary Doktór, wygłaszał w Polskim Radiu pogadanki (zwane pieszczotliwie „gadaninkami") w cyklu *Pedagogika żartobliwa*, skąd w 1936 roku został na

budynek w Warszawie na Bielanach w 1928 roku ze środków finansowych Towarzystwa Nasz Dom. „Nasz Dom" na Bielanach identyfikowany jest nie tylko przez mieszkańców Warszawy, ale także przez propagowanie idei korczakowskich w kraju i na świecie. Ideą zmian jest udzielanie jak najlepszej opieki, pomocy i wsparcia dzieciom i ich rodzinom w sytuacji występującego kryzysu oraz dążenia do najszybszego powrotu dziecka do rodziny lub znalezienia wychowawczego środowiska zastępczego. Rozszerzyliśmy zadania placówki o pomoc dzieciom w trudnych sytuacjach życiowych, zwłaszcza tych przeżyciach traumatycznych związanych z przemocą. Jednocześnie nie zapominamy o dorobku historycznym domu, o jego przeszłości. Założenia wychowawcze Maryny Falskiej i Janusza Korczaka są dla nas ogromną inspiracją zapewniającą bezpieczny świat dziecka oraz namiastkę szczęśliwego dzieciństwa. Źródło tekstu: http://domdziecka1.pl/index.php/historia (dostęp 8.11.2014).

[11] Stefania Wilczyńska, wieloletnia współpracownica Korczaka, również spędziła w Palestynie ostatni okres przed wojną. Wróciła do Polski krótko przed 1 września 1939 roku.

[12] Ten fakt, dość kuriozalny w warunkach okupowanej Warszawy, a zwłaszcza za murami getta, wspomina m.in. pisarka Joanna Rudniańska, której babcia, Janina Rotwandowa, przyjaźniła się z Korczakiem: *Mama słyszała kiedyś rozmowę babci z Korczakiem, w której babcia prosiła go, aby nosił opaskę z gwiazdą Dawida, bo się naraża. Ale on się nie bał, jeszcze długo chodził w mundurze majora Wojska Polskiego. Korczak swoją postawą bez lęku tak oddziałał na babcię, że przestała się bać i mogła ukrywać u siebie Żydów*. J. Rudniańska, *Do dziecka można tylko podskoczyć*, w: *Dziecko znaczy człowie*k, Magazyn Literacki „Tygodnika Powszechnego" 2012, nr 11–12, s. 6.

[13] Pierwszy numer tego cotygodniowego, piątkowego dodatku do gazety „Nasz Przegląd" ukazał się 9 października 1926 r., ostatni – w pamiętny piątek 1 września 1939 r. W 1930 r. Korczak wycofał się z funkcji redaktora naczelnego pisma i kierowanie nim powierzył dwudziestosiedmioletniemu Jerzemu Abramowowi (dziś znanemu jako Igor Newerly).

jakiś czas usunięty w wyniku nagonki narodowców, którzy zarzucili mu „zażydzanie radia" i demoralizację (pretekstem było podobno poruszenie tematu nocnego moczenia u dzieci). Jako dziennikarz i publicysta współpracował – według obliczeń dokonanych przez Kazimierza Dębnickiego – *w okresie od 1896 do 1939 roku dokładnie z dziewięćdziesięcioma czasopismami i gazetami, nie tylko polskimi*[14]. Wszystko to, rzecz jasna, na marginesie głównego nurtu działań, czyli kierowania i współzarządzania dwoma warszawskimi domami dziecka. W okresie najaktywniejszej pracy zawodowej i społecznej Korczaka powszedni tydzień zajęć wyglądał więc następująco: *Dom Sierot* [przy ul. Krochmalnej – przyp. K.W.] – *dwa pełne dni tygodnia, Nasz Dom* [od 1919 r. w Pruszkowie, od 1928 r. na Bielanach – przyp. K.W.] – *podobnie, wykłady w Wolnej Wszechnicy Polskiej, wykłady w Państwowym Instytucie Pedagogiki Specjalnej, pogadanki radiowe, a do tego pisanie książek. Dodajmy – sąd. Dodajmy – lektury.* […] *Gdyby namówić specjalistę z zakresu organizacji pracy do podjęcia badań nad Korczakiem jako wzorcem dla wszystkich, którzy czymkolwiek się zajmują, na pewno mogłaby powstać fascynująca książka naukowa*"[15]. Dodać jeszcze należy, że w czasie okupacji nadal organizował opiekę nad dziećmi w getcie warszawskim i prowadził sierociniec. Zginął w komorze gazowej, wywieziony wraz z wychowankami do Treblinki w sierpniu 1942 roku. Tematem wymagającym osobnego opracowania jest twórczość literacka Janusza Korczaka. Jego spuścizna pisarska obejmuje ponad 20 książek, około 1400 tekstów w czasopismach i gazetach oraz około 200 materiałów niepublikowanych.

Przełomowe odkrycie: dziecko jest osobą

W swym *Pamiętniku*, pisanym w 1942 roku[16], Korczak przytacza następującą (najprawdopodobniej autentyczną) rozmowę, którą prowadził kiedyś z niejaką Helcią. Oto treść dialogu:

> *Było mniej więcej tak. Mówię: „Wiesz, Helciu, ty jesteś niespokojnym człowiekiem". Ona: „Ja jestem człowiekiem?". „No tak. Przecież nie pieskiem". Zamyśliła się. Po długiej*

[14] K. Dębnicki, *Korczak z bliska*..., s. 93.

[15] Tamże, s. 92.

[16] Na stronie tytułowej pierwszego krytycznego wydania pamiętnika Janusza Korczaka (Warszawa 2012) widnieją daty: maj – 4 sierpnia 1942. Znana jest data ostatniego wpisu, nie ustalono natomiast, kiedy dokładnie Korczak rozpoczął spisywanie swych ostatnich notatek, przechowanych po śmierci autora przez Igora Newerlego. Jacek Leociak w *Posłowiu* napisał: *Korczak pisał Pamiętnik przez trzy ostatnie miesiące, a zawarł w nim całe swoje życie. Czas przeszły – od dzieciństwa, przez młodość, po dojrzałość – oraz czas teraźniejszy: dzień powszedni warszawskiego getta i Domu Sierot* […]. *Z tego budynku wraz ze Stefanią Wilczyńską, całym personelem i dwustu wychowankami wyruszył na Umschlagplatz 5 sierpnia 1942 roku*. J. Leociak, *Posłowie*, w: J. Korczak, *Pamiętnik*..., s. 290 i 292.

pauzie zdziwiona: „Jestem człowiekiem. Jestem Helcia. Jestem dziewczynka. Jestem Polka. Jestem córeczka mamusi, jestem warszawianka... Jak ja dużo jestem[17]*".*

Być może na początku jego własnej drogi rozwoju osobowego, duchowego i naukowego to odkrycie, że dziecko to tak samo człowiek jak dorosły, było dla Korczaka równie zaskakujące jak dla owej Helci. Odkąd jednak nabrał tego przekonania, bronił go i rozpowszechniał z wielką pasją i niezwykłą konsekwencją. Nie tylko w poradach dla rodziców i wychowawców (w zbiorze tekstów pochodzących z różnych lat twórczości pisarza, wydanym pod tytułem *Jak kochać dziecko,* jednym z wiodących motywów jest walka o prawo każdego dziecka do szacunku dla jego osobowej godności[18]), ale także – co szczególnie przekonujące – we własnej, praktycznej działalności.

Szczególnie osobliwą (dla wielu kontrowersyjną lub wręcz niemożliwą do zaakceptowania) konsekwencją jego przekonania, że dziecko należy traktować z całą powagą i respektem dla osobistej godności, były metody pracy z dziećmi polegające na wprowadzaniu w życie wspólnot dziecięcych całego szeregu form i instytucji życia publicznego charakterystycznych dla świata dorosłych. Było wśród nich prawdziwe czasopismo – „Mały Przegląd" – jedyne w ówczesnej Polsce, a kto wie, czy nie jedyne na świecie (jak twierdził Kazimierz Koźniewski[19]), noszące na ozdobnej winiecie dumny podtytuł „Pismo dzieci i młodzieży", a nie, jak wiele innych, „Pismo dla dzieci i młodzieży". Zgodnie ze swoją ideą pedagogiczną, aby społeczność dzieci organizować na wzór społeczeństwa dorosłych, to znaczy – zasadach sprawiedliwości, równych praw i obowiązków, wprowadził w zarządzanych przez siebie placówkach dla dzieci takie instytucje, jak sejm dziecięcy, a nawet sąd, w którego działaniach same dzieci pełniły funkcje oskarżycieli, świadków, obrońców i sędziów ferujących (nie zawsze bezwarunkowo sprawiedliwe) wyroki.

Nie jesteśmy w stanie dziś miarodajnie ocenić, jakiego rodzaju skutki mogły pozostawić tego rodzaju bezprecedensowe działania wychowawcze w osobowości poddawanych im dzieci, z tego prostego, choć tragicznego powodu, że ogromna większość wychowanków Starego Doktora nie dożyła końca wojny i okupacji. Ci jednak, którzy przeżyli, wspominają lata swego dorastania pod mądrym i dyskretnym nadzorem doktora Korczaka z ogromną wdzięcznością i rozrzewnieniem. A są

[17] J. Korczak, *Pamiętnik*..., s. 37–38.

[18] Zob. tegoż, *Jak kochać dziecko*, red., posłowie i kalendarium Wiesław Theiss, Warszawa 1992.

[19] Kazimierz Dębnicki informuje, że *„Kazimierz Koźniewski,* [...] *sam „małoprzeglądowiec" z grupy nieżydowskich współpracowników pisma,* [...] w swojej *Historii, co tydzień wspominając mimochodem o fenomenie, jakim był „Mały Przegląd", pisał o potrzebie szerszego opisania tego jedynego w swoim rodzaju czasopisma dzieci i młodzieży. Jedynego do dzisiaj. Na całym świecie*. K. Dębnicki, *Korczak z bliska*..., s. 93. Por. K. Koźniewski, *Historia co tydzień. Szkice o tygodnikach społeczno-kulturalnych*, t. 1, Warszawa 1976.

wśród nich osoby, które osiągnęły znaczącą pozycję w społeczeństwie i mogą się poszczycić uznanym dorobkiem naukowym, literackim bądź pedagogicznym. Przytoczmy opinie przynajmniej dwóch spośród nich.

Józef Hen, wybitny pisarz polski, do dziś pamięta, że pierwsze literackie ostrogi zdobywał w stworzonym przez Janusza Korczaka „Małym Przeglądzie"[20]. Pisarz opowiada: *Do „Małego Przeglądu" trafiłem jako ośmiolatek. Pisałem tam tak zwane liściki. Jeden z nich* […] *dostał bardzo wysokie notowania – potem już w życiu nikt tak mnie nie chwalił*[21]. Z kolei Igor Newerly, jeden z najbliższych (w swej kategorii wiekowej – był wszak o 25 lat młodszy od „szefa") współpracowników Korczaka, po wielu latach – podczas sesji naukowej z okazji stulecia urodzin Doktora – mówił między innymi: *był dobrym szefem, wiedział bowiem, czego chce i od kogo*. […] *Nie ograniczał się do ogólnego kierowania, ale ogarniał całą pracę do najdrobniejszych szczegółów. Nową czynność najpierw sam wykonywał, potem komuś powierzał.* […] *Korczak umiał organizować, kierować i prowadzić, skoro tak silne, piękne i niezależne indywidualności, zafascynowane jego koncepcjami wychowawczymi, współpracowały z nim – Stefania Wilczyńska trzydzieści lat, a Maria Falska dwadzieścia – i liczyły się z jego zdaniem nie tylko w kwestiach filozofii wychowania, ale i techniki, w sprawach organizacyjnych, personalnych oraz zakresu „ładu szczegółów", którą to sztukę Korczak po praktyce w klinikach berlińskich nauczył się cenić*[22].

Swemu absolutnie niewzruszonemu przekonaniu, że dziecko to pełnoprawny człowiek, tym bardziej godny uwagi, opieki i szacunku, że jeszcze nie w pełni

[20] Był to cotygodniowy dodatek („Wychodzi co piątek rano", jak można przeczytać na winiecie) do *„Naszego Przeglądu", największej w latach międzywojennych gazety środowisk żydowskich, wydawanej w języku polskim. W pierwszym numerze pisemka, który ukazał się 9 października 1926 r., Korczak zamieścił następującą deklarację programową: „Jest wiele ludzi dorosłych, którzy piszą tylko dlatego, że się nie wstydzą; są dzieci, które mają wiele ciekawych pomysłów, uwag i spostrzeżeń, a nie piszą, gdyż nie mają odwagi albo im się nie chce. Dziennik nasz zachęci młodzież do pisania. Zachęci i ośmieli*. Katarzyna Kubisiowska następująco przedstawia ideę pisma: „*Pomysł Korczaka polegał na tym, żeby pismo dla dzieci tworzyły same dzieci. Namawiał je, by pisały do redakcji listy o swoich codziennych zmartwieniach i radościach – żeby umiały je nazywać i nie wstydziły się ich. […] Chciał, żeby robiły to swoim językiem – nie przejmowały się stylistyczną nieporadnością czy śmiesznością.* […] *Zebrany w ten sposób materiał nabierał ostatecznego kształtu pod nożyczkami młodocianych redaktorów pracujących w redakcji przy ul. Nowolipki 7 pod opieką Korczaka i jego zastępcy*. K. Kubisiowska [tekst sygnowany: KK], w: *Dziecko znaczy człowiek*, Magazyn Literacki „Tygodnika Powszechnego" 2012, nr 11–12, s. 4.

[21] J. Hen, *Maciusie, Józki, Kajtki, Dżeki i „Mały Przegląd"*, w: *Dziecko znaczy człowiek*, Magazyn Literacki „Tygodnika Powszechnego" 2012, nr 11–12, s. 4.

[22] I. Newerly, *Wspomnienie*, w: *Korczak – życie i dzieło. Materiały z Międzynarodowej Sesji Naukowej*, Warszawa 12–15.10.1978, Warszawa 1982, s. 17–18.

ukształtowany, więc kruchy, podatny na nieszczęścia i deformacje – pisarz wielokrotnie dawał wyraz w swych dziełach. Warto przytoczyć kilka szczególnie celnych i wyrazistych wypowiedzi. W książce *Jak kochać dziecko* znajdujemy następujący fragment: *Takie to kruche, że je zabić może bakteria, która tysiąc razy powiększona jest dopiero punktem w polu widzenia... Ale to „nic" jest bratem z krwi i kości* […]. *Jest w nim [coś], co czuje i bada, cierpi, pragnie, raduje się, kocha, ufa, nienawidzi, wierzy, wątpi, przygarnia i odtrąca. Ten pyłek ogranie myślą wszystko: gwiazdy i oceany, góry i przepaście*[23]. W *Pedagogice żartobliwej* autor zanotował: *Myśl przewodnia: dziecko jest nam równie wartościowym człowiekiem. Bez pedanterii, życzliwie i ufnie widzieć w nim człowieka, nie ważyć lekce*[24]. Z kolei w *Prawidłach życia* natrafiamy na myśl następującą: *filozofem jest człowiek, który się bardzo zastanawia i chce koniecznie wiedzieć, jak wszystko jest naprawdę. I znów – takie są dzieci*[25].

Marian Jakubowski, badacz dorobku literackiego i doktryny pedagogicznej Korczaka, zauważa: *Dziecięctwo jako pytanie, problem, tajemnica – stało się treścią jego przeżyć osobistych, rozmyślań filozoficznych, terenem badań naukowych, zawartością ideową jego książek, inspiracją do dalszego działania.* […] *Korczak już wtedy, w początkach naszego stulecia, uświadomił sobie niepodważalną dziś prawdę, że „nie ma dzieci – są ludzie, ale o innej skali pojęć, innym zasobie doświadczenia, innych popędach, innej grze uczuć. Pamiętaj, że my ich nie znamy".* […] *Korczak wskazuje, że błędem jest sądzić, iż pedagogika jest nauką o dziecku, a nie o człowieku. Dziecko, choć w nieco innych wymiarach, jest pełnym człowiekiem już dziś, nie jest ono dopiero zadatkiem na człowieka. Twierdził Korczak, że to „nie światek a świat, nie drobnych a doniosłych, nie niewinnych a ludzkich wartości, zalet, przywar, dążeń, pragnień"*[26].

Głoszone przez Janusza Korczaka poglądy o pełnowartościowym człowieczeństwie małej, niedojrzałej istotki, noszącej krótkie spodenki lub kolorową spódniczkę, mogą się nam dziś wydawać banalnie oczywiste. Nie były jednak takie w czasach, gdy wybitny pedagog rozpoczynał swą walkę o prawo dziecka do szacunku. Przeciwnie – w tamtych czasach myśl o zrównaniu w wartości, godności, prawach – a więc i obowiązkach – dziecka z dorosłym była czymś tak nowym i zadziwiającym, że trudno było od razu ogarnąć myślą wszystkie, bliższe i dalsze konsekwencje tego nowatorskiego poglądu. Bo to, że był on radykalnym przewartościowaniem tradycyjnych postaw nie ulega wątpliwości. W tamtej epoce

[23] J. Korczak, *Jak kochać dziecko*, Warszawa 1992, s. 9.
[24] Cytuję za: M. Jakubowski, *Janusz Korczak i jego dokonania*, Częstochowa 1996, s. 54.
[25] J. Korczak, *Prawidła życia*, Warszawa – Kraków 1930, s. 141.
[26] M. Jakubowski, *Janusz Korczak*…, s. 68. W przytoczonym fragmencie znalazły się dwa cytaty z pism J. Korczaka – pierwszy pochodzi z pracy *Jak kochać dziecko*, drugi z artykułu pt. *Internat*, przedrukowanego w: J. Korczak, *Wybór pism*, t. 3, Warszawa, 1978, s. 215.

powszechnie panowały zupełnie inne poglądy, że dziecko to w najlepszym razie dopiero materiał na przyszłego człowieka, a póki co – albo przyjemna zabawka, albo uciążliwa zawada, albo mały niewolnik lub wręcz sprzęt posiadany na niepodzielną własność. Trzeba nam więc dostrzec i docenić wartość pionierskiego wysiłku Janusza Korczaka, który jako jeden z pierwszych w Polsce torował drogę nowemu sposobowi postrzegania dziecka i jego potrzeb, a przede wszystkim – jego niezbywalnych praw.

Janusz Korczak i idea praw dziecka

Dziecko w kulturze europejskiej przez długie wieki zajmowało poślednią pozycję. Jak zauważa francuski historyk Philippe Ariès, w *naszym starym, tradycyjnym społeczeństwie* […] *ledwie dziecko zaczynało sobie fizycznie dawać radę, wciągano je w świat dorosłych, dzieliło z dorosłymi pracę i zabawę*[27]. Dzieci nie cieszyły się także szczególną pozycją w rodzinie. Przeciwnie, *rodzina nie zapewniała* […] *ani nie kontrolowała przekazywania wartości i wiedzy, i ogólniej – uspołecznienia dziecka. Szybko oddalało się [ono] od rodziców*[28], a zanim to nastąpiło, *darzono dziecko powierzchownym uczuciem, które nazwałem mignotage (rozczulenie), zastrzeżonym dla pierwszych lat życia, kiedy było małym, zabawnym stworzeniem. Bawiono się z nim, jak ze zwierzątkiem, z bezwstydną małpką. Jeśli wtedy umierało, jak to się często zdarzało, budziło to niekiedy zmartwienie, ale z reguły ludzie nie przejmowali się śmiercią dziecka, bo rychło zastępowało je kolejne potomstwo.* […] *Jeśli uniknęło pierwszych zagrożeń i przeżyło ten najwcześniejszy okres, to dorastało często z dala od własnej rodziny*[29].

Takie zwyczaje, określające pozycję dziecka jako – najpierw – rodzaj zabawki, a potem bezpłatną pomoc domową, wdrażaną od niemal najmłodszych lat do wykonywania rozlicznych, wcale niełatwych obowiązków, panowały, jak wyjaśnia dalej autor *Historii dzieciństwa*, *na całym średniowiecznym Zachodzie*[30]. Dotyczy to jednak nie tylko epoki średniowiecza. *Liczne późniejsze kontrakty dotyczące wynajęcia dzieci do pracy u pana dowodzą, jak rozpowszechniony był zwyczaj terminowania w obcych domach*[31]. Ów szczególny styl edukacji rozpoczyna się w życiu dziecka zaskakująco wcześnie. Jak ustalił dziewiętnastowieczny historyk angielski Furnival, typowe postępowanie angielskich rodziców wobec dzieci – według świadectwa z końca XV wieku – wyglądało następująco: *Trzymają je w domu do siódmego czy dziewiątego roku życia, po czym wysyłają*

[27] Ph. Ariès, *Historia dzieciństwa*, przeł. M. Ochab, Gdańsk 1995, s. 7–8.
[28] Tamże, s. 8.
[29] Tamże.
[30] Tamże, s. 193.
[31] Tamże.

tak samo chłopców jak dziewczynki na służbę do obcych na okres od siedmiu do dziewięciu lat. Nazywa się wtedy te dzieci uczniami. Wykonują w ciągu tego czasu wszystkie domowe posługi. Niewiele z nich unika takiego losu, bo każdy, niezależnie od posiadanego majątku, posyła swoje dzieci do cudzych domów, sam zaś przyjmuje u siebie obce[32].

Taki obyczaj nie sprzyjał nawiązywaniu więzi emocjonalnych ani odkrywaniu w dziecku osobistych przymiotów. I rzeczywiście, życie rodzinne w dawnych czasach koncentrowało się na innych celach i wartościach: *dziecko pozostawało w jakiś sposób anonimowe*, a *rodzina nie miała funkcji uczuciowej*, gdyż *uczucie łączące małżonków lub rodziców i dzieci nie było rodzinie potrzebne do życia ani do wewnętrznej równowagi* […]. *Misją tej dawnej rodziny było zachowanie majątku, wspólne wykonywanie zawodu, codzienna wzajemna pomoc w świecie, gdzie człowiek samotny, a tym bardziej kobieta, nie mógł przeżyć, oraz obrona życia i honoru w wypadkach kryzysowych*[33]. W rozdziale zatytułowanym *Od rodziny średniowiecznej do nowożytnej* Ariès dopełnia ten obraz, pisząc: *Rodzina nie mogła więc podsycać głębokiego egzystencjalnego związku uczuciowego dzieci i rodziców. Nie znaczy to, by rodzice nie kochali dzieci, ale nie zajmowali się nimi ze względu na nie same i swoje do nich przywiązanie, lecz raczej z uwagi na udział tych dzieci we wspólnym dziele, w rodzinnej budowli. Rodzina była pewną rzeczywistością moralną i społeczną raczej niż uczuciową*[34].

Tym, co nas dziś chyba najbardziej szokuje w podejściu naszych przodków do ich dzieci – a co w dawnych czasach (jak dawnych, o tym za chwilę) uchodziło za naturalne i powszechne – jest przedmiotowe, bezosobowe traktowanie zarówno małego dziecka, jak dorastającego młodzieńca. Starsi, jak czytamy powyżej, byli traktowani jak część „rodzinnej budowli", a nie jak autonomiczne, osobowe podmioty. W stosunku do małych dzieci zadziwia nas ówczesne – pozornie sprzeczne – połączenie uczuć rozczulenia i rozbawienia w bezpośrednim kontakcie z nimi, z przerażającą obojętnością wobec kruchości ich życia i gotowością do szybkiego pogodzenia się z przedwczesną śmiercią najmłodszych członków rodziny: *z reguły ludzie nie przejmowali się śmiercią dziecka, bo rychło zastępowało*

[32] Zacytowany opis obyczaju, opatrzony następującym komentarzem: „Historyk angielski Furnival przytacza taki oto fragment wzięty z *Opisu wyspy Anglii* przez włoskiego podróżnika", przytacza Philippe Ariès (wskazując jako źródło własne *The Babees Book*). Tamże, s. 192. Por. edycję dostępną w internecie: *The Babees' Book. Medieval Manners for the Young.* Transl. by E. Rickert, L.J. Naylor, Cambridgr, Ontario 2000 [pdf]: http://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCAQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.yorku.ca%2Finpar%2Fbabees_rickert.pdf&ei=mTpiVNqjF4GwPf_6gOgP&usg=AFQjCNGaFNFAQWOs-13reIqcj9TtNt0lkg (dostęp 8.11.2014).

[33] Ph. Ariès, *Historia dzieciństwa*, s. 8.

[34] Tamże, s. 197.

je kolejne potomstwo[35]. Jeśli zdarzały się przypadki żałoby po śmierci małego dziecka, to w najbliższym otoczeniu spotykały się często albo z niezrozumieniem i potępieniem, albo przypisywano im płytką, powierzchowną interpretację emocjonalną. Philippe Ariès przytacza fragment listu Madame de Sévigné, datowanego na 1 kwietnia 1672 roku, opisujący reakcję pewnej znajomej na wieść o śmierci wnuczki: *Pani de Coetquen dostała wiadomość o stracie swej wnuczki: padła bez zmysłów. Bardzo jest zgnębiona, powiada, że nigdy już nie będzie miała takiej pięknej. Jej mąż jest po prostu niepocieszony*[36]. Jak komentuje historyk, w tonie listu można dostrzec nutę przygany z powodu nadmiernej egzaltacji kobiety, a zarazem próbę usprawiedliwienia wybuchu emocji nie samym faktem przedwczesnej śmierci, lecz poczuciem estetycznie motywowanej straty: *nigdy już nie będzie miała „takiej pięknej*". Ten rodzaj bezduszności i obojętności uważa Ariès za charakterystyczny dla mentalności i wrażliwości europejskiej na przestrzeni długich wieków.

Warto się zastanowić, kiedy i do jakiego stopnia opisany wyżej stan rzeczy uległ zmianie. Francuski badacz dziejów obyczajowości uczynił przedmiotem swego zainteresowania wieki średnie oraz pierwszy okres europejskiej nowożytności, doprowadzając swoją kwerendę do analiz źródeł osiemnastowiecznych. Podobnie twierdzi Barbara Smolińska-Thiess. Powołując się na Neila Postmana, czyni wiek XVIII ostrą i wyraźną cezurą w kulturowym i obyczajowym postrzeganiu fenomenu dzieciństwa: *chrześcijańska Europa przez wieki budowała negatywny obraz dziecka i dzieciństwa. Głównie za sprawą św. Augustyna, który w „Państwie Bożym" nazywa dzieciństwo okresem upadku, upodlenia każdego człowieka. Takie stanowisko prawie do XVII wieku kształtowało obraz dziecka i surowe zasady wychowania. Europa odkryła dziecko, jak dowodzi Neil Postman, dopiero w XVIII wieku, a miłość, wielkie przywiązanie, szczególna opieka i dbałość o dziecko – to zupełnie nowe cnoty*[37].

Co działo się dalej w tej delikatnej materii? Philippe Ariès twierdzi, że powoli i stopniowo, lecz konsekwentnie sytuacja kulturowa ulegała zmianie polegającej na coraz większym przesyceniu życia rodzinnego głębokimi uczuciami – miłością, przywiązaniem, wdzięcznością, szacunkiem i wzajemną troską. W tym sukcesywnie się upowszechniającym nowym modelu wrażliwości na sprawy życia rodzinnego, *wszystko, co się wiąże z dziećmi i rodziną, jest sprawą poważną i godną uwagi. Dziecko zajęło centralne miejsce w rodzinie, przy czym ważna jest nie tylko przyszłość dziecka i urządzenie go w życiu, ale sama jego obecność, egzystencja*

[35] Zob. przypis 9.
[36] Ph. Ariès, *Historia*…, s. 132.
[37] B. Smolińska-Theiss, *Korczakowska idea praw dziecka*, „Pedagogika Społeczna" 2010, nr 3−4, s. 15.

sama w sobie[38]. Barbara Smolińska-Thiess dodaje: *Dzisiaj uznajemy za niepodważalny aksjomat, że dziecko jest osobą ludzką. Z tej racji ma przypisaną niezbywalną godność człowieka. Tę godność można podeptać, ale nigdy nie można jej zabrać. Wynika ona z faktu, że ludzkość zobaczyła w dziecku podmiot i zgodziła się co do faktu, że mały człowiek ma tę samą, co dorosły, wartość i ma swoje prawa*[39]. Generalnie rzecz biorąc, to niewątpliwie prawda; niepozbawiona jednakże wyjątków. Również w znacznie późniejszej rzeczywistości nietrudno znaleźć przypadki i sytuacje mniej lub bardziej drastycznych zaburzeń w funkcjonowaniu rodziny, a zwłaszcza w stosunku rodziców do dziecka. Bartłomiej Dobroczyński sugeruje, że co najmniej do końca dziewiętnastego wieku dzieciom nie poświęcano szczególnie wiele uwagi. W jednym ze swych artykułów pisze: *przed wiekiem XX* […] *w związku z trudną sytuacją życiową nie przywiązywano się do dzieci szczególnie mocno, nie poświęcano im tyle uwagi, co dziś.* […] *W dzieciach nie dopatrywano się niczego specjalnie wyjątkowego* […]*, także w kulturze. Starożytna i późniejsza literatura aż do XIX wieku nie mówiła o dzieciach wiele, tak naprawdę nie poruszała tego tematu prawie w ogóle.* […]. *W pewnym sensie dziecka nie było, był jedynie niedokończony, niedojrzały jeszcze dorosły*[40].

Również z doświadczeń zawodowych Janusza Korczaka jako lekarza dziecięcego wynika, że jeszcze w XX stuleciu wśród ubogich warstw mieszkańców Warszawy zdarzały się postawy łudząco przypominające średniowieczne standardy. Oto przykłady: w latach 1908–1909 w tygodniku „Wiedza" publikował *Obrazki szpitalne*, w nich znalazła się między innymi następująca obserwacja: *Stasiek krzywi do płaczu bladą twarz trzymiesięcznego starca. Straszne są te twarze starców-niemowląt, twarze pomarszczone, z wystającą ostro brodą i zwiędłymi, zapadłymi oczami*[41]. W *Jak kochać dziecko* pisał, że dziecięcego wieku nie należy liczyć w przeżytych latach, bo składa się nań *nagromadzona udręka wielu zbolałych stuleci* […]. *To nie dziecko płacze, to stulecia płaczą, to ból i tęsknota zawodzi*[42].

W *Pamiętniku* zanotował następującą myśl – pozornie tylko obojętną, aż do stoicyzmu; w istocie kryje się za nią głębia współczucia i ból bezradności: *przeniosłem się do szpitala dziecięcego. Miasto wyrzuca mi dzieci jak muszelki, a ja nic, tylko dobry jestem dla nich. Nie pytam się ich ani skąd, ani na jak długo, ani dokąd, z pożytkiem czy szkodą dla ludzi.* […] *Dzieci zdrowieją, umierają – jak bywa w szpitalu*[43]. Igor Newerly, sekretarz Korczaka, opisuje przykładową rozmowę lekarza z matką chorego dziecka: *Czy dzieci u pani dobrze się chowają? Ii, było dwanaścioro.*

[38] Ph. Ariès, *Historia*…, s. 139.
[39] B. Smolińska-Theiss, *Korczakowska…*, s. 15.
[40] B. Dobroczyński, *Kiedy dziecko zaczęło pytać*, „List". Miesięcznik Katolicki, Kraków 2012, nr 2, s. 17.
[41] J. Korczak, *Dzieła*, t. 4, Warszawa 1988, s. 267.
[42] J. Korczak, *Dzieła*, t. 7, Warszawa 1993, s. 218.
[43] Tegoż, *Pamiętnik*..., s. 48.

Czworo żyje, umarło ośmioro. W rodzinie Nowisów jest odwrotnie: ośmioro się chowa, czworo umarło. Kazio Nowis, syn wyrobnika z Ochoty, 8 miesięcy, jest właśnie dwunastym z kolei. […] Niosą i niosą mu dzieci ze wszystkich zakamarków Warszawy. Z rozpaczą, z nadzieją albo i wcale, po prostu żeby dostać potem świadectwo śmierci, że niby było leczone. Bo bez świadectwa kłopot z pochówkiem[44].

Po przymusowym zamknięciu w warszawskim getcie pojawia się nowy, tragiczny temat – temat śmierci. Staje się ona coraz bardziej nieodłączną towarzyszką codziennego życia, a dotyka na równi dorosłych i dzieci. Z tego okresu przytoczmy jedną migawkę: *Leży na chodniku zmarły chłopak. Obok trzej chłopcy poprawiają sznurkiem lejce. W pewnym momencie spojrzeli na leżącego – odsunęli się kilka kroków, nie przerwali zabawę*[45]. Na stronach 180–188 publikacji *Pamiętnik i inne pisma z getta* redaktorzy zamieścili wstrząsający w swej pozornej beznamiętności tekst *O Głównym Domu Schronienia* z 22 lutego 1942 roku, a w nim – koszmarna litania ukazująca skalę zjawiska umierania małych dzieci. Odnośny fragment rozpoczyna się następująco: *Biorę książkę tzw. ruchu dzieci. Numer porządkowy. Nazwisko i imię. Data urodzenia. Data przyjęcia, wypisania, wreszcie uwagi. W uwagach odnotowano śmierć dziecka czerwonym atramentem.* […] *Biorę na chybił trafił karty z ubiegłego roku*[46] – po czym następują wypisy z dziewięciu kart. Na każdej z nich zanotowano 10 nazwisk dzieci, z każdej karty zmarło ośmioro lub dziewięcioro; z dwóch przypadkowo wyjętych z kartoteki zmarli wszyscy.

Bolesne i tragiczne doświadczenia XX wieku – masowy terror, zbrodnie wojenne, akty ludobójstwa i wiele innych przykładów ludzkiego okrucieństwa gruntownie przeorały ludzką świadomość, zmieniając standardy i oczekiwania moralne. Po ostatecznej klęsce państw Osi w 1945 roku u większości spośród tych, którzy przeżyli, zrodziło się mocne postanowienie: zróbmy wszystko, aby zło na taką skalę i w tak wielorakiej postaci już nigdy nie mogło się powtórzyć. Realizacja owego postanowienia wymaga głębokiego przemyślenia i przewartościowania wzorców relacji międzyludzkich, zwłaszcza tych najwrażliwszych. Należą do nich przede wszystkim więzi łączące dorosłych z dziećmi. Wraz z rosnącą świadomością tego, że dzieci są przyszłością świata (fakt – wydawałoby się – oczywisty, a jednak zaskakująco często ignorowany lub przyjmowany z wielkimi oporami), pojawiają się coraz to nowe inicjatywy zmierzające do upowszechnienia idei dowartościowania okresu dzieciństwa. Po długich latach zastoju, a nawet regresu w dyskusji nad zagadnieniem niezbywalnych praw dziecka, zaczyna się dokonywać istotny postęp w tej dziedzinie.

[44] I. Newerly, *Żywe wiązanie*, Warszawa 2001, s. 152.
[45] Tamże, s. 59.
[46] J. Korczak, *O Głównym Domu Schronienia*, w: tegoż, *Pamiętnik i inne...*, s. 185.

Rzecz jasna idea praw dziecka nie jest czymś całkowicie nowym; koncepcje głoszące mniej lub bardziej wyraźnie, że dziecko jest autonomicznym podmiotem osobowym, zasługującym na taki sam lub większy szacunek jak osoby dorosłe, znane są w myśli europejskiej co najmniej od czasów Oświecenia. Jak podaje większość źródeł historycznych, najwcześniejszym znanym prekursorem tej idei praw dziecka był Sir William Blackstone (1723–1780) – prawnik, sędzia i polityk brytyjski, autor słynnego dzieła *Commentaries on the Law of England*, wydanego w 1766 roku[47]. Ten wybitny mąż stanu uznawał trzy podstawowe rodzaje obowiązków rodziców wobec dzieci: wyżywienie i utrzymanie, opiekę i ochronę oraz wychowanie i edukację[48]. Po upływie ponad 200 lat także w Wielkiej Brytanii uchwalono precedensowy akt prawny w dziejach europejskiej legislacji: The Children Act, znany również pod nazwą Children and Young Persons Act – zasadniczą ustawę na temat opieki i ochrony nad matką i dzieckiem[49], uznawaną za pierwszą oficjalną kodyfikację praw dziecka[50]. W latach poprzedzających pierwszą wojnę światową podejmowano także rozmaite pozarządowe, obywatelskie inicjatywy o międzynarodowym zasięgu, jak Kongres Wychowania Moralnego czy Międzynarodowy Kongres Opieki nad Dzieckiem w Brukseli[51], a krótko po Wielkiej Wojnie, w 1919 roku, *powstaje pierwsza na świecie organizacja chroniąca dzieci przed wojną, głodem i wyzyskiem, zwana Save the Children*[52]. Najważniejszym dokumentem uchwalonym i ratyfikowanym przez wiele państw w okresie międzywojennym jest Deklaracja Praw Dziecka, zwana Deklaracją Genewską, uchwalona w 1924 roku przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych o następującym brzmieniu:

> *Niniejszą Deklarację, nazwaną Deklaracją Genewską, mężczyźni i kobiety wszystkich narodowości uznają, że ludzkość powinna dać dziecku wszystko, co posiada najlepszego i stwierdzają, że ciążą na nich, bez względu na rasę, narodowość i wyznanie, następujące obowiązki:*
>
> 1. *Dziecku powinno się dać możność normalnego rozwoju fizycznego i duchowego.*
> 2. *Dziecko głodne powinno być nakarmione, dziecko chore powinno być pielęgnowane, dziecko wykolejone wrócone na właściwą drogę, sierota i dziecko opuszczone – wzięte w opiekę i wspomagane.*
> 3. *Dziecko powinno przed innymi otrzymać pomoc w czasie klęski.*
> 4. *Dziecko powinno być przygotowane do zarobkowania na życie i zabezpieczone przed wszelkim wyzyskiem.*

[47] zob. D.A. Lockmiller, *Sir William Blackstone*, "University of North Carolina Press" 1938.

[48] Por. http://www.amnestyusa.org/our-work/issues/children-s-rights?id=1011016&n1=3&n2=78, (dostęp 6.11.2014).

[49] B. Smolińska-Theiss, *Korczakowska idea praw dziecka,* „Pedagogika Społeczna" 2010, nr 3–4, s. 11.

[50] M. Balcerek, *Prawa dziecka*, Warszawa 1986.

[51] Zob. tamże.

[52] B. Smolińska-Theiss, *Korczakowska*…, s. 11.

5. *Dziecko winno być wychowane w wierze, że jego najlepsze cechy powinny być oddane na usługi współbraci*"[53].

Kolejną, poszerzoną do 10 zasad, wersję Deklaracji Praw Dziecka uchwaliło Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 20 listopada 1959 roku[54]. Jednak aktom tym brak było rzeczywistego międzynarodowego autorytetu, ponieważ nie istniała żadna jednolita wykładnia pojęcia praw dziecka oraz ich statusu i umocowania w systemach prawnych poszczególnych państw-sygnatariuszy Deklaracji. Jeszcze w 1973 roku Hillary Clinton[55] wyraziła opinię, że prawa dziecka to *slogan wymagający zdefiniowania*[56]. Aktem prawnym o rzeczywiście doniosłym znaczeniu stała się dopiero Konwencja Praw Dziecka (Convention on the Rights of the Child), przyjęta 20 listopada 1989 roku przez Zgromadzenie Ogólne ONZ. Uznaje się to za owocne zakończenie polskiej inicjatywy legislacyjnej, zgłoszonej jeszcze w 1978 roku w ramach prac Komisji Praw Człowieka, działającej przy ONZ w latach 1946–2006.

Spoglądając dziś retrospektywnie na ten żmudny i powolny postęp w formułowaniu i wdrażaniu wspólnych międzynarodowych inicjatyw zmierzających do ochrony praw dziecka, przedtem jednak do rozbudzenia powszechnej świadomości, jak ważny i palący oraz od lat niezmiennie aktualny to problem, nie sposób nie przyznać, że Janusz Korczak w swojej bezkompromisowej walce o uznanie dziecka za pełnoprawnego człowieka o wiele lat wyprzedził epokę, w której żył i działał. Na szczęście dorobek jego żmudnej pracy i niestrudzonej aktywności nie poszedł na marne, choć mógł zostać zaprzepaszczony i całkowicie zapomniany razem ze zniszczeniem przez hitlerowskie oddziały Domu Sierot na warszawskich Nalewkach oraz jego archiwum, i wraz z eksterminacją dzieci i całego personelu, na czele z samym Januszem Korczakiem. Wskutek zbrodniczego wandalizmu hitlerowskich Niemiec, na ziemiach polskich zostało przecież bezpowrotnie

[53] Tekst deklaracji dostępny pod adresem: https://www.google.pl/search?q=deklaracja+praw+dziecka+tekst&ie= utf-8&oe=utf8&aq=t&rls=org .mozilla:pl:official &client=firefox-a&channel=np.&source=h p&gfe_rd=cr&ei= F99gVM3gIOXn7Abn4YDAAg#rls=org.mozilla:pl:official&channel=np&q=deklaracja+praw+dziecka+pdf& revid=45481513 (dostęp 10.11.2014).

[54] Pełny tekst dostępny pod adresem: http://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CC0QFjAA&url=http%3A%2F%2Fms.gov.pl%2FData%2FFiles%2F_public%2Fppwd%2Fakty_prawne%2Fonz%2Fdeklaracja_praw_dziecka.pdf&ei=a-BgVOf0NqLT7QaS5oDoBg&usg=AFQjCNGGN2_0-ATb8syyMjTp7zeIy0xSKg (dostęp 10.11.2014).

[55] Wówczas Hillary Rodham (późniejszego prezydenta Stanów Zjednoczonych, Billa Clintona, poślubiła dopiero dwa lata potem), świeża absolwentka Yale Law School, zatrudniona jako radca prawny Kongresu USA.

[56] Cytuję za: http://www.amnestyusa.org/our-work/issues/children-s-rights?id=1011016&n1=3&n2=78, (dostęp 6.11.2014).

zniszczonych wiele bezcennych dóbr polskiej i powszechnej kultury – w tym na przykład dorobek twórczy wielu uczonych, pisarzy i myślicieli[57].

Dzieci – najsłabsze ogniwo

Hasłem obchodzonego niedawno (w 2012 roku) Roku Korczakowskiego, ustanowionego jednogłośnie uchwałą Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 16 września 2011 roku z okazji siedemdziesiątej rocznicy męczeńskiej śmierci Starego Doktora, stało się zdanie wielkiego wychowawcy: „Nie ma dzieci, są ludzie". Rozumiane w zgodzie z intencją Autora, oznacza ono nobilitację i zdecydowane dowartościowanie „małego człowieka"; i rzeczywiście, Janusz Korczak uczynił bardzo wiele dla promowania postawy pełnej szacunku i miłości do wszystkich dzieci oraz traktowania ich spraw – zmartwień i radości, potrzeb i marzeń – z całą powagą. Okazuje się jednak, że nie wszystkich rodaków udało mu się przekonać. Wciąż jeszcze poważnym i nabrzmiałym problemem społecznym pozostaje niewłaściwe traktowanie dzieci, często przekraczające granice prawa. Potwierdzają ten smutny fakt badania uczonych i relacje dziennikarzy.

Oto przykład: na okładce tygodnika „wprost" z 11 marca 2011 roku widnieje hasło: „dzieci nie są najważniejsze", a pod spodem krótki fragment relacji reporterskiej: *głodne, bite, poniewierane, nieleczone. Udajemy, że nie ma sprawy*. Wewnątrz numeru dramatyczny reportaż Magdy Papuzińskiej zatytułowany: *To nie jest kraj dla naszych dzieci*. Dziennikarka pisze: *dzieci w Polsce są głodzone, bite, poniewierane, nieleczone, a także zabijane przez rodziców własnych lub zastępczych. Państwo sobie z tym nie radzi, media gonią za sensacją, społeczeństwo udaje, że nie ma sprawy. Dzieci, szczególnie cudze, nie są dla nas wiele warte*[58]. Lakonicznym, lecz wstrząsającym doniesieniom o kilku (nagłośnionych już przez media) szczegółowych przypadkach dziecięcej niedoli towarzyszy próba diagnozy, oskarżająca nas wszystkich, w najlepszym razie, o karygodne zaniedbania i nieczułą obojętność. Z jednej strony – twierdzi autorka reportażu – *każda krzywda dziecka, już nie mówiąc o śmierci, spowodowana przez dorosłych ludzi, jest czymś nienaturalnym, okrutnym i karygodnym. Zdrowy psychicznie i emocjonalnie człowiek buntuje się przeciw temu*[59]. Z drugiej strony jednak *na tym się na ogół kończy. Opinia publiczna zawsze wie, kto jest winny – na pewno nie ja. Nie lubimy sobie robić kłopotów, więc lepiej nie dostrzegać, że kobieta,*

[57] Zob. np. artykuł Danieli Gromskiej *Philosophes polonais morts entre 1938 et 1945*, „Studia Philosophica" III, 1948. Został on w całości poświęcony pamięci polskich filozofów poległych i zamordowanych w latach drugiej wojny światowej. Por. także K. Wyka, *Odeszli*, Warszawa 1983, książka poświęcona pisarzom i poetom polskim, ofiarom wojny.

[58] M. Papuzińska, *To nie jest kraj dla naszych dzieci,* „Wprost" 2011, nr 11, s. 26.

[59] Tamże, s. 28.

która chodziła w ciąży, nagle pojawia się bez brzucha i bez dziecka albo kilkuletni maluch pewnego dnia znika. Krzyki dziecka za ścianą? Ech, to złudzenie […] *okazało się, że nawet niektóre organizacje pozarządowe za nic sobie mają dobro dziecka, chociaż do jego ochrony zostały powołane.* […] *oczywiście są w Polsce pełni poświęcenia i troski opiekunowie, lekarze, pracownicy społeczni, wychowawcy, policjanci i rodzice. Brakuje jednak współpracy między różnymi instytucjami i osobami, wspólnych działań pomagających zapobiegać dziecięcym tragediom*[60].

O tym, jak wiele jeszcze się zdarza w naszym kraju dziecięcych tragedii, informują nie tylko dziennikarze[61], lecz również uczeni. Cennym źródłem informacji na ten temat jest na przykład monografia pod redakcją Jolanty Zmarzlik *Przemoc w rodzinie wobec dziecka. Procedury interwencyjne w szkole*[62]. Katarzyna Fenik, jedna ze współautorek tomu, pisze: *Każda historia skrzywdzonego dziecka niesie ze sobą indywidualny rozmiar cierpień, konsekwencji przemocy i potrzeb dziecka, które skrzywdzono.* […] *Każde takie doświadczenie zapisuje się w jego pamięci emocjonalnej i powoduje trwałe konsekwencje.* […] *Krzywdzenie emocjonalne, fizyczne dziecka czyni ogromne spustoszenie w jego więzi z osobami krzywdzącymi. Powoduje, że czuje się ono niepotrzebne, niedobre, zależne od zaspokojenia potrzeb osób je krzywdzących. Odczuwa stały lęk, nie ma ono bowiem wpływu na częstotliwość czy możność wystąpienia przemocy.* […] *Lęk i odpowiedzialność za noszenie w sobie krzywdy przez osobę poszkodowaną uruchamia zachowania autodestrukcyjne: samookaleczenia, eksperymentowanie ze środkami zmieniającymi świadomość, zachowania ryzykowne, myśli i próby samobójcze*[63].

Widzimy więc, jak szerokie kręgi zła i nieszczęścia rozchodzą się nawet od pojedynczego aktu krzywdy wobec dziecka, nie mówiąc już o sytuacjach permanentnego zniewolenia i przemocy. Z kolei problemem polityki aktywnej walki z przemocą w rodzinie zajął się w swym artykule Andrzej Zybała, kierownik Instytutu Polityk Publicznych Collegium Civitas**.** Pisze on: *problem przemocy w rodzinie* […] *został zidentyfikowany w wielu krajach jako poważne i niezwykle niepokojące oraz groźne zjawisko społeczne. W Polsce także podjęto próby zmierzania się z nim w sposób bardziej usystematyzowany. Trwają one przynajmniej kilkanaście lat* […]. *Doświadczenia z dotychczasowych działań i interwencji publicznych są*

[60] Tamże, s. 28–29.

[61] Inne przykłady odpowiedzialnej publicystyki to rozmowa Magdaleny Rigamonti z Jolantą Sobczak, dyrektorką warszawskiego Centrum Pomocy Rodzinie, zamieszczona w tym samym numerze „Wprost", oraz artykuł o zaginionych, wśród których spory odsetek stanowią dzieci: V. Krasnowska-Sałustowicz, *Zaginieni – źle szukani*, „Polityka" 2013, nr 30(2917), s. 10–12.

[62] J. Zmarzlik (red.), *Przemoc w rodzinie wobec dziecka. Procedury interwencyjne w szkole*, Warszawa 2011.

[63] K. Fenik, *Sytuacja psychologiczna i emocjonalna dziecka krzywdzonego. Konsekwencje przemocy doświadczanej w dzieciństwie*, w: red. J. Zmarzlik, *Przemoc w rodzinie wobec dziecka*…, s. 17–18.

mieszane. Na pewno wymagają dalszych analiz i badań, aby móc je precyzyjniej ocenić[64]. Następnie autor prezentuje zestawienie danych statystycznych ukazujących skalę problemu[65]**,** a w dalszej części tekstu *scharakteryzowane zostanie to, co można nazwać architekturą czy strukturą polityki walki ze zjawiskiem przemocy domowej*, a co *wyraża się w przyjęciu określonych wzorów, logiki, idei, instrumentów działań, określonego konstruowania planu i strategii działania, tworzenia dyskursu, jak i wykorzystywania określonych form symbolicznych i estetycznych*[66]. W ramach opisu i oceny skuteczności działań owej struktury poddane zostały analizie kolejno: sposoby formułowania polityki na szczeblu centralnym, metody jej implementacji odgórnej i oddolnej, kształt i funkcjonowanie rządowych struktur wykonawczych, działania samorządów terytorialnych na wszystkich szczeblach, wsparcie ze strony instytucji policyjnych, sądowniczych i prokuratorskich – tu autor opracowania podkreśla, *że od jakości ich działania zależy bardzo wiele*[67] – a następnie różnorodne działania i inicjatywy ze strony organizacji pozarządowych, jak prowadzenie ośrodków wsparcia czy kampanie informacyjno-edukacyjne. W zakończeniu badacz podkreśla, że na podstawie niepełnych, cząstkowych danych – jakkolwiek byłyby one różnorodne i szczegółowe – nie sposób na razie dokonać wiarygodnej, całościowej analizy i oceny skuteczności podejmowanych środków w walce z przemocą w rodzinie, zwłaszcza wobec dzieci. Kończy jednak niepokojącym wnioskiem, że *w tym zakresie Polska jest w tyle od innych krajów*[68]. Wniosek ten dotyczy, niestety, obu stron medalu: zarówno niedostatecznej dbałości o zaprojektowanie i wdrożenie *badań, które pomogłyby w wytworzeniu tzw. wiedzy relewantnej*, czyli takiej, *która będzie przydatna w projektowaniu działań i ich ocenie*[69], jak też samej sfery bezpośrednich działań praktycznych, zmierzających do przeciwstawienia się narastającemu zjawisku przemocy, której ofiarą coraz częściej padają dzieci. Innym opracowaniem, wskazującym na niedostateczną efektywność podejmowanych w tym zakresie działań, jest krytyczny raport zespołu autorskiego A. Mrozik, E. Rutkowska i I. Stefańczyk[70].

[64] A. Zybała, *Architektura polityki walki z przemocą w rodzinie*, „Polityka Społeczna" 2014, nr 7, s. 13.
[65] Zob. tamże, tabela 1, s. 15.
[66] Tamże, s. 15. Zaproponowana przez autora definicja oparta jest na pracy: H.M. Ingram, A.L. Schneider, *Policy design for democracy*, University Press of Kansas 1997.
[67] Tamże, s. 16.
[68] Tamże, s. 19.
[69] Tamże.
[70] A. Mrozik, E. Rutkowska, I. Stefańczyk, *Kogo chronimy przed przemocą? Dwa lata ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. O przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Raport krytyczny*, Fundacja Feminoteka, Warszawa 2007.

Zakończenie

Sytuacja dziecka w rodzinie i społeczeństwie, mimo wieloletnich zmagań ze szkodliwymi poglądami i nawykami, mimo olbrzymiej ofiarności pojedynczych osób i całych środowisk ludzi dobrej woli, wciąż wymaga nieustannej troski, opieki i ochrony. Równolegle z bogato zakrojoną i realizowaną na wielu poziomach taktyką walki z przemocą i innymi patologiami zagrażającymi dzieciom, występuje wiele niekorzystnych zjawisk, które przyczyniają się nie tylko do utrzymania, ale nawet do wzrostu zagrożeń. Czasem wręcz można odnieść wrażenie, że mamy dziś do czynienia z dobrze zorganizowaną, gruntownie przemyślaną i konsekwentnie prowadzoną kampanią ideologiczną skierowaną przeciw rodzinie[71]. Nawet jeśli tak nie jest, w dyskursie publicznym nie brak głosów powołujących się na fałszywie rozumianą nowoczesność, której objawem ma być rzekomo zanik więzi rodzinnych i dążenie do atomizacji społeczeństwa w imię niczym nieskrępowanej autonomii jednostki. Tego rodzaju poglądy, głoszone publicznie i niejednokrotnie popierane przez osoby będące dla wielu autorytetem, wywierają niekorzystny wpływ na kondycję współczesnej rodziny i mogą się przyczyniać do nasilenia niekorzystnych zjawisk, z których wiele kieruje się bezpośrednio lub pośrednio przeciwko dzieciom, zagrażając ich dobrostanowi, rozwojowi osobowemu, a nawet wprost życiu i zdrowiu. Musimy przy tym pamiętać, że dzieci są najsłabszym ogniwem w każdym społeczeństwie; nie tylko średniowiecznym, feudalnym, które z natury swojej nie było zdolne do wypracowania humanitarnego stosunku do dziecka[72], lecz także na wskroś współczesnym. Dzieci nie mają przecież swojej reprezentacji w parlamencie, pozbawione są politycznej podmiotowości i skazane na to, że o ich problemach decydują dorośli mający często bardzo niewielkie zrozumienie specyfiki wieku dziecięcego i dalece niewystarczające pojęcie o potrzebach dziecka. Dlatego należy cenić i starać się wykorzystać każde źródło inspiracji, które może się przyczynić do lepszego zrozumienia dziecka oraz skuteczniejszego działania na rzecz ochrony najważniejszych

[71] W tym duchu wypowiadają się w Polsce liczni przedstawiciele środowisk prawicowych, zarówno politycy, jak publicyści, a także niektórzy duchowni; zob. np. tekst Antoniego Szymańskiego *Konwencja przeciw rodzinie*: http://www.prawy.pl/felieton/6891-konwencja-przeciw-rodzinie (dostęp 11.11.2014), wypowiedź europosła Janusza Wojciechowskiego dla portalu e-powiat ostrołęcki: http://epowiatostrolecki.pl/2014/09/09/polska/janusz-wojciechowski-konwencja-przemocowa-elementem-ideologii-przeciw-rodzinie,59415/ (dostęp 11.11.14), czy też wypowiedź kardynała-seniora Henryka Gulbinowicza w wywiadzie dla dziennika „Rzeczpospolita": *duchowni nie mogą milczeć, gdy politycy występują przeciwko rodzinie* (cytuję za portalem Polonia Christiana 24.pl: http://www.pch24.pl/duchowni-nie-moga-milczec--kiedy-politycy-wystepuja-przeciwko-rodzinie,13600,i.html, dostęp 11.11.2014).

[72] Por. Ph. Ariès, *Historia dzieciństwa,* Gdańsk 1995.

praw, potrzeb i interesów tej niezwykle ważnej, choć stale malejącej (pod wpływem niekorzystnych, wręcz alarmujących przemian demograficznych[73]) cząstki społeczeństwa. Takim źródłem, stale jeszcze niedostatecznie zbadanym i wykorzystanym, jest spuścizna Janusza Korczaka; literacka i naukowa, zarówno w warstwie teoretycznej, jak w praktyce wychowawczej, której poświęcił kilkadziesiąt lat życia. Na podstawie licznych opracowań, wspomnień i świadectw można zaryzykować twierdzenie, że nikt tak dobrze nie poznał dziecięcej duszy, z wszystkimi jej zakamarkami, również tymi mrocznymi i niedostępnymi, jak Stary Doktor z Domu przy Krochmalnej. Dorobek wielkiego pedagoga musimy nieustannie wnikliwie badać, aby na jego podstawie odpowiedzialnie kształtować nowoczesne narzędzia polityki społecznej w służbie dzieciom.

[73] Zob. w tej sprawie np. *Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2011–2012*, którego autorzy piszą w rozdziale III: *Przyjmując jako podstawę porównań z 1980 roku, stwierdzamy, że liczba urodzeń wszystkich kolejności obniżała się, począwszy od 1989 roku. Nieznaczny wzrost dynamiki urodzeń czwartej i wyższych kolejności (o 0,88%) wystąpił w 1991 roku. W 2009 r. liczba urodzeń kolejności pierwszej obniżyła się o 25,53%, kolejności drugiej o 40,90%, kolejności trzeciej o 58,38%, a kolejności przynajmniej czwartej o 70,54%. W 2010 r. spadek ten był kontynuowany. Liczba urodzeń pierwszych była niższa o 27,49%, drugich o 40,19%, trzecich o 58,35%, a czwartych i wyższych o 71,06%. W 2011 r. nastąpiło dalsze obniżenie liczby urodzeń wszystkich kolejności w porównaniu do 1980 r*. (Źródło:http://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCIQFjAA&url=http%3A%2F%2Fold.stat.gov.pl%2FRaport.pdf&ei=Ku1hVJjnI4G4OLaSgPgH&usg=AFQjCNFPDoqZsiPwYildns6CjlxPFbjq8w&bvm=bv.79189006,d.ZWU, (dostęp 11.11.2014).

Bibliografia

Ariès Ph., *Historia dzieciństwa*, przeł. M. Ochab, Gdańsk 1995.
Balcerek M., *Prawa dziecka*, Warszawa 1986.
Dębnicki K., *Korczak z bliska*, Warszawa 1985.
Gromska D., *Philosophes polonais morts entre 1938 et 1945*, „Studia Philosophica", III, 1948.
Ingram H.M., Schneider A.L., *Policy Design for Democracy*, University Press of Kansas 1997
Jakubowski M., *Janusz Korczak i jego dokonania*, Częstochowa 1996
Korczak – życie i dzieło. Materiały z Międzynarodowej Sesji Naukowej, Warszawa 12–15.10.1978, Warszawa 1982.
Korczak J., *Prawidła życia*, Warszawa – Kraków 1930.
Korczak J., *Dzieła*, t. 4, Warszawa 1988, s. 267.
Korczak J., *Dzieła*, t. 7, Warszawa 1993.
Korczak J., *Jak kochać dziecko*, redakcja, posłowie i kalendarium Wiesław Theiss, Warszawa 1992.
Korczak J., *Pamiętnik z getta i inne pisma*, przypisy M. Ciesielska, posłowie J. Leociak, Warszawa 2012.
Korczak J., *Wybór pism*, t. 3, Warszawa, 1978.
Koźniewski K., *Historia co tydzień. Szkice o tygodnikach społeczno-kulturalnych*, t. 1, Warszawa 1976.
Lockmiller D.A., *Sir William Blackstone*, University of North Carolina Press 1938.
Mrozik A., Rutkowska E., Stefańczyk I., *Kogo chronimy przed przemocą? Dwa lata ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. O przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Raport krytyczny*, Fundacja Feminoteka, Warszawa 2007.
Newerly I., *Żywe wiązanie*, Warszawa 2001.
The Babees' Book, *Medieval Manners for the Young*, Transl. By E. Rickert, L. J. Naylor, Cambridgr, Ontario 2000.
Tischner J., *Myślenie według wartości*, Kraków 1982.
Wyka K., *Odeszli*, Warszawa 1983.
Zmarzlik J. (red.), *Przemoc w rodzinie wobec dziecka. Procedury interwencyjne w szkole*, Warszawa 2011.

Artykuły i rozdziały w monografiach:

Smolińska-Theiss B., *Korczakowska idea praw dziecka*, „Pedagogika Społeczna" 2010, nr 3–4.
Rudniańska J., *Do dziecka można tylko podskoczyć*, w: *Dziecko znaczy człowiek*, Magazyn Literacki „Tygodnika Powszechnego", 2012, nr 11–12.

Kubisiowska K. [tekst sygnowany: KK], w: *Dziecko znaczy człowiek*, Magazyn Literacki „Tygodnika Powszechnego" 2012, nr 11–12.

Hen J., *Maciusie, Józki, Kajtki, Dżeki i „Mały Przegląd"*, w: *Dziecko znaczy człowiek*, Magazyn Literacki „Tygodnika Powszechnego" 2012, nr 11–12.

Dobroczyński B., Kiedy dziecko zaczęło pytać, „List. Miesięcznik Katolicki", Kraków 2012, nr 2.

Papuzińska M., *To nie jest kraj dla naszych dzieci*, „Wprost" 2011, nr 11.

Krasnowska-Sałustowicz V., *Zaginieni – źle szukani*,. „Polityka" 201, nr 30(2917).

Fenik K., *Sytuacja psychologiczna i emocjonalna dziecka krzywdzonego. Konsekwencje przemocy doświadczanej w dzieciństwie*, w: red. J. Zmarzlik, *Przemoc w rodzinie wobec dziecka. Procedury interwencyjne w szkole*, Warszawa 2011.

Źródła internetowe:

http://www.sztetl.org.pl/pl/person/2,janusz-korczak/

http://www.domdziecka-korczak.waw.pl/strona/o-nas

http://domdziecka1.pl/index.php/historia

http://www.amnestyusa.org/our-work/issues/children-s-rights?Id=1011016&n1=3&n2=78

https://www.google.pl/search?Q=deklaracja+praw+dziecka+tekst&ie=utf-8&oe=utf-8&aq=t&rls=org.mozilla:pl:official&client=firefox-a&channel=np&source=hp&gfe_rd=cr&ei=f99gvm3gioxn7abn4ydaag#rls=org.mozilla:pl:official&channel=np&q=deklaracja+praw+dziecka+pdf&revid=45481513

http://www.google.pl/url?Sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CC0QFjAA&url=http%3A%2F%2Fms.gov.pl%2fdata%2ffiles%2F_public%2Fppwd%2Fakty_prawne%2Fonz%2Fdeklaracja_praw_dziecka.pdf&ei=a-bgvof0nqlt7qas5odobg&usg=afqjcnggn2_0-atb8syymjtp7zeiy0xskg

http://www.amnestyusa.org/our-work/issues/children-s-rights?Id=1011016&n1=3&n2=78

http://www.prawy.pl/felieton/6891-konwencja-przeciw-rodzinie HYPERLINK „http://epowiatostrolecki.pl/2014/09/09/polska/janusz-wojciechowski-konwencja-przemocowa-elementem-ideologii-przeciw-rodzinie,59415/" http://epowiatostrolecki.pl/2014/09/09/polska/janusz-wojciechowski-konwencja-przemocowa-elementem-ideologii-przeciw-rodzinie,59415/

http://www.pch24.pl/duchowni-nie-moga-milczec--kiedy-politycy-wystepuja-przeciwko-rodzinie,13600,i.html **,**

http://www.google.pl/url?Sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ciqfjaa&url=http%3A%2F%2Fold.stat.gov.pl%2fraport.pdf&ei=Ku1hVJjnI4G4OLaSgPgH&usg=afqjcnfpdoqzsipwyildns6cjixpfbjq8w&bvm=bv.79189006,d.ZWU

Konińskie Studia Społeczno-Ekonomiczne
Wydział Społeczno-Humanistyczny Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Koninie
KSSE 1 (2). 2015. 145-158
http://ksse.pwsz.konin.edu.pl

Młodzież i dzieci w cyberprzestrzeni a zagrożenia w sferze socjalizacji

Dariusz Sarzała
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
sarzalad@op.pl

Wojciech Piestrzyński
Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa w Poznaniu
wojterapia@wp.pl

Youth and children in cyberspace and the threats in the sphere of socialization

This paper describes the issues concerning the new field of social activity of youth and children which became a cyberspace which is currently the most important plane of communication and social functioning. The aim of the study is to identify the specific nature of the socialization aspects of cyberspace, and announces the risks associated with its use that interfere with the process of socialization and education, and are a source of individual and social destruction especially for young people benefiting from its resources. Also points to the possibility of preventing the negative effects of cyberspace that can be taken in the field of education and upbringing.

Keywords: youth, socialization, education, cyberspace

Wstęp

Następujący w szybkim tempie rozwój interaktywnych i mobilnych technologii informacyjnych doprowadził do powstania nowego obszaru komunikacji

społecznej i funkcjonowania człowieka zwanego cyberprzestrzenią. Korzystanie z jego zasobów stanowi obecnie nie tylko potrzebę związaną z aktywnością zawodową i szkolną, lecz staje się wręcz nieodzowne niemal we wszystkich wymiarach działalności człowieka. Wskazując na pozytywne wymiary cyberprzestrzeni, musimy jednocześnie zaznaczyć, że nie tylko wzmacnia ona możliwości poznawcze i edukacyjne oraz umożliwia szybki rozwój cywilizacyjny, lecz determinuje także (nie zawsze pozytywny) model życia i działania człowieka oraz staje się często źródłem wielu zagrożeń, między innymi niekorzystnych dla procesu socjalizacji i wychowania.

Cyberprzestrzeń w kontekście socjalizacji i wychowania

Przystępując do analizy podjętej problematyki, należy zaznaczyć, że przez termin cyberprzestrzeń określa się najczęściej wirtualną przestrzeń internetu oraz innych mediów cyfrowych. Istnieje ona w wyniku działania różnego rodzaju urządzeń, którymi są nie tylko komputer i internet, lecz także telewizja, radio, telefony komórkowe, muzyczne i multimedialne urządzenia odtwarzająco-nagrywające, konsole do gier komputerowych, profesjonalne i domowe centra multimedialne.

Najogólniej możemy stwierdzić, że cyberprzestrzeń stanowią elementy, które możemy zobaczyć i usłyszeć, lecz nie są one obiektami fizycznymi i nie stanowią ich reprezentacji. Istotnymi składnikami cyberprzestrzeni są również informacje pochodzące nie tylko z działań w obszarze świata fizycznego, lecz stanowią także efekt nagromadzenia i wymiany wiedzy powstałej w wyniku ludzkiej aktywności, zwłaszcza na płaszczyźnie nauki, kultury i sztuki.

Na specyfikę cyberprzestrzeni wskazuje wielu nie tylko polskich, lecz także zagranicznych badaczy zajmujących się tą problematyką[1]. W literaturze spotkać możemy co najmniej cztery ujęcia definicyjne pojęcia „cyberprzestrzeń", w których określana jest jako:

- przestrzeń otwartego komunikowania się za pośrednictwem internetu lub innych sieci, tworząca system powiązań informatycznych ułatwiających użytkownikom kontakty, w tym kontakty w czasie rzeczywistym (w kontekście tej definicji cyberprzestrzeń postrzegana jest jako kanał wymiany informacji),
- przestrzeń tworzona przez grafikę komputerową w komputerach osobistych,

[1] P. Wallace, *Psychologia Internetu*, tłum. T. Hornowski, Wyd. Rebis, Poznań 2004; G. Penkowska, *Człowiek i komputer. Zbiór esejów*, Wyd. UG, Gdańsk 2005; J. Gackenbach, *Psychology and the Internet, Second Edition: Intrapersonal, Interpersonal, and Transpersonal Implications,* Academic Press, San Diego 2006; red. A. Joinson, K. McKenna, T. Postmes, U. Reips, *The Oxford handbook of internet psychology*, Oxford University Press, New York 2007; B. Szmigielska (red.), *Psychologiczne konteksty Internetu*, WAM, Kraków 2009; W.J. Paluchowski (red.), *Internet a psychologia*, PWN, Warszawa 2009; D. Sarzała, M. Walancik (red.), *Człowiek w wielkiej sieci. Zjawisko-zagrożenia-profilaktyka*, Wyd. SGGW, MCU, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2011.

- rzeczywistość wirtualna[2] (przyjmuje się tu zamienność tych dwóch określeń),
- środowisko stwarzające warunki do współdziałania różnych mediów, umożliwiające konstruowanie dzieła sztuki (jest to całościowy zestaw danych do kreowania dzieła)[3].

W kontekście przedstawionych definicji cyberprzestrzeń możemy określić jako otwartą przestrzeń komunikacji elektronicznej powstającą w wyniku powiązań internetowych, która poza otwartością cechuje się przetwarzalnością informacji, obliczalnością, hipertekstualnością, plastycznością, płynnością i interaktywnością. Cyberprzestrzeń, a głównie internet, m.in. dzięki swemu interaktywnemu charakterowi, przyczynia się do powstawania nowego zjawiska, tzw. zbiorowej inteligencji. Na fenomen zbiorowej inteligencji wskazuje powiedzenie Pierra Levy'ego**:** *Nikt nie wie wszystkiego, każdy wie coś*, które stanowi jakby kwintesencję zbiorowej inteligencji[4].

Należy podkreślić, że cyberprzestrzeń stwarza nowe, nieznane dotychczas i w zasadzie niczym nieograniczone możliwości oddziaływania na człowieka. Wpływa nawet na sferę przekonań oraz poglądów moralnych i dla wielu osób staje się autorytetem[5]. Problematyka dotycząca udziału cyberprzestrzeni w socjalizacji i wychowaniu jest więc bardzo szeroka i może być postrzegana w wielu kontekstach. Najważniejsze z nich zostały zasygnalizowane w zamieszczonej poniżej tabeli.

Tabela 1. Podstawowe różnice między przestrzenią klasyczną a cyberprzestrzenią (konteksty socjalizacyjne)

Rodzaj przestrzeni/cechy	Klasyczna przestrzeń komunikacji	Nowa przestrzeń komunikacyjna – cyberprzestrzeń
Istniejące granice poznania i komunikacji	• Ograniczona czasowo, przestrzennie, finansowo, językowo • Ograniczona komunikacja • Ograniczony dostęp do wiedzy i nierzadko jej elitarność	• Teoretyczny brak jakichkolwiek granic poznawczych. „Tania" wiedza • Nie istnieją granice geograficzne • Czas pokonania przestrzeni został skrócony do kilku sekund • Istnieje możliwość szybkiej translacji językowej • Niespotykane gdzie indziej możliwości szybkich porównań • Wiedza jest selektywna • Natychmiastowa komunikacja i informacja przeważająca nad wiedzą

[2] Zob. szerzej, B. Siemieniecki, *Rzeczywistość wirtualna a edukacja*, w: red. T. Lewowicki, B. Siemieniecki, *Cyberprzestrzeń i edukacja*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2012., s. 12–14.

[3] Tamże, s. 12.

[4] P. Lévy, *Collective Inteligence: Mankind's Emerging World in Cyberspace*, Persues Books, Cambridge 1997, s. 20.

[5] J. Mariański, *Socjologia moralności*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006, s. 406.

Treści	• Ograniczane ideologicznie, politycznie, technologicznie, administracyjnie • Bariery i tryby poznawania wiedzy tworzone przez rodziców i nauczycieli	• Minimalne bariery ograniczeń w dostępie do wszelkich treści i komunikacji (istnieją jedynie ograniczenia technologiczne i finansowe – dostęp do SIECI jest niemal nieograniczony) • Nowe symbole, wzory, normy, nowe formy komunikacji
Dostęp do wiedzy i komunikacji	• Czytelny system dystrybucji komunikacji oraz wiedzy dostosowany do rozwoju osobowościowego i fizycznego	• Teoretyczny brak ograniczeń do wiedzy i komunikacji (w Polsce filtry rodzicielskie ma ok. 4% komputerów domowych) • Istnieje dostęp do wiedzy i komunikacji przekraczającej przygotowanie emocjonalne dziecka i młodego człowieka
Istniejąca kontrola społeczna	• Wieloczynnikowa i wielopłaszczyznowa	• W znacznym stopniu ograniczona, a począwszy od poziomu gimnazjum, a nawet wcześniej, w przeważającej części młodego pokolenia wręcz nieobecna

Źródło: Opracowanie na podstawie: J. Suler (1999), *The psychology of cyberspace*, http://www.rider.edu/suler/psycyber psycyber.html; M. Jędrzejko, *W poszukiwaniu źródeł nowych uzależnień – młode pokolenie w epoce zmiennych „wzorców"*, w: red. M. Jędrzejko, D. Sarzała, *Człowiek i uzależnienia*, Wyd. Akademii Humanistycznej im. A. Gieysztora, ASPRA-JR, Pułtusk – Warszawa 2010, s. 43.

W wyniku analizy zasygnalizowanych różnic zachodzących między przestrzenią klasyczną a cyberprzestrzenią możemy stwierdzić, że tradycyjne instytucje wychowawcze nie są obecnie w stanie zupełnie ograniczyć młodemu pokoleniu dostępu do informacji niepożądanych czy nawet wręcz szkodliwych z wychowawczego – socjalizacyjnego punktu widzenia[6]. Zwrócimy zwłaszcza uwagę na to, że w cyberprzestrzeni można zetknąć się z treściami dotyczącymi każdego obszaru wiedzy i życia człowieka zarówno pozytywnymi, jak i negatywnymi. W wyniku zaistniałej sytuacji mamy do czynienia, jak podkreślają niektórzy badacze tej problematyki, ze swoistym *pomieszaniem dobra ze złem*[7]. Taki stan rzeczy prowadzi z kolei do chaosu w umyśle jednostki niedojrzałej poznawczo[8] oraz stwarza szereg innych zagrożeń dla rozwoju − wymiar typowo konsumpcyjny oraz propagandowy, łącznie z informacją, która często pełni rolę komercyjnego i atrakcyjnego towaru mającego niewiele wspólnego z autentycznością[9]. W konsekwencji

[6] J. Morbitzer, *O niektórych mitach komputerowej edukacji*, w: red. J. Morbitzer, *Techniki komputerowe w przekazie edukacyjnym*, Wyd. Akademii Pedagogicznej, Kraków 2002, s. 177−187; D. Sikorska, I. Wielewska, *Manipulacja i dezinformacja w mediach w ocenie studentów politologii*, Zeszyty Nauk Pedagogicznych, Nr 2/2012, WSSE w Gdańsku, s. 167−186.

[7] K. Tomsia, *Edukacja moralna młodzieży w przestrzeni Internetu*, w: red. B. Szmigielska, *Całe życie w sieci*, Kraków 2008, s. 137−158.

[8] B. Szmigielska, *Internet jako środowisko edukacyjne*, w: red. B. Szmigielska, *Psychologiczne konteksty Internetu*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2009, s. 15.

[9] D. Sarzała, *Przekaz medialny jako problem pedagogiczny*, w: red. B. Siemieniecki, *Manipulacja – Media – Edukacja*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2007.

technologie informacyjne odgrywają coraz istotniejszą rolę w kształtowaniu postaw i zachowań moralnych dzieci i młodzieży[10].

Podstawowe sfery cyberzagrożeń

Przeprowadzona w poprzednim rozdziale analiza specyfiki cyberprzestrzeni, a także możliwości związanych z jej wykorzystaniem w edukacji i ogólnym postępie cywilizacyjnym prowadzą do wniosku, że analizowany problem jest dość skomplikowany. Cyberprzestrzeń stanowi bowiem zarówno źródło wielu zagrożeń, jak i przyczynia się do cywilizacyjnego postępu. Obok pozytywnych i niekwestionowanych aspektów cyberprzestrzeni, wskazać można także na szereg niebezpieczeństw związanych z jej użytkowaniem. Negatywne oddziaływanie cyberprzestrzeni na człowieka możemy przedstawić w kategoriach zagrożeń, które dotyczą następujących sfer:

- poznawczej, która dotyczy nie tylko uniformizacji lub redukcji doświadczenia, lecz także ograniczenia w zakresie nauczania postrzegania problemów i twórczego myślenia; dominacji treści obrazowych nad treściami słownymi oraz zalew informacyjny w kontekście z hipermedialnymi strukturami informacyjnymi,
- emocjonalnej – związanej z komputerofobią (lękiem przed komputerem) oraz syndromu uzależnienia od sieci internetowej,
- wolicjonalno-refleksyjnej – dotyczącej działania „ja" jednostki (tzw. atrofia autonomii i poczucia podmiotowości; manipulacja własną tożsamością),
- relacji interpersonalnych, które dotyczą stopniowego ograniczania relacji nauczyciel-uczeń; zubożenia kontaktów społecznych; a także wyzwalania zachowań agresywnych; ponadto mogą wystąpić czynniki modyfikujące ryzyko aktualizacji zagrożeń dotyczące podatności młodszych użytkowników na uzależnienie od internetu oraz zagrożenie komputerofobią w przypadku osób starszych, jak i skłonność do zachowań kompulsywnych w przypadku osób z określonym typem osobowości[11].

W niniejszym opracowaniu nie chodzi jednak o krytykę cyberprzestrzeni, lecz przede wszystkim ukazanie zagrożeń, jakie niesie ze sobą niewłaściwe korzystanie z jej zasobów, co jest niezbędne w doborze adekwatnych oddziaływań profilaktycznych i wychowawczych.

[10] J. Mariański, *Socjologia moralności*…, s. 400.

[11] A. Hankała, *Psychologiczne i społeczne zagrożenia związane z zastosowaniem mediów i technologii informatycznej w edukacji*, w: red. M. Tanaś, *Pedagogika @ środki informatyczne i media*, Oficyna Wydawnicza „Impuls", Kraków 2005, s. 74−81.

Cyberagresja i cyberuzależnienie jako główne przejawy zagrożeń w sferze socjalizacji i wychowania

Wśród zagrożeń występujących w cyberprzestrzeni należy przede wszystkim zwrócić uwagę na zjawisko tzw. cyberagresji, z którym może się zetknąć użytkownik w zasadzie każdego urządzenia cyberprzestrzennego. Na podstawie prowadzonych badań tego zjawiska można przyjąć, że cyberagresja występuje w postaci graficznych, wizualnych obrazów przedstawiających akty agresji fizycznej bądź werbalnej dokonywane przez jednego człowieka wobec innego[12].

W sposób szczególny cyberagresja obecna jest w agresywnych grach komputerowych. Należy bowiem zaznaczyć, że zdecydowana większość użytkowanych przez dzieci i młodzież gier stanowią tzw. gry agresywne, w których dominują skrajne formy przemocy z zabijaniem włącznie, co potwierdzają m.in. badania przeprowadzone wśród polskich młodych użytkowników gier, wyniki, które wskazują, że 90% z nich to aktywni „konsumenci" scen nasyconych agresją i przemocą[13]. Natomiast, jak podkreślają polscy badacze tej problematyki, „agresywna socjalizacja cyberprzestrzenna" powoduje, że dziecko zanim osiągnie 20 rok życia staje się świadkiem około 10 tysięcy morderstw i ponad 100 tysięcy innych aktów przemocy[14].

Analizując zasoby sieci internetowej, można stwierdzić, że cyberagresja nie jest zjawiskiem sporadycznym, lecz problemem, z którym jej użytkownicy stykają się codziennie (np. cyberagresja werbalna, a zwłaszcza perwersyjne wypowiedzi internautów można spotkać już na pierwszych stronach portali)[15].

Zjawiskiem bezpośrednio związanym z „cyberagresją" jest „cyberprzemoc", będąca nową formą prześladowania innych osób z wykorzystaniem nowoczesnych mediów i technologii – komunikatorów, forów dyskusyjnych, blogów, witryn internetowych, SMS-ów czy e-maili (niektóre jej przejawy nazywane są również mobbingiem elektronicznym). Cyberprzemoc występuje najczęściej w postaci wyzywania, straszenia, poniżania innych osób w internecie lub przy użyciu telefonu (np. wykonywanie komuś zdjęć lub nagrywanie filmów bez jego zgody, umieszczanie ich w internecie, rozsyłanie zdjęć telefonem komórkowym

[12] J. Groebel (1998), *The UNESCO global study on media violence*, http://www.hinifoto.de/gaming/unesco.html

[13] J. Boroń-Zyss, T. Zyss, *Kto gra w gry komputerowe? – Nałóg czy zabawa – badania pilotażowe nad ich rozpowszechnianiem wśród młodzieży szkół średnich*, w: red. J. Rodziewicz-Gruhn, M. Pyzie, *Problemy rozwoju zdrowia, edukacji prozdrowotnej i ekologicznej*, Wyd. WSP Częstochowa 1996.

[14] J. Bednarek, A. Andrzejewska (red.), *Cyber świat – możliwości i zagrożenia*, Wyd. „Żak", Warszawa 2009.

[15] A. Bałandynowicz, *Przemoc w mediach a edukacja i wychowanie młodzieży*, w: red. D. Sarzała, M. Walancik, *Człowiek…*, s. 13–35.

lub przez internet, wykonywanie filmów lub tekstów, które kogoś obrażają lub ośmieszają, podszywanie się pod kogoś w sieci, włamania na konta internetowe np. na portalach społecznościowych) itp. Nie bez znaczenia jest także, że zachowania sprawców cyberagresji (ewidentnie sprzeczne z normami społecznymi) stają się anonimowe, w związku z czym nie zostają poddawane kontroli oraz osądowi moralnemu, co sprzyja ich eskalacji[16].

Należy także podkreślić, że występujące w takich programach osoby są ludźmi pełniącymi ważne role społeczne, przez co stają się bardzo istotnymi obiektami socjalizacyjnymi. W związku z tym, ich zachowanie przepełnione wzajemną agresją staje się, zwłaszcza dla młodych widzów, wzorem do naśladowania i powielania takiej formy prowadzenia dyskusji oraz może kształtować przekonania, że wysoki poziom agresji werbalnej oraz lekceważenie, a nawet pogarda dla człowieka o odmiennych poglądach jest czymś normalnym, skutecznym i akceptowanym społecznie.

Wskazując na destruktywny wymiar cyberprzestrzeni, nie możemy pominąć, że w dobie dynamicznego jej rozwoju i masowego użytkowania narzędzi cyberprzestrzennych, zwłaszcza komputera, telewizji, telefonii komórkowej, coraz powszechniejszy staje się problemem tzw. cyberuzależnienia[17]. Podkreślmy, że korzystanie z narzędzi cyberprzestrzennych jest wprawdzie wpisane w codzienność, jednak niejednokrotnie przyjmuje ono formy patologiczne i prowadzi do powstania wspomnianego cyberuzależnieni*a*[18]. Jest to nowy rodzaj uzależnienia, bez substancji uzależniającej, określany jako uzależnienie psychologiczne *addiction*, zmuszające do poszukiwania przedmiotu lub wykonywania określonej czynności, w przeciwieństwie do uzależnienia od substancji chemicznej *dependence* – kiedy to organizm, aby mógł funkcjonować, domaga się określonej substancji[19]. W przypadku cyberuzależnienia substancja chemiczna nie odgrywa żadnej roli, lecz problemem staje się określony przedmiot lub najczęściej zachowania i działania związane z jego użytkowaniem.

---

[16] D. Sarzała, *Problem agresji i przemocy w multimediach elektronicznych – aspekty psychologiczne i etyczne*, w: red. J. Bednarek, A. Andrzejewska, *Cyber świat – możliwości i zagrożenia*, Wyd. ŻAK, Warszawa 2009, s. 243–284; T. Aricak, S. Siyahhan, A. Uzunhasanoglu, S. Saribeyoglu, S. Ciplak, N. Yilmaz, C. Memmedov, *Cyberbullying among Turkish Adolescents*, CyberPsychology and Behavior 2008(11), s. 253−261.

[17] Należy zaznaczyć, że tego rodzaju nowe uzależnienie postrzegane są w sposób kontrowersyjny przede wszystkim z uwagi na brak substancji, co sprawia, że niekiedy nie analizuje się ich w kontekście uzależnienia. Zob. E. Łuczak, *W kręgu współczesnych uzależnień. Główne tendencje zmian i zagrożeń*, w: red. D. Sarzała, M. Walancik, *Człowiek*..., s. 119; I. Wielewska, D. Sikorska, *Uwarunkowania uzależnienia dzieci i młodzieży od Internetu*, w: red. S. Bębas, *Zagrożenia i problemy współczesnej rodziny*, Wyd. Wyższa Szkoła Handlowa, Radom 2011, s. 125.

[18] C. Guerreschi, *Nowe uzależnienia*, Wyd. Salwator, Kraków 2005. s. 26.

[19] Tamże, s. 26.

Przykładem najbardziej dynamicznie rozprzestrzeniających się postaci cuberuzależnienia są interholizm (uzależnienie od internetu) oraz uzależnienie od telefonu komórkowego. Istnieje obecnie ponad 20 pojęć określających tego rodzaju uzależnienie, m.in.: cyberzależność, infoholizm, infozależność, sieciohoholizm, netoholizm, interholizm, uzależnienie od technologii itp[20]. Należy jednak zaznaczyć, że w aktualnie istniejących klasyfikacjach psychopatologicznych nie istnieje taka jednostka nozologiczna, jak cyberuzależnienie. Próba zdefiniowania tego terminu jest więc zadaniem trudnym, ponieważ nie zostało ono jeszcze ujęte w obowiązującej klasyfikacji chorób. Podejmowane są próby ustalenia kryteriów diagnostycznych, służących np. do rozpoznawania Zespołu Uzależnienia od Intemetu (ZUI), które opierają się najczęściej na wskaźnikach uzależnień zawartych w Diagnostycznym i Statystycznym Podręczniku Zaburzeń Psychicznych (Diagnostic and Statictical Manual of Mental Disorders − DSM−IV) oraz Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych (Interntional Classification of Mental and Behavioural Disorders − ICD−10)[21] lub stanowią pewną modyfikację kryteriów opisujących patologiczny hazard (DSM−IV)[22].

Ponadto problem cyberuzależnienia sygnalizują zarówno zagraniczni, jak i polscy naukowcy zajmujący się tą problematyką (m.in. Young, 1996; Goldberg, 1999; Beard, 2001; Shapira, 2003; Guerreschi, 2005; Jakubik, 2003; Łuczak, 2009).

Na problem osób dotkniętych cyberuzależnieniem wskazuje także coraz większa liczba programów terapeutycznych wzorowanych na tych, które stosowane są w przypadku leczenia alkoholików lub patologicznych hazardzistów. W ostatnich latach, wraz z coraz powszechniejszym użytkowaniem narzędzi cyberprzestrzennych, powstają liczne organizacje i ośrodki pomocy, zwłaszcza dla uzależnionych internautów. Pomoc w tym zakresie jest prowadzona bardzo szeroko w Stanach Zjednoczonych, gdzie powstało zarówno wiele grup wsparcia[23], jak i szereg specjalistycznych ośrodków terapii tego rodzaju uzależnień. Podobne działania prowadzone są już także w Polsce[24].

---

[20] D. Sarzała, *Cyberuzależnienie – analiza pojęcia i wielowymiarowość zagrożeń*, w: M. Walancik, D. Sarzała, *Człowiek*..., s. 188.

[21] I. Goldberg *Internet Adidiction Ddisorder* (1999) http://www.uml.edu/student-services/counseling/internet/netdisorder.html; B.T. Woronowicz, *Bez tajemnic o uzależnieniach i ich leczeniu*, Wyd. IPiN, Warszawa 2001.

[22] K.W. Beard, E.M. Wolf, *Modification in the proposed diagnostic criteria for Internet addiction*, Cyber Psychology and Behavior 2001(4), 377−383; N. A. Shapira i in., *Problematic Internet use: proposed classification and diagnostic criteria*, Depression and Anxiety 2003 (17), s. 207−216.

[23] J. Suler (1996), *Internet addiction support group*; http://www.rider.edu/users/suler/psycyber/supportgp.html; K.S. Young, (1997), *Internet addiction support chat room*; http://netaddiction.com/index.html

[24] A. Jakubik (2003), *Zespół uzależnienia od Internetu (ZUI) − Internet Addiction Syndrome (IAS).* http://www.psychologia.edu.pl

Zaznaczmy jednak, że o cyberuzależnieniu możemy mówić dopiero wówczas, gdy korzystanie z określonego urządzenia multimedialnego zaczyna przeszkadzać w codziennym funkcjonowaniu (w pracy zawodowej, bezpośrednich kontaktach międzyludzkich, realizacji dotychczasowych zainteresowań) oraz stanowi swoisty substytut rzeczywistego życia, a także powoduje określone konsekwencje psychiczne, fizyczne i społeczne[25]. Zwrócimy również uwagę, że cyberuzależnienie jest zjawiskiem wielowymiarowym, wykraczającym daleko poza nadmierną ilość czasu przeznaczanego na kontakt z przedmiotem uzależnienia, stwarzające zagrożenia w różnych obszarach indywidualnego i społecznego funkcjonowania człowieka, a zwłaszcza w sferze bezpośrednich relacji międzyludzkich[26]. Istota tego zjawiska znajduje swój wyraz w utracie wolności oraz zawężeniu pola życiowej aktywności człowieka, którą w wielu przypadkach ogranicza wręcz wyłącznie do wykonywania czynności związanych z przedmiotem uzależnienia. Sytuacja taka powoduje, że zarówno sprawy rodzinne, jak i obowiązki szkolne oraz zawodowe są relatywizowane i coraz bardziej spychane na margines, a osoba uzależniona zaczyna poświęcać im coraz mniej uwagi i czasu. W konsekwencji prowadzi to nie tylko do zaburzenia lub wręcz destrukcji więzi wewnątrzrodzinnych[27], przyjaźni i innych ważnych dotychczas form aktywności (nauki, pracy zawodowej), lecz także do dekonstrukcji systemu wartości, zaniku dotychczasowych zainteresowań i form rozrywki, aspiracji oraz ważnych celów życiowych.

Wskazane zagrożenia nie wyczerpują ich pełnego obrazu, ponieważ cyberprzestrzeń staje się nie tylko źródłem agresji, przemocy, uzależnień, lecz także manipulacji, propagandy, dezinformowania oraz jest miejscem rozprzestrzeniania wielu innych zjawisk patologii społecznej (takich jak: przestępczość, cyberterroryzm, działalność hackerska, piractwo komputerowe, pedofilia, hazard itp.)[28], których analiza przekraczałaby ramy objętościowe niniejszego opracowania.

---

[25] D. Sarzała, *Cyberprzestrzeń a problem uzależnień*, w: red. E. Łuczak, *Nowe oblicza uzależnień*, Wyd. UWM, Olsztyn 2009.

[26] M.A. *Shotton The costs and benefits of computer „addiction",* Behavior & Information Technology 1991, 10(3); O. Egger M. Rauterberg, (1996) *Internet Behavior and Addiction*; http://www.idemployee.id.tue.nl/g.w.m.rauterberg/ibq/res.htm, data dostępu: 25.02.2011; V. Brenner, *Parameters of Internet use, abuse and addiction: The first 90 days of the Internet usage survey*, Psychological Reports 1997*,* 80(3), 879(4).

[27] W. Piestrzyński, *Zaburzenia osobowości współmałżonka jako czynnik psychogenny zagrażający jakości i trwałości małżeństwa i rodziny,* Zeszyty Naukowe AMW, Rok LII, Nr 187A, Gdynia 2011, s. 197−208.

[28] Zob. szerzej, red. B. Siemieniecki, *Manipulacja – Media – Edukacja*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2007; red. J. Bednarek, A. Andrzejewska, *Cyber świat – możliwości i zagrożenia*, Wyd. „Żak", Warszawa 2009.

Konkluzje

Przeprowadzona analiza prowadzi do wniosku, że zagrożenia, na jakie narażeni są użytkownicy cyberprzestrzeni, stanowią poważny problem nie tylko w sferze socjalizacji i wychowania, lecz także dotyczą szerszego kontekstu bezpieczeństwa współczesnego człowieka[29] i jego higieny psychicznej[30]. W związku z tym niezbędne jest bardziej wnikliwe badanie tego zjawiska na gruncie interdyscyplinarnym przez specjalistów wielu dziedzin. Problematyka ta powinna znajdować się w centrum zainteresowań badawczych, zarówno psychologów, pedagogów, socjologów, lekarzy, jak i specjalistów z innych dyscyplin naukowych.

Podkreślmy jednocześnie, że cyberprzestrzeń nie może być postrzegana tylko w sposób negatywny i „obwiniana" za występujące w niej zjawiska patologiczne. Pamiętajmy, że: *Nie wszystko w masowym komunikowaniu jest manipulacją, „uwodzeniem" czy podstępem, ale z istniejących niebezpieczeństw należy sobie zdawać sprawę, przeciwdziałać im i korzystać z szans, jakie niosą ze sobą środki masowego przekazu*[31].

Należy pamiętać, że cyberprzestrzeń odgrywa bardzo istotną rolę w edukacji dotyczącej różnych formach kształcenia[32]. Trzeba więc zadbać o to, aby cyberprzestrzeń nie stawała się źródłem zachowań dewiacyjnych, zwłaszcza uzależnień i przemocy, lecz stanowiła pozytywną oraz twórczą przestrzeń socjalizacji i wychowania, sprzyjającą pełnemu i harmonijnemu rozwojowi człowieka. Jest to jedno z najpilniejszych zadań, jakie stoi, w dobie dynamicznego rozwoju cyberprzestrzeni, zwłaszcza przed najważniejszymi środowiskami wychowawczymi, a mianowicie rodziną i szkołą.

Warto jednocześnie podkreślić, że nie chodzi tylko o to, żeby edukować uczniów w zakresie obsługi komputera i programów narzędziowych, systemowych czy użytkowych. Istotne jest zwłaszcza upowszechnianie wiedzy o właściwym wykorzystywaniu cyberprzestrzeni w procesie kształcenia i samokształcenia. Szczególną uwagę należy zwracać na zagrożenia, jakie stwarza cyberprzestrzeń – zwłaszcza w przypadku edukacji najmłodszych uczniów. W celu niwelowania tego rodzaju zagrożeń, niezbędne jest prowadzenie działań profilaktycznych,

[29] Problem bezpieczeństwa człowieka we współczesnym świecie podjęty został m.in. w monografii, *Bezpieczeństwo człowieka a transdyscyplinowość*, t. 2, w: red. E. Jarmoch, A.W. Świderski, I.A. Trzpil, Siedlce 2009.

[30] W. Piestrzyński, *Higiena psychiczna i seksuologia w kontekście interdyscyplinarnego postrzegania człowieka,* w: red. J. Bartoszewski, J. Lisiecka, Swędrak, *Zadania Współczesnej Humanistyki*, Człowiek i Nauka, WSSE w Sieradzu, Kraków 2012, s. 102–114.

[31] J. Mariański, *Socjologia moralności*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006, s. 408.

[32] Zob. szerzej, red. M. Tanaś, *Pedagogika @ środki informatyczne i media***,** Oficyna Wydawnicza „Impuls", Kraków 2005.

w których należy dążyć przede wszystkim do wyposażenia zwłaszcza młodego człowieka w umiejętność korzystania z cyberprzestrzeni w wyraźnie określonym celu, a także planowania i kontrolowania ilości czasu przeznaczonego na użytkowanie narzędzi cyberprzestrzennych.

Ważne jest nie tylko prowadzenie odpowiednich w tym zakresie działań wychowawczych i edukacyjnych wśród dzieci i młodzieży[33], ale także uwrażliwianie oraz uświadamianie osób dorosłych w zakresie problematyki dotyczącej zagrożeń związanych z korzystaniem z cyberprzestrzeni[34]. Podjęcie takich działań pozwoli na łatwiejsze i szybsze identyfikowanie niepokojących symptomów oraz wczesne i właściwe reagowanie na zagrożenia pojawiające się w przypadku niewłaściwego korzystania z zasobów cyberprzestrzeni.

[33] Zob. szerzej, J. Kandzia, *Internet w życiu młodego człowieka – dobrodziejstwo czy zagrożenia*, w: red. T. Lewowicki, B. Siemieniecki, *Cyberprzestrzeń i edukacja*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2012, s. 314; A. Słysz, B. Arcimowicz, *Przyjaciele w Internecie (Internet jako rozrywka, zagrożenia i zalety sieci, dzieci i rodzice w Internecie, wzorce korzystania z sieci)*, GWP, Gdańsk 2009.

[34] R.M. Kowalski, S.P. Limber, P.W. Agatstone, *Cyber Bullying. Bullying in the Digital Age***,** Blackwell Publishing 2008; J. Juvonen, E.F. Gross, Extending the School Grounds? – *Bullying Experiences in Cyberspace*, Journal of School Health 2008(78), s. 496–505.

Bibliografia

Aricak T., Siyahhan S., Uzunhasanoglu A., Saribeyoglu S., Ciplak S., Yilmaz N., Memmedov C., *Cyberbullying among Turkish Adolescents*, „CyberPsychology and Behavior" 2008(11).

Bałandynowicz A., *Przemoc w mediach a edukacja i wychowanie młodzieży*, w: red. D. Sarzała, M. Walancik, *Człowiek w wielkiej sieci. Zjawisko – zagrożenia – profilaktyka*, Wyd. SGGW, MCU, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2011.

Beard K.W., Wolf E.M., *Modification in the proposed diagnostic criteria for Internet addiction*, CyberPsychology and Behavior, 2001 (4).

Bednarek J., Andrzejewska A. (red.), *Cyber świat – możliwości i zagrożenia*, Wyd. „Żak", Warszawa 2009.

Boroń-Zyss J., Zyss T., *Kto gra w gry komputerowe? – Nałóg czy zabawa – badania pilotażowe nad ich rozpowszechnianiem wśród młodzieży szkół średnich*, w: red. J. Rodziewicz-Gruhn, M. Pyzie, *Problemy rozwoju zdrowia, edukacji prozdrowotnej i ekologicznej*, Wyd. WSP Częstochowa 1996.

Brenner V., *Parameters of Internet use, abuse and addiction: The first 90 days of the Internet usage survey*, Psychological Reports 1997, 80(3), 879(4).

Egger O., Rauterberg M. (1996), *Internet Behavior and Addiction*; http://www.idemployee.id.tue.nl/g.w.m.rauterberg/ibq/res.htm, data dostępu: 25.02.2011.

Gackenbach J., *Psychology and the Internet, Second Edition: Intrapersonal, Interpersonal, and Transpersonal Implications,* Academic Press, San Diego 2006.

Goldberg I., *Internet Adidiction Ddisorder* (1999), http://www.uml.edu/student-services/counseling/internet/netdisorder.html

Groebel J., (1998). *The UNESCO global study on media violence* http://www.hinifoto.de/gaming/unesco.html

Guerreschi C., *Nowe uzależnienia*, Wyd. Salwator, Kraków 2005.

Hankała A., *Psychologiczne i społeczne zagrożenia związane z zastosowaniem mediów i technologii informatycznej w edukacji*, w: red. M. Tanaś, *Pedagogika @ środki informatyczne i media,* Oficyna Wydawnicza „Impuls", Kraków 2005.

Jakubik A. (2003), Zespół *uzależnienia od Internetu (ZUI) – Internet Addiction Syndrome (IAS)*, http://www.psychologia.edu.pl

Jarmoch E., Świderski A.W., Trzpil I.A., (red.) *Bezpieczeństwo człowieka a transdyscyplinowość*, t. 2., Siedlce 2009.

Jędrzejko M., *W poszukiwaniu źródeł nowych uzależnień – młode pokolenie w epoce zmiennych „wzorców"*, w: red. M. Jędrzejko, D. Sarzała, *Człowiek i uzależnienia*, Wyd. Akademii Humanistycznej im. A. Gieysztora, ASPRA-JR, Pułtusk – Warszawa 2010.

Joinson A., McKenna K., Postmes T., Reips U. (red.), *The Oxford handbook of internet psychology*, Oxford University Press, New York 2007.

Juvonen J., Gross E.F., *Extending the School Grounds? – Bullying Experiences in Cyberspace*, Journal of School Health 2008(78).

Kandzia J., *Internet w życiu młodego człowieka – dobrodziejstwo czy zagrożenia*, w: red. T. Lewowicki, B. Siemieniecki, *Cyberprzestrzeń i edukacja*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2012.

Kowalski R.M., Limber S.P., Agatstone P.W., *Cyber Bullying. Bullying in the Digital Age,* Blackwell Publishing 2008.

Lévy P., *Collective Inteligence: Mankind's Emerging World in Cyberspace*, Persues Books, Cambridge 1997.

Łuczak E., *W kręgu współczesnych uzależnień. Główne tendencje zmian i zagrożeń*, w: red. D. Sarzała, M. Walancik, *Człowiek w wielkiej sieci. Zjawisko zagrożenia – profilaktyka*, Wyd. SGGW, MCU, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2011.

Mariański J., *Socjologia moralności*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006.

Morbitzer J., *O niektórych mitach komputerowej edukacji*, w: red. J. Morbitzer, *Techniki komputerowe* w *przekazie edukacyjnym*, Wyd. Akademii Pedagogicznej, Kraków 2002.

Paluchowski W.J. (red.), *Internet a psychologia*, PWN, Warszawa 2009.

Penkowska G., *Człowiek i komputer. Zbiór esejów*, Wyd. UG, Gdańsk 2005.

Piestrzyński W., *Higiena psychiczna i seksuologia w kontekście interdyscyplinarnego postrzegania człowieka*, w: red. J. Bartoszewski, J. Lisiecka, Swędrak, *Zadania Współczesnej Humanistyki*, *Człowiek i Nauka*, WSSE w Sieradzu, Kraków 2012.

Piestrzyński W., *Zaburzenia osobowości współmałżonka jako czynnik psychogenny, zagrażający jakości i trwałości małżeństwa i rodziny*, Zeszyty Naukowe AMW, Rok LII, Nr 187A, Gdynia 2011.

Sarzała D., *Cyberprzestrzeń a problem uzależnień*, w: red. E. Łuczak, *Nowe oblicza uzależnień*, Wyd. UWM, Olsztyn 2009.

Sarzała D., *Cyberuzależnienie – analiza pojęcia i wielowymiarowość zagrożeń*, w: red. M. Walancik, D. Sarzała, *Człowiek z wielkiej sieci. Zjawisko – Zagrożenia – Profilaktyka*, Wyd. Aspra, Warszwa 2012.

Sarzała D., *Problem agresji i przemocy w multimediach elektronicznych – aspekty psychologiczne i etyczne*, w: red. J. Bednarek, A. Andrzejewska, *Cyber świat – możliwości i zagrożenia*, Wyd. „ŻAK", Warszawa 2009.

Sarzała D., *Przekaz medialny jako problem pedagogiczny*, w: red. B. Siemieniecki, Manipulacja – Media – Edukacja. Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2007.

Sarzała D., Walancik M. (red.), *Człowiek w wielkiej sieci. Zjawisko – zagrożenia – profilaktyka,* Wyd. SGGW, MCU, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2011.

Shapira N.A. i in., *Problematic Internet use: proposed classification and diagnostic criteria*, Depression and Anxiety 2003(17).

Shotton M.A., *The costs and benefits of computer „addiction",* Behavior & Information Technology 1991, 10 (3).

Siemieniecki B. (red.), *Manipulacja – Media – Edukacja*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2007.

Siemieniecki B., *Rzeczywistość wirtualna a edukacja*, w: red. T. Lewowicki, B. Siemieniecki, *Cyberprzestrzeń i edukacja*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2012.

Sikorska D., Wielewska I., *Manipulacja i dezinformacja w mediach w ocenie studentów politologii*, Zeszyty Nauk Pedagogicznych, Nr 2/2012, WSSE w Gdańsku.

Suler J. (1996), *Internet addiction support group*; http://www.rider.edu/users/suler/psycyber/supportgp.html

Suler J. (1999), *The psychology of cyberspace.* http://www.rider.edu/suler/psycyber/psycyber.html

Szmigielska B. (red.), *Psychologiczne konteksty Internetu*, WAM, Kraków 2009.

Szmigielska B., *Internet jako środowisko edukacyjne*, w: red. B. Szmigielska, *Psychologiczne konteksty Internetu*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2009.

Tanaś M. (red), *Pedagogika @ środki informatyczne i media*, Oficyna Wydawnicza „Impuls", Kraków 2005.

Tomsia K., *Edukacja moralna młodzieży w przestrzeni Internetu*, w: red. B. Szmigielska, *Całe życie w sieci*, Kraków 2008.

Wallace P., *Psychologia Internetu*, Tłumaczenie: T. Hornowski, Wyd. Rebis, Poznań 2004;

Wielewska I., Sikorska D., *Uwarunkowania uzależnienia dzieci i młodzieży od Internetu*, w: red. S. Bębas, *Zagrożenia i problemy współczesnej rodziny*, Wyd. Wyższa Szkoła Handlowa, Radom 2011.

Woronowicz B.T., *Bez tajemnic o uzależnieniach i ich leczeniu.* Wyd. IPiN, Warszawa 2001.

Young K.S., (1997), *Internet addiction support chat room*; http://netaddiction.com/index.html

Konińskie Studia Społeczno-Ekonomiczne
Wydział Społeczno-Humanistyczny Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Koninie
KSSE 1 (2). 2015. 159-183
http://ksse.pwsz.konin.edu.pl

Standaryzacja w obszarze pośrednictwa i doradztwa kredytowego w Polsce w kontekście działań Związku Banków Polskich i Związku Firm Doradztwa Finansowego

Krzysztof Waliszewski
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
Katedra Bankowości
krzysztof.waliszewski@ue.poznan.pl

Standardization in area of credit intermediation and advisory in Poland in the context of activities Association Polish Banks (ZBP) and Association of Financial Consulting Firms (ZFDF)

The article presents an example of standardization activities in the field of credit intermediation and counseling in Poland, which is adopted by the The Polish Banks Association (ZBP) and the Association of Financial Consulting Firms (ZFDF) recommendation on the best practices for credit counselors in the area of mortgages in force since 1 September 2014. Article consists of several parts, which shows the plane definitional and credit counseling agency, the size of the industry and credit counseling agency, the reasons for the need to standardize the activities of operators in the sector and the negative effects of the lack of mandatory standardization, European initiatives to regulate the activities of credit intermediaries and credit counselors, as well as the recommendation of the ZBP-ZFDF. Article closes part devoted to the perspectives of standardization activities of brokers and credit counselors in the future.

Keywords: standardization of credit advisors, credit advisory regulation, self-regulation of the financial advisory market, ethics of credit counselor, credit intermediation

Wstęp

Dynamiczny rozwój niebankowych instytucji finansowych świadczących usługi finansowe dla osób fizycznych, tzw. *shadow banking* oraz wzrost ich roli w dystrybucji bankowych kredytów konsumpcyjnych i hipotecznych, a także w podejmowaniu decyzji w obszarze zadłużania się przez gospodarstwa domowe nie szedł w parze z tworzeniem infrastruktury regulacyjnej i prawnej rynku pośrednictwa i doradztwa kredytowego. Do dzisiaj pośrednicy i doradcy kredytowi nie są poddani nadzorowi finansowemu ze strony KNF, brak jest jednolitych i obowiązkowych standardów etycznych i standardów obsługi klientów tych instytucji. Sytuacja taka stanowi pole działania dla inicjatyw samoregulacyjnych rynku, czyli zrzeszania się pośredników i doradców kredytowych w związki pracodawców, tworzenia własnych kodeksów dobrych praktyk i kodeksów etycznych. Jednym z przykładów takiej inicjatywy jest współpraca Związku Firm Doradztwa Finansowego (ZFDF) i Związku Banków Polskich (ZBP) przy tworzeniu rekomendacji dobrych praktyk dla doradców kredytowych w zakresie kredytów hipotecznych, która obowiązuje członków ZFDF i ich pracowników od 1 września 2014 roku, a podmioty niezrzeszone w związku, które przyjęły stosowanie rekomendacji, będą mogły umieścić stosowną informację na stronie internetowej. Celem artykułu jest prezentacja tych rekomendacji na tle charakterystyki branży pośrednictwa i doradztwa kredytowego w Polsce i roli tych instytucji w sprzedaży kredytów dla gospodarstw domowych. Hipotezą badawczą artykułu jest stwierdzenie, że standaryzacja pośredników i doradców kredytowych jest od dawna oczekiwana przez klientów, instytucje finansowe i same podmioty z branży, ponieważ pozwoli ona wyeliminować nieuczciwe podmioty z rynku i zwiększy bezpieczeństwo konsumentów. Przyczyną podjęcia przedmiotowej problematyki jest duża i ciągle rosnąca rola pośredników i doradców kredytowych w Polsce, przy jednoczesnym braku badań naukowych[1] i monografii w tym zakresie[2].

[1] Dotychczas w Polsce zostały napisane 3 rozprawy doktorskie z problematyki pośrednictwa kredytowego: A. Baremruch, *Warunki i perspektywy rozwoju działalności pośredników kredytowych w Polsce*, Wydział Zarządzania Uniwersytetu Gdańskiego, 2008; R. Zajkowski, *Funkcjonowanie rynku pośrednictwa kredytów konsumpcyjnych*, Wydział Ekonomiczny Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, 2008; K. Waliszewski, *Związki kapitałowe banków i pośredników kredytowych na tle rozwoju rynku consumer finance w Polsce*, Wydział Ekonomii Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2009.

[2] Dotychczas w Polsce ukazały się 3 monografie dotyczące branży pośrednictwa i doradztwa kredytowego w kolejności chronologicznej: E. Gostomski, M. Penczar, B. Lepczyński, A. Barembruch, *Pośrednictwo kredytowe w Polsce. Podręcznik dla praktywów*, CeDeWu, Warszawa 2007; K. Waliszewski, *Pośrednictwo kredytowe w Polsce*, CeDeWu, Warszawa 2010; K. Waliszewski, *Doradztwo finansowe w Polsce*, CeDeWu, Warszawa 2010

1. Identyfikacja pośrednictwa i doradztwa kredytowego jako działalności w obszarze usług finansowych dla gospodarstw domowych w Polsce

W języku polskim słowo „pośrednictwo" oznacza występowanie osoby fizycznej lub podmiotu gospodarczego w roli łącznika (w niektórych sytuacjach — rozjemcy) w celu zawarcia porozumienia między stronami lub załatwienia jakichś spraw ich dotyczących. Pośrednictwo może być okazjonalne, ale może także mieć charakter profesjonalnej działalności zarobkowej, polegającej na odpłatnym wykonywaniu czynności zmierzających do zawarcia kontraktu w różnego rodzaju transakcjach komercyjnych. W odczuciu wielu ludzi tak zdefiniowana działalność pośredników kojarzy się z dodatkowymi kosztami, nadużyciami, wykorzystywaniem trudnej sytuacji jednej ze stron dla czerpania własnych korzyści[3]. W rzeczywistości pośrednicy na rynkach finansowych odgrywają dużą rolę, ponieważ dzięki nim dokonuje się transfer kapitału pieniężnego od podmiotów nadwyżkowych do deficytowych (pośrednicy finansowi *sensu stricto*), a także usprawniają przepływ tego kapitału, nie kreując jednocześnie instrumentów finansowych (pośrednicy finansowi *sensu largo*). W literaturze pośrednikom finansowym przypisuje się wiele ważnych funkcji, które spełniają w systemie finansowym i w sferze realnej. Ograniczają koszty transakcyjne i asymetrię informacji zarówno przed transakcją, jako negatywną selekcję, jak i po transakcji, jako pokusę nadużycia (hazard moralny)[4]. Sam system pośrednictwa finansowego w zależności od reprezentowanego podejścia może wpływać na gospodarkę realną w sposób pierwotny lub wtórny, tzn. system finansowy podąża za zmianami w gospodarce realnej lub gospodarka realna podąża za zmianami w systemie finansowym. Przedkryzysowe teorie poparte licznymi badaniami empirycznymi wskazują na istnienie interakcji między systemem pośrednictwa finansowego a gospodarką realną[5], co oznacza, że jedno wpływa na drugie i na odwrót[6]. Niezależnie od poglądów i teorii można stwierdzić, że bez sprawnie działającego i efektywnego systemu pośrednictwa finansowego niemożliwe byłoby funkcjonowanie sfery realnej gospodarki i to zarówno w ujęciu ilościowym (wzrost gospodarczy), jak i jakościowym (rozwój społeczno-gospodarczy).

[3] G. Ancyparowicz, *Pośrednictwo kredytowe w badaniach statystycznych*, Wiadomości Statystyczne, nr 11/2009.

[4] F.S. Mishkin, *Ekonomika pieniądza, bankowości i rynków finansowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

[5] Rezultaty pękania baniek spekulacyjnych i stosowanie tzw. nowych ilościowych – *Quantitative easing* (QE) – instrumentów w polityce monetarnej banków centralnych oraz bardzo mierne rezultaty ich wdrożenia – przez wpływ na wzrost gospodarczy oraz tworzenie nowych miejsc pracy – także niechęć banków do finansowania sektora SME, podważają tę tezę.

[6] O. Kowalewski, *System finansowy a realna sfera gospodarki*, Master of Business Administration, 2/2010

Współcześnie w związku z badaniami nad modelowaniem pośrednictwa finansowego w nowych uwarunkowaniach – rewolucji technologicznej, dezintermediacji i liberalizacji rynków finansowych, a także wzrostu świadomości finansowej i świadomości potrzeb konsumentów – powstają nowe teorie uzasadniające działalność pośredników finansowych w gospodarce. Jedna z tych teorii, która powstała na gruncie krytyki dotychczasowego podejścia do wyjaśnienia przyczyn działalności pośredników finansowych, określa, że w tych nowych okolicznościach pośrednicy finansowi przede wszystkim zarządzają ryzykiem i powinni kreować wartość dla klienta w procesie świadczenia usług finansowych[7]. Nowy paradygmat w naukach finansowych, w którym analiza koncentruje się nie na instytucjach finansowych, ale ich klientach – potrzebach, celach i możliwościach oraz kreowania dla nich wartości, już zaczyna zmieniać, a na pewno w przyszłości zmieni model biznesowy i operacyjny działania współczesnych instytucji finansowych: banków, zakładów ubezpieczeń, funduszy emerytalnych czy inwestycyjnych[8]. Do tej pory w piśmiennictwie, którego przedmiotem są finanse, uwaga autorów zazwyczaj koncentrowała się na instytucjach mających istotny udział w strukturze systemu finansowego. Zachodzi więc potrzeba prezentacji stosunkowo nowego segmentu rynku usług finansowych w Polsce, który stanowią pośrednicy i doradcy kredytowi. Wymaga to sformułowania definicji opisujących pośrednictwo i doradztwo oraz rozważenia specyfiki ich funkcjonowania. W obliczu licznych zmian w gospodarce poszukuje się nowych możliwości i rozwiązań, które pozwolą na podnoszenie efektywności uczestników rynku. Odpowiedzią na te poszukiwania może być działanie o innowacyjnym charakterze, którym jest outsourcing[9] sprzedaży usług finansowych, w tym kredytowych, dla podmiotów zewnętrznych – pośredników i doradców kredytowych. Sieć internetowa nie może całkowicie zastąpić tradycyjnych form kontaktu z klientem, głównie indywidualnym, jednak umożliwia wzrost konkurencji potencjalnej i zapewnia większą transparentność oferty. Jak pisał w 2007 roku B. Półtorak, dalsza liberalizacja, pojawianie się nowych instytucji i internacjonalizacja rynków mogą

[7] I. Pyka, *Synteza wyników badań nad modelowaniem systemu pośrednictwa finansowego* w: red. T. Famulska, *Szkice o finansach. Księga jubileuszowa prof. zw. dr hab. Krystyny Znanieckiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2012.

[8] O nowym paradygmacie w naukach finansowych pisał m. in. K. Jajuga, *Czy ukształtuje się nowy paradygmat finansów?* w: W. Frąckowiak, J. Szambelańczyk, *Ku Nowemu Paradygmatowi Nauk O Finansach*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu nr 144, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2010.

[9] I.D. Czechowska, *Zastosowanie innowacji w postaci outsourcingu na przykładzie przedsiębiorstw pośrednictwa kredytowego* w: *Strategiczne uwarunkowania kształtowania potencjału innowacyjnego przedsiębiorstw*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług, 2012, nr 92.

jeszcze bardziej pogłębiać proces outsourcingu świadczenia usług kredytowych[10]. Po 7 latach od sformułowania tego stwierdzenia można potwierdzić, że przewidywania te stały się faktem, a wiodące banki komercyjne współpracują z kilkoma tysiącami pośredników kredytowych. Najliczniejsze grono outsourcerów kredytowych mają Alior Bank, Getin Noble Bank, Eurobank, Deutsche Bank, Plus Bank.

Pośredników finansowych można dzielić według różnych kryteriów. Dla celów niniejszego opracowania podstawowa delimitacja pozwala, według kryterium przedmiotowego, podzielić pośredników na pośredników bankowych (banki depozytowo-kredytowe kreujące pieniądz bezgotówkowy, tzw. depozytowe instytucje finansowe) i niebankowych (niedepozytowych), w ramach których można wyróżnić podmioty kreujące instrumenty finansowe jako tzw. pośrednicy czynni, np.: towarzystwa funduszy inwestycyjnych, towarzystwa emerytalne, towarzystwa ubezpieczeń oraz podmioty dystrybuujące instrumenty finansowe wykreowane przez pośredników czynnych, kojarzących strony transakcji, usprawniających przepływ kapitału oraz jego efektywność – są to tzw. pośrednicy bierni, np.: domy maklerskie, pośrednicy kredytowi, doradcy kredytowi i finansowi, pośrednicy ubezpieczeniowi.

Akty prawne na poziomie krajowym, jak i unijnym oraz inicjatywy samoregulacyjne branży, jako odpowiedź na niedostateczne regulacje nadzorcze związane z tworzeniem kodeksów dobrych praktyk, jako odpowiedź na stosowanie przez niektóre podmioty działające na rynku nieetycznych zachowań, odnoszą się do pojęć pośrednika kredytowego (w tym powiązanego), czynności pośrednictwa kredytowego, doradcy kredytowego, doradztwa kredytowego, firmy doradztwa kredytowego, usług doradczych. W tym miejscu należy zaznaczyć, że tworzenie regulacji prawnych w obszarze pośrednictwa i doradztwa kredytowego nie nadążało za rozwojem branży i jej potrzebami, co prowadziło do różnorodnych problemów w obszarze współpracy banków z tymi podmiotami. Niejasny był wówczas status prawny pośredników kredytowych i doradców kredytowych[11]. Dopiero nowelizacja prawa bankowego z 2004 roku, wprowadzająca do polskiego porządku prawnego instytucję outsourcingu bankowego (zgodnie z art. 6a prawa bankowego), określiła status podmiotów współpracujących z bankami przy wykonywaniu czynności faktycznych i prawnych związanych z działalnością bankową.

Konferencja Przedsiębiorstw Finansowych w Polsce, związek pracodawców zrzeszający największe podmioty niebankowe działające na rynku *consumer finance* w Polsce, definiuje **pojęcie pośrednika kredytowego** jako przedsiębiorcę,

[10] B. Półtorak, *Czynniki rozwoju firm pośrednictwa kredytowego w Polsce* w: red. K. Jajuga, W. Ronka-Chmielowiec, *Inwestycje finansowe i ubezpieczenia – tendencje światowe a polski rynek*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, 2007, nr 1176.

[11] W. Srokorz, *Status prawny pośredników kredytowych*, Prawo Bankowe, 2/2001.

który jest osobą fizyczną, osobą prawną lub jednostką organizacyjną niebędącą osobą prawną, której ustawa przyznaje zdolność prawną, prowadzącą działalność w zakresie sprzedaży produktów kredytowych oraz innych usług związanych z ich sprzedażą w imieniu i/lub na rzecz zleceniodawców[12]. Analizując rynek finansów konsumenckich (*consumer finance)* w aspekcie podmiotowym, można wyróżnić odrębny segment rynku, jakim są pośrednicy kredytowi i brokerzy usług finansowych[13], w tym kredytowych.

Z kolei ustawa o kredycie konsumenckim z 2011 roku określa, że **pośrednik kredytowy** to przedsiębiorca, w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, inny niż kredytodawca, który w zakresie swojej działalności gospodarczej lub zawodowej uzyskuje korzyści majątkowe, w szczególności wynagrodzenie od konsumenta, dokonując czynności faktycznych lub prawnych związanych z przygotowaniem, oferowaniem lub zawieraniem umowy o kredyt. Ustawa określa również pojęcie czynności pośrednictwa kredytowego jako zespół czynności faktycznych i prawnych podejmowanych w celu nawiązania relacji między klientem i przedsiębiorstwem finansowym[14]. Również Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/48/WE w sprawie umów o kredyt konsumencki z 2008 r. oraz Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/17/UE w sprawie umów o kredyt związany z nieruchomościami mieszkalnymi z 2014 r. odnosi się do pojęcia **pośrednika kredytowego**. Zgodnie z nimi pośrednik kredytowy oznacza osobę fizyczną lub prawną, która nie działa w charakterze kredytodawcy i która w ramach wykonywanej przez siebie działalności handlowej, gospodarczej lub zawodowej za wynagrodzeniem w formie pieniężnej lub każdej innej uzgodnionej formie korzyści finansowej:

(i) przedstawia lub oferuje konsumentom umowy o kredyt,
(ii) udziela konsumentom pomocy, podejmując w związku z umowami o kredyt prace przygotowawcze inne niż wymienione w ppkt (i) lub
(iii) zawiera z konsumentami umowy o kredyt w imieniu kredytodawcy[15].

Z kolei dyrektywa w sprawie umów o kredyt związany z nieruchomościami mieszkalnymi z 2014 roku określa, że **powiązany pośrednik kredytowy** oznacza każdego pośrednika kredytowego, który działa w imieniu oraz na pełną i bezwarunkową odpowiedzialność:

[12] Zasady dobrych praktyk przedsiębiorstw zrzeszonych w Konferencji Przedsiębiorstw Finansowych w Polsce, czerwiec, 2012.

[13] M. Solarz, *Pośrednicy kredytowi i brokerzy usług finansowych na rynku consumer finance w Polsce*, *Finanse i rachunkowość: teoria i praktyka*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, 2007, nr 1186.

[14] Ustawa z dnia 12 maja 2011 r. o kredycie konsumenckim (Dz.U. 2011 nr 126 poz. 715).

[15] Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/48/WE z dnia 23 kwietnia 2008 r. w sprawie umów o kredyt konsumencki oraz uchylająca dyrektywę Rady 87/102/EWG.

- wyłącznie jednego kredytodawcy,
- wyłącznie jednej grupy lub
- określonej liczby kredytodawców lub grup, która nie stanowi większości na rynku.

Wielość definicji pośrednika kredytowego, szczególnie zawartych w aktach normatywnych, nie ułatwia standaryzacji i ujednolicania zasad podmiotów działających w branży pośrednictwa kredytowego.

Pojęcia związane z doradztwem kredytowym zawarte są w dwóch źródłach: Rekomendacji ZBP i ZFDF dobrych praktyk dla doradców kredytowych (kredyty hipoteczne) oraz w dyrektywie w sprawie umów o kredyt związany z nieruchomościami mieszkalnymi. Dyrektywa ta definiuje pojęcie „usługi doradcze" jako osobiste rekomendacje przedstawiane konsumentowi w odniesieniu do co najmniej jednej transakcji odnoszącej się do umowy o kredyt, stanowiące usługę odrębną od udzielenia kredytu i od czynności w zakresie pośrednictwa kredytowego[16].

Zgodnie z rekomendacją dobrych praktyk dla doradców kredytowych w odniesieniu do kredytów hipotecznych:

- Doradca kredytowy to pracownik lub współpracownik firmy doradztwa kredytowego, upoważniony do wykonywania czynności pośrednictwa i doradztwa kredytowego w ramach świadczenia usług pośrednictwa kredytowego i doradztwa kredytowego.
- Doradztwo kredytowe – usługa świadczona przez doradcę kredytowego razem z usługą pośrednictwa kredytowego, polegająca na doradzaniu klientowi w procesie finansowania nabywania lub budowy nieruchomości, określeniu możliwości finansowych klienta, przygotowaniu do wyboru przez klienta odpowiadającej potrzebom i możliwościom finansowym ofert kredytów hipotecznych, wyjaśnieniu zasad funkcjonowania tych produktów, wyjaśnienia rodzajów ryzyka związanego z ofertami oraz wymogów prawnych wynikających z umów kredytowych oraz przepisów odnoszących się do udzielania kredytów.
- Firma doradztwa kredytowego – firma świadcząca usługi doradztwa finansowego, a w szczególności pośrednictwa kredytowego, razem z doradztwem kredytowym, w zakresie wskazanym w zawartych z instytucjami kredytowymi umowach współpracy. Zakres tych umów o współpracy powinien umożliwiać przedstawienie klientowi przynajmniej trzech ofert kredytowych. Firmę doradztwa kredytowego reprezentują doradcy kredytowi[17].

[16] Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/17/UE z dnia 4 lutego 2014 r. w sprawie konsumenckich umów o kredyt związanych z nieruchomościami mieszkalnymi i zmieniająca dyrektywy 2008/48/WE i 2013/36/UE oraz rozporządzenie (UE) nr 1093/2010.

[17] Rekomendacja dobrych praktyk dla Doradców kredytowych. Kredyty hipoteczne, ZFDF-ZBP, 20 sierpnia 2014 r.

2. Rozmiary branży pośrednictwa i doradztwa kredytowego w Polsce

W ostatnich latach w Polsce i innych krajach UE bardzo dynamicznie rozwija się rynek pośrednictwa (outsourcingu) kredytowego z udziałem podmiotów zajmujących się intermediacją w zawieraniu transakcji między instytucjami finansowymi a ich klientami. Rynek ten bywa określany rynkiem pośredników finansowych lub w zależności od funkcji spełnianych przez pośrednika – doradców finansowych. Wraz z rozwojem firm zajmujących się pośrednictwem finansowym rośnie liczba organizacji zrzeszających tego rodzaju przedsiębiorców. Podstawowym ich zadaniem jest tworzenie standardów świadczenia usług finansowych oraz wpływanie na kształt legislacji dotyczącej rynku pośredników finansowych. Pośrednicy finansowi, instytucje zlecające pośredniczenie (banki), instytucje zrzeszające i nadzorujące pośredników i doradców finansowych tworzą nową architekturę systemu pośrednictwa finansowego w Polsce[18]. Można mówić o dwutorowym rozwoju rynku usług pośrednictwa kredytowego, głównie w zakresie kredytów konsumpcyjnych – ratalnych, gotówkowych i kartowych od początku lat 90. XX wieku oraz doradztwa kredytowego w zakresie kredytów hipotecznych – budowlanych, mieszkaniowych i budowlano-mieszkaniowych od początku XXI wieku.

Tabela 1. Szacunkowe udziały pośredników w dystrybucji kredytów detalicznych

Rodzaj kredytu	Rok	Udział pośredników w dystrybucji – średnia [min-max]
Kredyty konsumpcyjne	2007	34,3% [32,1%-36,5%]
	2012	42,4% [40,5%-44,2%]
Kredyty mieszkaniowe	2007	23,6% [21,8%-25,4%]
	2012	34,0% [31,5%=36,6%]

Źródło: A. Barembruch, *Pośrednie kanały dystrybucji usług finansowych – stan obecny i perspektywy*, w: red. E. Ostrowska, J. Ossowski, *Mikrofinanse*, Fundacja na rzecz Polskich Związków Kredytowych, Gdańsk 2009, s. 403.

Jak wynika z szacunków IBnGR, o ile w 2007 roku pośrednicy kredytowi odpowiadali za sprzedaż 34% kredytów konsumpcyjnych w Polsce, to w 2012 roku mieli odpowiadać aż za 42% sprzedaży kredytów. W przypadku kredytów hipotecznych było to odpowiednio ok. 24% i 34%[19] (tabela 1).

Doradcy kredytowi natomiast, zrzeszeni w Związku Firm Doradztwa Finansowego, w II kwartale 2014 roku odpowiadali za 38% sprzedanych kredytów hipotecznych przez banki, co oznacza, że co drugi na pięć kredytów hipotecznych

[18] A. Barembruch, *Pośrednicy kredytowi w świetle teorii ekonomii* w: red. J. Bieliński, *Kapitał intelektualny w realizacji celów strategii lizbońskie*j, Fundacja Rozwoju UG, Gdańsk 2007.
[19] *Biznes i ryzyko na rynku consumer finance w Polsce w perspektywie 2012 roku*, IbnGR.

w Polsce jest zaciągany z udziałem doradcy kredytowego. Dane te wskazują na duże znaczenie pośredników i doradców kredytowych zarówno dla banków, jak i dla klientów. Jednocześnie należy wskazać, że sam rynek pośrednictwa i doradztwa kredytowego w Polsce jest bardzo rozdrobniony pod względem ilościowym (wykres 1), ponieważ usługami tymi zajmuje się ok. 25 tys. osób, a większość podmiotów w branży stanowią osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą (ponad 60%).

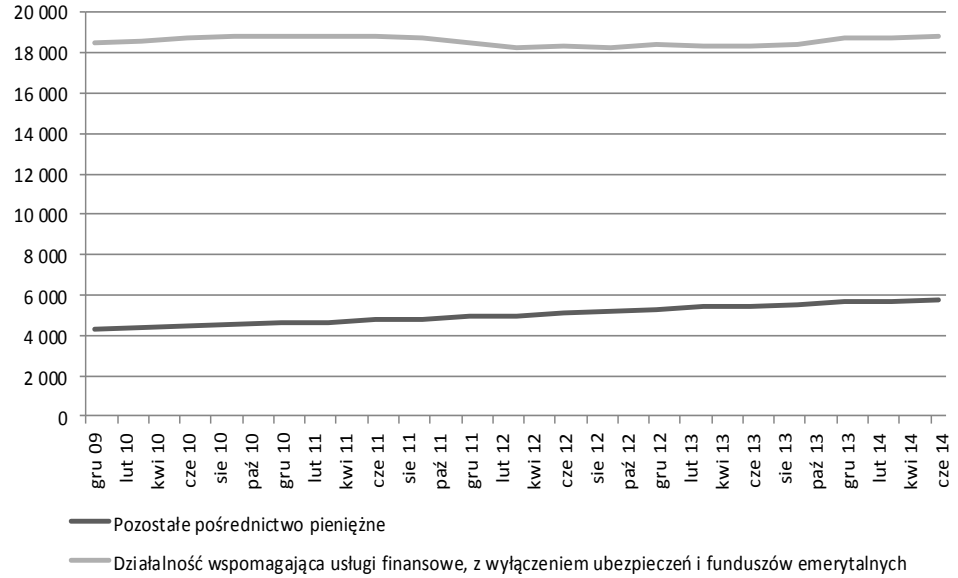

Rysunek 1. Liczba podmiotów zajmujących się pozostałym pośrednictwem pieniężnym oraz działalnością wspomagającą usługi finansowe na podstawie rejestru REGON (w okresie grudzień 2009 – czerwiec 2014)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych REGON, GUS.

Spółka Idea Expert przeprowadziła w 2014 roku badanie na grupie ponad 100 mikropośredników finansowych działających niezależnie od ogólnopolskich spółek sieciowych posiadających oddziały na terenie całego kraju[20]. Wyniki badania wskazują, że 32% podmiotów działa w mniejszych miastach do 50 tys. mieszkańców, gdzie nie ma rozbudowanych sieci bankowych, aż 72% podmiotów współpracuje z co najmniej sześcioma partnerami, a dla 88% badanych partnerami są banki komercyjne. Jednocześnie 82% firm ma w ofercie kredyty hipoteczne, a 80,4% kredyty gotówkowe. Najchętniej wybieranymi bankami do współpracy są Getin Bank, PKO BP, BZ WBK i Alior Bank. Najważniejszym oczekiwaniem

[20] Badanie *online* Idea Expert przeprowadzono na grupie 107 firm zajmujących się pośrednictwem finansowym w dniach 11.02.2014 – 7.03.2014.

dla badanych firm jest atrakcyjny system prowizyjny (62% wskazań)[21]. Największe podmioty w branży zrzeszają się w organizacje samorządu gospodarczego – związki pracodawców dla reprezentowania interesów swoich członków, uczestnictwa w procesie legislacyjnym w zakresie aktów prawnych wpływających na branżę pośrednictwa i doradztwa kredytowego. Pośredników i doradców kredytowych zrzeszają Konferencja Przedsiębiorstw Finansowych w Polsce z siedzibą w Gdańsku, utworzona w 1999 roku, oraz Związek Firm Doradztwa Finansowego z siedzibą w Warszawie, utworzony w 2007 roku.

Tabela 2. Wartość i struktura kredytów sprzedanych przez pośredników kredytowych objętych badaniem GUS w latach 2006–2013 (w mln zł)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Kredyty i pożyczki ogółem	13 089	23 158	24 125	14 768	13 421	20 481	18 074	44 314
Kredyty gotówkowe	1 117	1 683	2 801	982	1 761	4 776	6 539	27 965
Pożyczki gotówkowe	2 079	4 927	2 266	1 668				
Kredyty ratalne	3 230	3 878	3 285	1 494				
Kredyty kartowe	-	-	111	18	-	-		
Kredyty hipoteczne	6 039	11 380	14 737	10 259	11 319	14 855	10 808	14 608
Kredyty samochodowe	352	509	591	41	107	370	51	397
Kredyty konsolidacyjne			287	197	148	306	490	526
Inne kredyty	272	782	48	108	86	174	186	819
Liczba pośredników kredytowych objętych badaniem								
Liczba pośredników	33	33	47	56	59	64	69	118

Źródło: Opracoweanie własne na podstawie badania „Działalność przedsiębiorstw pośrednictwa kredytowego" za lata 2006–2013, GUS, www.stat.gov.pl (dostęp 26.08.2014 r.).

O wielkości i strukturze przedmiotowej rynku pośrednictwa kredytowego świadczą cykliczne badania pt.: „Działalność przedsiębiorstw pośrednictwa kredytowego", realizowane przez GUS od 2006 roku, początkowo w okresach półrocznych, a od 2007 roku w okresach rocznych. Ze względu na różną liczbę podmiotów objętych badaniem w każdym roku, poza latami 2006–2007, dane za poszczególne lata nie są porównywalne. Niezależnie jednak od badanego roku, podmioty pośrednictwa kredytowego sprzedawały najwięcej kredytów hipotecznych, a na drugim miejscu pożyczek i kredytów gotówkowych oraz ratalnych. Z roku na rok znaczenia nabiera sprzedaż kredytów konsolidacyjnych, a ponadto istotną pozycję dla pośredników kredytowych stanowią również kredyty samochodowe (tabela 2).

Natomiast skala działania doradców kredytowych w zakresie kredytów hipotecznych oraz gotówkowych jest odzwierciedlona przez statystyki ZFDF, który zrzesza największe spółki doradztwa finansowego w Polsce (m.in. Open Finance,

[21] *Raport Idea Expert: portret polskich mikropośredników finansowych*, 16 kwietnia 2014 r., www.ideaexpert.pl (dostęp 27.08.2014 r.).

Expander, Dom Kredytowy Notus). Z danych tych wynika, że w latach 2002–2011 dynamicznie wzrastała sprzedaż kredytów hipotecznych z udziałem doradców kredytowych, w 2012 roku odnotowano spadek, a w 2013 roku lekki wzrost w stosunku do poprzedniego roku. Statystyki za czerwiec 2014 roku wskazują, że sprzedaż kredytów hipotecznych w I półroczu 2014 roku stanowiła ok. 51% wartości za cały rok 2013 (wykres 2). Ponadto należy wskazać, że w na skutek współczesnego kryzysu finansowego akcja kredytowa banków w obszarze kredytów hipotecznych również spadła, przy czym dynamika spadku sprzedaży u doradców kredytowych była niższa, niż w przypadku banków, co wpłynęło na wzrost udziału doradców w sprzedaży kredytów z około 20% w 2007 roku do blisko 40% w 2013 roku.

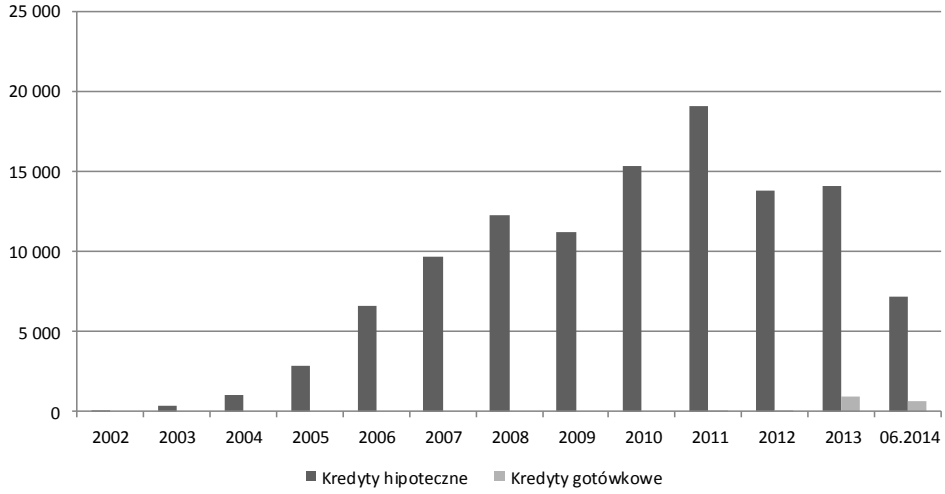

Wykres 2. Sprzedaż kredytów przez spółki zrzeszone w ZFDF (w mln zł) w latach 2002–06.2014

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ZFDF.

Powiązania między bankami a pośrednikami kredytowymi i doradcami finansowymi są już na rynku polskim silne, ponieważ towarzyszą bankom od początku transformacji systemu bankowego w Polsce w 1989 roku. Na ich trwałość nie wpłynął negatywnie kryzys finansowy, który nawet spowodował, że problemy wynikające z ograniczania dostępności kredytów bankowych zachęciły klientów do skorzystania z pomocy doradców finansowych, którzy są bardziej zorientowani w ofertach bankowych, mają praktyczne umiejętności porównywania produktów i prowadzenia negocjacji cenowych[22].

[22] I.D. Czechowska, *Pośrednicy kredytowi i doradcy finansowi jako kanał dystrybucji produktów bankowych związanych z finansowaniem nieruchomości*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H. Oeconomia, 2012, vol. 46/4 (XLVI).

3. Przyczyny potrzeby standaryzacji pośrednictwa i doradztwa kredytowego w Polsce i negatywne skutki braku obowiązkowej standaryzacji pośredników i doradców kredytowych w Polsce

Zgodnie z definicją słownikową, pojęcie „standard" ma dwa znaczenia. W pierwszym, używając tego sformułowania, określa się pewien poziom towarów lub usług spełniający podstawowe wymagania. W drugim termin ten określa *typowy i przeciętny model czegoś*[23]. Znaczenia te, choć wydają się zbliżone, zawierają jednak zdecydowaną różnicę – od wyznaczenia pewnego bezwzględnego minimum w pierwszym przypadku, po pokazanie pewnego typowego zachowania w drugim. Rozumienia pojęcia „standardy usług", które występują w praktyce lub w teorii, są następujące[24]:

- kryterium jakości wykonywanych usług,
- wartości docelowe, do osiągnięcia których się dąży (w tym znaczeniu sformułowaniu temu bliskie jest pojęcie rezultatu),
- specyfikacja usługi (jej szczegółowy opis),
- podanie możliwie pełnego opisu usługi od charakterystyki problemu, który wykonanie określonej usługi ma ograniczać, aż po określenie zasad ewaluacji jakości usługi.

W przypadku usług finansowych, jako świadczeń niematerialnych opartych na społecznym zaufaniu, kluczowe znaczenie odgrywają standardy obsługi klienta oraz standardy etyczne, których powinni przestrzegać pracownicy instytucji finansowych. Standardy świadczenia usług finansowych mogą być wprowadzane dwoma metodami – regulacjami ustawowymi bądź jako wyraz samoregulacji rynku, gdy są tworzone przez organizacje branżowe zrzeszające instytucje danego typu. W przypadku rynku pośrednictwa i doradztwa kredytowego brak jest ustawowej regulacji standardów pracy podmiotów działających w tej branży ich pracowników, a jedynym sposobem kreowania standardów są inicjatywy samoregulacyjne. Tworzenie, wdrażanie i przestrzeganie standardów obsługi klienta i zasad etyki przez pośredników i doradców kredytowych pozwala **uwiarygodnić podmioty działające na słabo uregulowanym przez państwo rynku** wobec klientów i instytucji finansowych, eliminuje przypadkowość osób działających w branży, a przez to zwiększa jego bezpieczeństwo i tworzy fundamenty pod jej dynamiczny rozwój w przyszłości, ponieważ przyczynia się do kreowania i podtrzymywania zaufania publicznego do pośredników i doradców kredytowych. Problematyka konieczności standaryzacji branży w Polsce pojawia się zarówno w literaturze[25], jak

[23] *Słownik Języka Polskiego*, dostępny na: http://sjp.pwn.pl/szukaj/standard (dostęp 26.08.2014 r.).
[24] J. Boczoń, *Poradnik standaryzacji usług społecznych*, Wydawnictwo Sieć SPLOT, Warszawa 2004.
[25] Na ten temat pisali K. Waliszewski, *Europejskie standardy doradztwa finansowego w Polsce*, w: red. I. Pyka, J. Cichorska, *Finanse w niestabilnym otoczeniu – dylematy i wyzwania. Bankowość*,

i w praktyce funkcjonowania niebankowych instytucji finansowych działających w obszarze kredytowania detalicznego – kredytowania konsumpcji i inwestycji mieszkaniowych gospodarstw domowych.

Można wyróżnić następujące **wady braku standardów pracy** pośredników i doradców kredytowych dla ich klientów:

- przypadkowość doboru doradców,
- wprowadzanie klientów w błąd, że uzyskują wysokiej jakości usługę niezależnego doradztwa,
- wysoka liczba niekompetentnych doradców,
- brak jednolitego dla branży standardu zawodu w zakresie obsługi klienta, co oznacza różnorodność poziomu obsługi i jakości w zależności od spółki, a nawet od osoby obsługującej klienta,
- brak jasnego punktu odniesienia w zakresie sposobu świadczenia usług przez doradców,
- nierzetelne informacje finansowe,
- brak wdrożenia zasad certyfikacji zawodu – zasady i niezależne instytucje certyfikujące zgodnie ze standardami europejskimi istnieją w Polsce, brak jednak obowiązku certyfikacji,
- dezorientacja klienta, nie wie, jak ocenić doradców rzetelnych i nierzetelnych,
- brak prostego narzędzia kontroli poziomu kompetencji doradcy oferującego swoją usługę,
- silnie zróżnicowane kwalifikacje zawodowe doradców,
- brak przestrzegania zasad etycznych doradców,
- niska jakość usługi doradczej,
- brak obowiązku podnoszenia kwalifikacji i legitymowania się konkretną wiedzą,
- pracownicy nie ponoszą osobiście odpowiedzialności za błędy w procesie sprzedaży, poza standardem przewidzianym w przepisach kodeksu pracy,
- nieświadomość, że doradzający, doradca *de facto* nie ma kwalifikacji ani kompetencji do doradzania produktów i usług finansowych.

Studia Ekonomiczne Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach nr 105, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2012; K. Waliszewski, *Model certyfikacji i licencjonowania działalności doradców finansowych w Polsce na tle doświadczeń międzynarodowych*, w: red. B. Filipiak, J. Fila, *System finansowy a rozwój gospodarczy. Szanse i zagrożenia*, Difin, Warszawa 2012; J. Nowak, M. Rudnicki: *Koncepcja regulacji kwalifikacji zawodowych doradców finansowych* w: red. K. Znaniecka, W. Gradoń, *System bankowy i rynki finansowe w warunkach globalnego kryzysu finansowego*, Studia Ekonomiczne Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach nr 71, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2010.

Można wyróżnić następujące **wady braku standardów pracy** pośredników i doradców kredytowych dla pośredników i doradców kredytowych:

- niska reputacja zawodu,
- brak standardów odpowiedzialnej sprzedaży, odpowiedzialnego doradztwa,
- negatywny wpływ nieetycznych doradców na całą branżę,
- duża ilość rozdrobnionych podmiotów na rynku, również o zbyt niskich standardach, generująca konkurencję,
- brak jednolitych kryteriów doboru pracowników przez podmioty świadczące usługi planowania finansowego,
- konieczność szkolenia doradców i wewnętrznej weryfikacji ich wiedzy – przerzucanie obowiązku szkolenia i ewaluacji wiedzy i kompetencji na pracodawcą,
- niezadowolenie klientów z usług i dużo reklamacji,
- duża fluktuacja kadry,
- brak motywacji do podwyższania jakości doradztwa finansowego i potwierdzania kompetencji doradców, aby móc transparentnie zaprezentować to klientom i rynkowi,
- ograniczone źródła porównywania konkurencyjności poszczególnych firm,
- słabszy wizerunek w stosunku do firm nadzorowanych.

Można wyróżnić następujące wady braku standardów pracy pośredników i doradców kredytowych dla instytucji finansowych współpracujących z pośrednikami i doradcami kredytowymi:

- brak standaryzacji może mieć umiarkowanie negatywny wpływ na jakość portfela pozyskanego przez kanały zewnętrzne,
- ryzyka reputacyjne współpracy z nierzetelnymi podmiotami,
- brak wyznaczonego poziomu kompetencji zawodowego doradcy finansowego, a w związku z tym brak przejrzystości w ocenie jakości oferowanej usługi doradczej, w ramach której plasowany ma być oferowany produkt,
- brak kontroli czy usługa oferowana jest przez odpowiednio przygotowanych merytorycznie doradców – brak mechanizmu kontrolnego,
- koszty szkoleń doradców finansowych o różnym poziomie wiedzy i kompetencji – konieczność prowadzenia szkoleń produktowych i merytorycznych,
- mniej transparentności i zaufania do sektora.

Standaryzacja pracy pośredników i doradców kredytowych jest konieczna, ponieważ mechanizmy samoregulujące rynek i oczyszczającego go z podmiotów nieuczciwych, świadczących usługi niskiej jakości, są niedostateczne, o czym świadczą różne medialne doniesienia o oszukanych przez pośredników klientach.

Z przedstawionych wad braku obowiązkowej standaryzacji działalności w obszarze pośrednictwa i doradztwa kredytowego wynika, że w długoterminowej

perspektywie zagraża to działalności całej branży, ponieważ podważa zaufanie do niej i reputację w społeczeństwie. Tworzenie i wprowadzanie w życie standardów jest zatem w dobrym interesie samych pośredników i doradców kredytowych.

4. Inicjatywy regulacyjne UE w zakresie wymogów wobec pośredników kredytowych i doradców kredytowych

Zwiększanie poziomu i zakresu ochrony konsumenta usług finansowych w Unii Europejskiej odbywa się z jednej strony przez dostarczenie mu coraz większej ilości informacji w zakresie oferty usług finansowych, np.: kredytowych w zestandryzowanej formie w postaci określonych formularzy, co rodzi określone obowiązki informacyjne po stronie instytucji finansowych i daje konsumentom szczególne uprawnienia, a z drugiej strony odbywa się to przez akcję edukowania ekonomicznego i finansowego konsumentów. W obszarze kredytowania wprowadza się dwie podstawowe zasady – odpowiedzialnego kredytowania (*responsible lending*) po stronie instytucji finansowych i odpowiedzialnego zadłużania się (*responsible borrowing)* po stronie konsumentów. Zgodnie z najnowszymi dyrektywami unijnymi w zakresie umów o kredyt konsumencki (implementacja w Polsce w 2011 roku) i w zakresie umów o kredyt związany z nieruchomościami mieszkalnymi (implementacja w Polsce w 2016 roku) współodpowiedzialność za odpowiedzialne zadłużanie się gospodarstw domowych ponoszą pośrednicy i doradcy kredytowi.

Dyrektywa w sprawie umów o kredyt konsumencki nakłada na pośredników kredytowych szereg obowiązków. Na etapie poprzedzającym zawarcie umowy kredytobiorcy powinni uzyskać od kredytodawcy lub pośrednika, w odpowiednim czasie, zrozumiałe informacje dotyczące zasadniczych cech proponowanego kredytu. Dotyczy to w szczególności:

- okresu obowiązywania umowy kredytowej,
- całkowitej kwoty kredytu,
- stopy oprocentowania kredytu i związanych z nim opłat,
- rzeczywistej rocznej stopy oprocentowania całkowitej kwoty do zapłaty przez konsumenta,
- kwot, liczby i częstotliwość płatności,
- ceny w gotówce towaru lub usługi przyznanej w postaci odroczonej płatności lub kredytu związanego z umową,
- ponoszonych kosztów związanych z umową lub z niej wynikających,
- zobowiązań umownych,
- praw konsumentów,
- skutków opóźnień w płatnościach i braku płatności,
- zabezpieczeń.

Konsumenci otrzymują te informacje w standardowym formularzu, o którym mowa w załączniku II do niniejszej dyrektywy. Oprócz obowiązku dostarczania pełnej informacji przed zawarciem umowy, kredytodawcy i pośrednicy kredytowi muszą dostarczać konsumentom odpowiednie wyjaśnienia, aby mogli wybrać umowę odpowiadającą ich potrzebom i sytuacji finansowej. Ponadto kredytodawcy muszą przeprowadzić ocenę zdolności kredytowej swoich klientów przed zawarciem umowy, przy jednoczesnym przestrzeganiu prawa konsumentów do informacji w przypadku odrzucenia ich wniosków kredytowych. Umowa powinna zawierać podstawowe informacje charakteryzujące wybraną ofertę kredytową. W przypadku zmiany stopy oprocentowania kredytu, konsument jest informowany o nowej kwocie, liczbie i częstotliwości płatności. Konsumenci mogą egzekwować swoje prawo odstąpienia od umowy, powiadamiając o tym zamiarze kredytodawcę i bez konieczności uzasadnienia swojej decyzji. Musi to nastąpić w terminie do czternastu dni od daty zawarcia umowy. Konsumenci mają również możliwość dokonania wcześniejszej spłaty swoich zobowiązań. Mogą skorzystać z tego prawa w każdej chwili, o ile wierzyciel otrzymuje sprawiedliwą i obiektywnie uzasadnioną rekompensatę. Państwa członkowskie czuwają nad tym, aby kredytodawcy i pośrednicy kredytowi wypełniali swoje obowiązki. Zapewniają także wykonywanie kontroli przez niezależne organy.

Dyrektywa w sprawie umów o kredyt związanych z nieruchomościami mieszkalnymi idzie o krok dalej w stosunku do dyrektywy w sprawie umów o kredyt konsumencki, ponieważ poza szeregiem obowiązków informacyjnych wobec konsumentów i ich uprawnieniami nakłada na pośredników i doradców kredytowych w obszarze kredytów hipotecznych następujące obowiązki:

- obowiązek przedstawienia klientowi europejskiego znormalizowanego arkusza informacyjnego (ESIS),
- weryfikacja wiedzy i kompetencji kandydata do pracy w obszarze pośrednictwa i doradztwa kredytowego w zakresie kredytów hipotecznych oraz osób kierujących tymi podmiotami – zarządu (rejestracja podmiotów),
- obowiązek ciągłego kształcenia i podnoszenia kwalifikacji zawodowych sprawdzanych okresowo przez organizacje samorządu gospodarczego,
- nadzór właściwego organu nad branżą (w Polsce najpewniej będzie to KNF),
- obowiązek ujawniania wysokości prowizji uzyskiwanej od poszczególnych banków,
- wskazanie, czy jest to doradca zależny (pośrednik), czy niezależny,
- posiadanie ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej przez osoby wykonujące zawód pośrednika i doradcy kredytowego (Europejski Urząd Nadzoru Bankowego na zlecenie Komisji Europejskiej ma określić minimalną sumę gwarancyjną, natomiast w przepisach europejskich brakuje

wytycznych dotyczących zakresu polisy oraz ewentualnych wyłączeń, które będą miały decydujący wpływ na ceny ubezpieczeń[26]).

Mimo że do wdrożenia dyrektywy hipotecznej (MCD) zostało jeszcze sporo czasu, już w 2014 roku przy Radzie Rozwoju Rynku Finansowego działającej przy Ministrze Finansów powstała Grupa Robocza ds. Implementacji dyrektywy MCD do polskiego porządku prawnego, na forum której toczą się prace nad analizą zaproponowanych w Dyrektywie regulacji oraz toczy się wstępna dyskusja nad możliwymi rozwiązaniami. Zgodnie z wykazem prac legislacyjnych, założenia tego projektu mają być przyjęte przez Radę Ministrów w drugim kwartale 2015 roku[27]. Już teraz wiadomo, że regulacje związane z dyrektywą hipoteczną oznaczają rewolucyjne zmiany dla branży pośredników i doradców kredytowych w Polsce, a z drugiej strony stanowią o przejściu rynku na wyższy poziom rozwoju i należy je ocenić pozytywnie.

5. Rekomendacja ZBP i ZFDF dobrych praktyk dla doradców kredytowych w obszarze kredytów hipotecznych

Działania podjęte przez ZBP i ZFDF na rzecz opracowania **standardu obsługi klienta** w zakresie kredytu hipotecznego i standardu etycznego wpisują się w wymagania i oczekiwania zwiększania jakości świadczonych przez pośredników i doradców kredytowych, a także świadczą o samoregulacji branży pośrednictwa kredytowego. Jest to jednocześnie zapowiedź dalszej współpracy między ZBP i ZFDF, mającej na celu ustalenie sposobu weryfikacji posiadania przez doradców kredytowych odpowiedniego poziomu wiedzy i kompetencji do świadczonych przez nich usług oraz propozycji zasad ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej z tytułu wykonywanego zawodu. Rekomendacja została przyjęta przez Zarząd Związku Banków Polskich w dniu 15 lipca 2014 roku oraz przez Walne Zgromadzenie Związku Firm Doradztwa Finansowego w dniu 2 czerwca 2014 roku. Obowiązuje ona firmy zrzeszone w ZFDF od 1 września 2014 roku, a w przypadku firm niezrzeszonych – mogą ją stosować i wówczas na swojej stronie internetowej mogą umieścić stosowną informację.

Konieczność podjęcia prac nad Rekomendacją oraz jej przyjęcie zostało wyjaśnione we wstępie do niej w sposób następujący[28]:

- istnieje potrzeba zapewnienia efektywnego i konkurencyjnego rynku kredytów hipotecznych, który byłby stałym elementem stabilności finansowej,

[26] Dla tych najmniejszych pośredników wysokość składki związanej z polisą OC może oznaczać konieczność zamknięcia działalności.

[27] *MF planuje zmiany dotyczące rynku kredytów hipotecznych*, Rzeczpospolita, 28.07.2014 r.

[28] Rekomendacja dobrych praktyk dla Doradców kredytowych. Kredyty hipoteczne, ZFDF – ZBP, 20 sierpnia 2014 r.

- istnieje potrzeba ustanowienia standardów jakości odnoszących się do specyficznych usług związanych z oferowaniem i udzielaniem kredytów hipotecznych (usługi pośrednictwa kredytowego), w tym przez doradców kredytowych,
- w procesie oferowania i sprzedaży kredytów hipotecznych przez doradców kredytowych uzupełniająco i razem z usługą pośrednictwa kredytowego mogą, ale nie muszą być oferowane usługi doradztwa kredytowego, których świadczenie winno być przypisane wyłącznie do osób o odpowiednich kwalifikacjach i kompetencjach,
- odpowiednia wiedza i kompetencje doradców kredytowych pozwalają na uzyskanie wymaganego poziomu profesjonalizmu niezbędnego do uzyskania zaufania konsumenta,
- usługi doradztwa kredytowego winny być oparte na właściwym zrozumieniu sytuacji finansowej konsumenta, preferencji i oczekiwanych rezultatów,
- istnieje potrzeba udostępnienia konsumentowi odpowiedniej informacji o samej firmie doradztwa kredytowego, jej identyfikacji rejestracyjnej, z jakimi bankami współpracuje przy świadczonych usługach doradczych, w tym pośrednictwa, możliwościach składania zażaleń i uwag,
- istnieje potrzeba zarządzania konfliktem interesów wynikającym z różnego poziomu wynagrodzenia otrzymywanego przez firmę doradztwa kredytowego od poszczególnych instytucji kredytowych.

Ze względu na wszystkie te przyczyny niezbędne jest wprowadzenie rekomendacji dobrych praktyk dla doradców kredytowych w procesie oferowania i sprzedaży kredytów hipotecznych, co powinno pozwolić na stworzenie ram prawnych działania doradców kredytowych w kontekście tworzenia miarodajnego rynku i odpowiedzialnych uczestników rynku hipotecznego oraz tworzenia podstaw do budowy zaufania konsumentów do instytucji kredytowej i doradców kredytowych. Określono jednocześnie następujące cele rekomendacji:

- wypracowanie podstawowych standardów i zasad obsługi klienta na rynku doradztwa finansowego w zakresie oferowania i sprzedaży kredytów hipotecznych, których klient powinien oczekiwać,
- wskazanie kryteriów postępowania doradców kredytowych, które pozwalają na zbudowanie długoterminowej relacji z klientem opartej na zaufaniu, uczciwości, sprawiedliwości, profesjonalizmie i dbałości o interes klienta. Wypracowane wspólnie zasady służą ochronie interesów klienta korzystającego z usług doradców kredytowych,

- zapewnienie stosownych kompetencji doradcom kredytowym, stosowania właściwych standardów obsługi klienta, a także wykonywania wszelkich działań z zachowaniem należytej staranności oraz przeciwdziałaniu stosowania nieuczciwych praktyk rynkowych.

Szczegółowe zapisy rekomendacji w podziale na obszary przedmiotowe zaprezentowano w tabeli 3.

Tabela 3. Zakres przedmiotowy rekomendacji dobrych praktyk dla doradców kredytowych (kredyty hipoteczne)

Obszar regulacji	Istota regulacji
Standardy etyczne	W ramach wymogów etyki zawodowej, doradcy winni stosować się do następujących zasad: • doradca winien kierować się dobrem swoich klientów, poszanowaniem obowiązków wynikających z uczciwości, godności i dobrych obyczajów, • doradca winien podejmować czynności zawodowe w celu ochrony interesów klienta, jednakże ta ochrona nie może usprawiedliwiać naruszenia zasad etyki i godności zawodu, • doradca wykonuje czynności zawodowe według najlepszej woli i wiedzy, w sposób rzetelny, z zachowaniem należytej staranności, • doradca winien dbać o podnoszenie swoich kwalifikacji zawodowych i ustawicznie rozwijać poziom swojej wiedzy fachowej, • doradca wykonuje zawód w sposób niezależny. W swoich decyzjach podlega jedynie przepisom prawa i zasadom etyki doradców kredytowych. Nie narusza to obowiązków wynikających ze stosunku pracy, • doradca ma obowiązek zachować w tajemnicy wszelkie fakty i informacje, jakie powziął w związku ze świadczeniem usług pośrednictwa i doradztwa, z wyjątkiem przypadków przewidzianych w odrębnych ustawach, • obowiązek zachowania tajemnicy, o którym mowa w pkt powyżej, obejmuje wszystkie uzyskane przez doradcę informacje, w szczególności zawarte w materiałach utrwalonych w jakiejkolwiek formie, • doradca obowiązany jest zabezpieczyć przed ujawnieniem lub niepożądanym wykorzystaniem wszystkich materiałów odnoszących się do klienta i uzyskanych informacji w związku z wykonywaniem czynności zawodowych, • doradca jest zobowiązany do stosowania procedur chroniących dane w każdej postaci, w tym również elektronicznej, przed zniszczeniem, zmianą lub dostępem osób niepowołanych, • obowiązek zachowania tajemnicy zawodowej jest nieograniczony w czasie i trwa także po ustaniu stosunku prawnego, na podstawie którego doradca wykonywał czynności zawodowe, • zachowanie tajemnicy obowiązuje również po zaprzestaniu świadczenia usług zarówno przez firmę doradztwa kredytowego, jak i doradcę, • przekazywanie informacji oraz prowadzenie reklamy przez firmę doradztwa kredytowego i/lub doradcę kredytowego powinno być: obiektywne, rzetelne i wyważone; zgodne z normami etycznymi, dobrymi obyczajami oraz godnością zawodu; zgodne z obowiązującymi przepisami, • niedopuszczalne jest zachowanie firmy doradztwa kredytowego i/lub doradcy kredytowego służące obejściu obowiązujących ograniczeń w zakresie informacji i reklamy, • do podstawowych norm w relacjach z klientem należą: profesjonalizm, uprzejmość, sumienność, uczciwość, odpowiedzialność, godność.

Kompetencje doradcy	Doradca winien mieć wiedzę z zakresu: • zasad udzielania kredytów przez poszczególne instytucje kredytowe, • parametrów cenowych ofert kredytowych, • parametrów cenowych i zasad działania produktów dodatkowych oferowanych razem z kredytem (np. konto, karta kredytowa, ubezpieczenie, produkt inwestycyjny), • zapisów w umowach kredytowych i bezpośrednio związanych z tym przepisów prawnych w zakresie potrzebnym do wyjaśnienia klientowi treści umowy, • obliczenia zdolności kredytowej w zakresie niezbędnym do przedstawienia oferty, • procesów udzielania kredytu, • wymaganych dokumentów do uzyskania kredytu, • podstawowych zasad określenia wartości nieruchomości stanowiącej cel/zabezpieczenie kredytu, • funkcjonowania systemu wieczystoksięgowego, • form prawnych prowadzenia działalności gospodarczej, • zasad obliczania dochodu rozporządzalnego dla różnych form zatrudnienia i działalności gospodarczej, • procesu zakupu nieruchomości i związanych z tym zagadnień prawnych, • procesu budowy domu, inwestycji deweloperskiej i bezpośrednio związanych z tym podstawowych zagadnień prawnych istotnych w procesie udzielania kredytu, • opłat związanych z zakupem nieruchomości i ustanowieniem zabezpieczeń, • ryzyka stopy procentowej i ryzyka walutowego (w przypadku kredytów walutowych) oraz ryzyka zmiany wartości zabezpieczenia kredytu hipotecznego, • zasad przekazywania „Formularza informacyjnego dotyczącego kredytu zabezpieczonego hipoteką", • rynku kredytów hipotecznych, • podstaw finansów, ekonomii i matematyki finansowe.
Zakres usługi doradztwa kredytowego	W ramach usługi pośrednictwa i doradztwa kredytowego, doradca: • świadczy usługę doradczą, pomagając klientowi, • omawia proces kredytowy i ofertę, • przyjmuje od klienta wniosek kredytowy z wcześniej określoną dokumentacją, • uczestniczy w procesie kredytowym, • służy pomocą po uruchomieniu kredytu, jeżeli umowa z instytucją kredytową przewiduje taką usługę.
Zasady współpracy z klientem	W ramach współpracy klienta i doradcy strony winny kierować się poniższymi zasadami: • przed rozpoczęciem współpracy doradca winien poinformować klienta o konieczności wyrażenia zgody na przetwarzanie jego danych osobowych w celu umożliwienia doradcy dalszego kontaktu z klientem, • doradca powinien uzyskać od klienta niezbędne informacje dotyczące jego sytuacji finansowej i osobistej, nieruchomości będącej przedmiotem kredytowania/zabezpieczenia oraz oczekiwań klienta związanych z kredytem. Doradca powinien poinformować klienta, że uzyskanie tych informacji jest niezbędne do prawidłowego wykonania usługi doradczej, • doradca powinien poinformować klienta o instytucjach kredytowych, z którymi współpracuje i których oferty mogą być wzięte pod uwagę przy oferowaniu usług pośrednictwa i doradztwa, • doradca powinien w sposób zrozumiały, dostosowany do indywidualnych potrzeb, wyjaśnić klientowi cechy charakterystyczne proponowanych produktów finansowych, • sposób prezentacji ofert nie powinien stanowić osobistej rekomendacji doradcy, • na życzenie klienta doradca powinien przekazać na trwałym nośniku udzielone wcześniej ustnie informacje i odpowiedzi, • skorzystanie z porady doradcy nie zobowiązuje do złożenia wniosku kredytowego,

	• przed złożeniem wniosku kredytowego doradca odpowiada na pytania klienta dotyczące oferty i procesu kredytowego, nie pobierając prowizji lub opłat związanych w usługą, • w przypadku potwierdzania za zgodność dokumentacji kredytowej z oryginałem, doradca powinien poinformować klienta o konieczności przedstawienia oryginałów dokumentów wymaganych przez instytucję kredytową, • w przypadku, gdy instytucja kredytowa wymaga dostarczenia dodatkowych dokumentów, klient powinien być świadomy, że ich niezwłoczne dostarczenie skraca czas oczekiwania na decyzję i umowę kredytową, • doradca powinien poinformować klienta o ryzykach, jakie wiążą się z zaciągniętym kredytem, w tym m.in. o ryzyku zmiany wysokości raty kredytowej w sposób określony w rekomendacjach KNF, • podjęcie decyzji o udzieleniu kredytu, określenie jego ostatecznej oferty i ocena ryzyka klienta są wyłączną kompetencją instytucji kredytowej, jednak wybór odpowiedniej ofert dostosowanej do sytuacji klienta i profesjonalne przygotowanie dokumentacji (zgodnie z wymogami danej instytucji kredytowej) znacznie zwiększa szanse uzyskania kredytu. Tę świadomość powinien mieć zarówno klient, jak i doradca.
Zarządzanie konfliktem interesów	Jeżeli wynagrodzenie firmy doradztwa kredytowego stanowi prowizja wypłacana przez instytucję kredytową, w przypadku uruchomienia kredytu, na podstawie umowy agencyjnej zawartej między firmą doradztwa kredytowego a instytucją kredytową, to zróżnicowana wysokość wynagrodzenia otrzymywanego od różnych instytucji kredytowych może prowadzić do konfliktu interesów. Firma doradztwa kredytowego powinna zarządzać konfliktem interesów przez stosowne procedury wewnętrzne i weryfikację ich stosowania w praktyce, które mają zapewnić obiektywność doradcy w procesie świadczenia usługi doradczej dla klienta, w tym pośrednictwa kredytowego. Firma doradztwa kredytowego powinna w związku z tym promować przestrzeganie standardów etycznych przez nagradzanie właściwych postaw doradców i stosowanie sankcji względem doradców działających we własnym interesie, sprzecznym z interesem i potrzebami klientów.
Wybór ofert dla klienta i usługa doradcza	Wybór ofert jest poprzedzony zebraniem przez doradcę od klienta informacji dotyczących jego sytuacji osobistej i finansowej, nieruchomości będącej przedmiotem kredytowania/zabezpieczenia, oczekiwań w zakresie oferty kredytowej, przewidywanych przez klienta istotnych wydarzeń, które mogą mieć miejsce w przyszłości
Sposób prezentacji wstępnych warunków kredytowania	Doradca powinien przekazać klientowi prezentację wstępnych warunków kredytowania na trwałym nośniku. Informacje powinny być prezentowane w sposób przejrzysty i zrozumiały dla klienta. Doradca powinien przedstawić klientowi wstępne warunki kredytowania dla ofert z minimum trzech instytucji kredytowych do wyboru, chyba że, z uwagi na indywidualną sytuację klienta, dostępna jest mniejsza liczba ofert lub mniejsza liczba ofert wynika z preferencji klienta. Wstępne warunki kredytowania powinny zawierać: datę sporządzenia prezentacji, dane firmy doradztwa i dane kontaktowe doradcy, kwotę kredytu bez doliczonych opłat, prowizji i ubezpieczeń, wartość nieruchomości, okres kredytowania, oprocentowanie kredytu, produkty dodatkowe, waluta kredytu, rata kredytu, prowizja, ubezpieczenia podstawowe i dodatkowe, sposób ustalenia wartości nieruchomości stanowiącej zabezpieczenie kredytu, wcześniejsza częściowa lub całkowita spłata kredytu, przewalutowanie, sposób rozliczania transz.
Komunikacja i obieg dokumentów	Doradca dba, aby proces uzyskania kredytu był sprawny i niezwłocznie odpowiada na pytania i wątpliwości klienta, informuje klienta o brakach w przedstawionej dokumentacji, dostarcza do instytucji kredytowej wnioski kredytowe oraz wszelkie wymagane dokumenty, przekazuje klientowi wszelkie istotne informacje z instytucji kredytowej, w szczególności dotyczące żądań dodatkowych dokumentów lub wyjaśnień, przekazuje informacje od klienta do instytucji kredytowej, przesyła dokumenty i informacje w sposób bezpieczny; zapoznaje klienta z treścią decyzji kredytowej oraz, o ile otrzyma przed terminem podpisania umowy

	kredytowej przez klienta jej treści – z umową kredytową, w szczególności z warunkami kredytu oraz dokumentami i czynnościami wymaganymi do podpisania umowy kredytowej i wypłat kredytu.
Pomoc w przygotowaniu dokumentacji	Prawidłowość sporządzenia i kompletność wniosku kredytowego przyspiesza i ułatwia uzyskanie kredytu. Doradca powinien pomagać klientowi na każdym etapie przygotowania dokumentacji dotyczącej klienta, jak i planowanej inwestycji. W przypadku banków wymagających potwierdzenia przez doradcę kopii za zgodność z oryginałem, doradca zawsze wymaga od klienta okazania oryginałów dokumentacji.
Ochrona danych osobowych i tajemnica bankowa	Firma doradztwa kredytowego i doradca działają zgodnie z ustawą z dnia 29 kwietnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (tj. Dz.U. z 2002 r. Nr 101, poz. 926 z późn. zm.) oraz ustawą z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe (tj. Dz.U. z 2012 r. poz. 1376 z późn. zm.) w celu zapewnienia bezpieczeństwa danych osobowych klienta oraz wszelkich informacji uzyskanych w trakcie procesu kredytowego.
Reklamacje	W trosce o dobro klienta, w zgodzie i na podstawie załącznika do uchwały KNF z dnia 10 maja 2011 r. „Zasady rozpatrywania reklamacji przez instytucje finansowe", firma doradztwa kredytowego umożliwia klientom zgłaszania skarg i reklamacji, jak też wniosków bądź sugestii za pośrednictwem różnych form kontaktu (opcjonalnie): osobisty – w jednym z oddziałów firmy doradztwa kredytowego; listowny – pod adresem głównej siedziby firmy doradztwa kredytowego, elektroniczny, telefoniczny, opcjonalnie przez formularz reklamacji na stronie internetowej firmy doradztwa kredytowego. Skargi i reklamacje klientów firma doradztwa kredytowego rozpatruje niezwłocznie, nie później jednak niż w terminie do 30 dni od ich wniesienia, a w sprawach szczególnie skomplikowanych w terminie nie dłuższym niż do 90 dni. Odpowiedzi na skargi i reklamacje są udzielane w formie pisemnej lub w innej formie uzgodnionej z klientem. Firma doradztwa kredytowego dokłada wszelkiej staranności, aby reklamacja została rozpatrzona w sposób obiektywny z uwzględnieniem praw klienta jako podmiotu.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Rekomendacji dobrych praktyk dla doradców kredytowych. Kredyty hipoteczne, ZBP – ZFDF, 20 sierpnia 2014 r., www.zwiazek-doradcow.org (dostęp 27.08.2014 r.).

Rynek finansowy i sektor bankowy pozytywnie przyjęły informację o wprowadzeniu Rekomendacji ZBP – ZFDF, ponieważ jej wdrożenie w przyszłości zwiększy standardy etyczne i standardy obsługi klienta realizowane przez pośredników i doradców kredytowych. W perspektywie długoterminowej oczekuje się, że z rynku zostaną wyeliminowane podmioty nieuczciwe, nierzetelne, bez odpowiedniej wiedzy i kwalifikacji w zakresie współpracy z klientem. Zwiększy się przez to jakość usług pośrednictwa i doradztwa kredytowego, a przez to bezpieczeństwo finansowe klientów i instytucji finansowych.

Zakończenie

Przeprowadzona analiza wskazuje, że potrzeba standaryzowania rynku pośrednictwa kredytowego w Polsce jest odpowiedzią na niedostateczne regulacje prawne w tym obszarze, w tym regulacje nadzorcze. W kontekście zaprezentowanej Rekomendacji ZBP – ZFDF, zapowiadanych dalszych działań tych instytucji oraz oczekiwanej implementacji przepisów dyrektywy w sprawie umów o kredyt

związany z nieruchomościami mieszkalnymi w Polsce w marcu 2016 r., przed branżą pośrednictwa i doradztwa kredytowego stoi wiele wyzwań. Szczególnie ważny będzie sposób weryfikowania wiedzy i kompetencji kandydatów na pośredników i doradców kredytowych, a także ich okresowa weryfikacja. Dyskusja dotyczy kwestii, kto ma przeprowadzać sprawdzanie wiedzy i kompetencji – czy firma pośrednictwa lub doradztwa kredytowego, czy organizacja samorządowa zrzeszająca takie firmy. Kolejna kwestia dotyczy konfliktu interesów, do zarządzania którym zostały zobowiązane spółki przez Rekomendację, w kontekście wynagrodzenia otrzymywanego od banku za pośrednictwo kredytowe – rodzi to podstawowy konflikt w zakresie działania w jak najlepszym interesie klienta. Dużo kontrowersji budzą również przepisy nakazujące doradcom kredytów hipotecznych ujawnianie wysokości wynagrodzenia od poszczególnych instytucji kredytowych. Do rozwiązania jest również kwestia zakresu ochrony od odpowiedzialności cywilnej pośredników i doradców kredytowych, co będzie wpływało na poziom składki ubezpieczeniowej, a tym samym na liczbę podmiotów i konkurencję w branży w przyszłości.

Bibliografia

Ancyparowicz G., *Pośrednictwo kredytowe w badaniach statystycznych*, Wiadomości Statystyczne, nr 11/2009.

Barembruch A., *Pośrednicy kredytowi w świetle teorii ekonomii* w: red. J. Bieliński, *Kapitał intelektualny w realizacji celów strategii lizbońskiej*, Fundacja Rozwoju UG, Gdańsk 2007.

Barembruch A., *Pośrednie kanały dystrybucji usług finansowych – stan obecny i perspektywy*, w: red. E. Ostrowska, J. Ossowski, *Mikrofinanse*, Fundacja na rzecz Polskich Związków Kredytowych, Gdańsk 2009.

Biznes i ryzyko na rynku consumer finance w Polsce w perspektywie 2012 roku, IbnGR.

Boczoń J., *Poradnik standaryzacji usług społecznych*, Wydawnictwo Sieć SPLOT, Warszawa 2004.

Czechowska I.D., *Pośrednicy kredytowi i doradcy finansowi jako kanał dystrybucji produktów bankowych związanych z finansowaniem nieruchomości*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio H. Oeconomia, 2012, vol. 46/4 (XLVI).

Czechowska I.D., *Zastosowanie innowacji w postaci outsourcingu na przykładzie przedsiębiorstw pośrednictwa kredytowego*, w: *Strategiczne uwarunkowania kształtowania potencjału innowacyjnego przedsiębiorstw*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Ekonomiczne Problemy Usług, 2012, nr 92.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/48/WE z dnia 23 kwietnia 2008 r. w sprawie umów o kredyt konsumencki oraz uchylająca dyrektywę Rady 87/102/EWG.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/17/UE z dnia 4 lutego 2014 r. w sprawie konsumenckich umów o kredyt związanych z nieruchomościami mieszkalnymi i zmieniająca dyrektywy 2008/48/WE i 2013/36/UE oraz rozporządzenie (UE) nr 1093/2010.

Działalność przedsiębiorstw pośrednictwa kredytowego za lata 2006–2013, GUS, www.stat.gov.pl

Jajuga K., *Czy ukształtuje się nowy paradygmat finansów?*, w: W. Frąckowiak, J. Szambelańczyk, *Ku Nowemu Paradygmatowi Nauk O Finansach*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu nr 144, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2010.

Kowalewski O., *System finansowy a realna sfera gospodarki*, Master of Business Administration, 2/2010.

MF planuje zmiany dotyczące rynku kredytów hipotecznych, Rzeczpospolita, 28.07.2014 r.

Mishkin F.S., *Ekonomika pieniądza, bankowości i rynków finansowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

Półtorak B., *Czynniki rozwoju firm pośrednictwa kredytowego w Polsce*, w: red. K. Jajuga, W. Ronka-Chmielowiec, *Inwestycje finansowe i ubezpieczenia – tendencje światowe a polski rynek*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, 2007, nr 1176.

Pyka I., *Synteza wyników badań nad modelowaniem systemu pośrednictwa finansowego* w: red. T. Famulska, *Szkice o finansach. Księga jubileuszowa prof. zw. dr hab. Krystyny Znanieckiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2012.

Raport Idea Expert: portret polskich mikropośredników finansowych, 16 kwietnia 2014 r., www.ideaexpert.pl

Rekomendacja dobrych praktyk dla doradców kredytowych. Kredyty hipoteczne, ZFDF – ZBP, 20 sierpnia 2014 r.

Słownik Języka Polskiego, dostępny na: http://sjp.pwn.pl/szukaj/standard (dostęp 26.08.2014 r.).

Solarz M., *Pośrednicy kredytowi i brokerzy usług finansowych na rynku consumer finance w Polsce*, *Finanse i rachunkowość: teoria i praktyka,* Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, 2007, nr 1186.

Srokorz W., *Status prawny pośredników kredytowych*, „Prawo Bankowe", 2/2001.

Ustawa z dnia 12 maja 2011 r. o kredycie konsumenckim (Dz.U. 2011 nr 126 poz. 715).

Zasady dobrych praktyk przedsiębiorstw zrzeszonych w Konferencji Przedsiębiorstw Finansowych w Polsce, czerwiec, 2012 r.

Konińskie Studia Społeczno-Ekonomiczne
Wydział Społeczno-Humanistyczny Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Koninie
KSSE 1 (2). 2015. 185-196
http://ksse.pwsz.konin.edu.pl

Ewidencja kosztów w mikroprzedsiębiorstwach i jej wartość informacyjna. Stan obecny i postulowane kierunki zmian

Piotr Szczypa
Uniwersytet Szczeciński
piotr.szczypa@wp.pl

Records of costs in micro-enterprises and its information value. Current status and postulated trends

Microenterprises operate mostly as individuals. Therefore, they have the right not to carry out the accounting books, and for the settlement of income tax from natural persons authorized by law to use the tax records. These records are an inadequate source of information on costs incurred to manage costs. The aim of the study is to determine and compare the cost management at the microenterprises using the simplified forms of tax records. In addition, optional solutions have been proposed to extend the cost information in microenterprises. Considerations are based on current tax rules, the author's own experience as a chartered accountant and available literature.

Keywords: cost, microenterprise, cost management, Tax Registry

1. Wstęp

Mikroprzedsiębirostwa[1] stanowią w Polsce najliczniejszy odsetek przedsiębiorstw. Jednocześnie właśnie ta grupa przedsiębiorstw funkcjonuje głównie jako

[1] W ramach niniejszego opracowania za mikroprzedsiębiorstwo przyjęto jednostkę gospodarczą zatrudniającą poniżej 10 osób. Ponadto z rozważań zostały wykluczone mikroprzedsiębiorstwa prowadzące księgi rachunkowe. Szerzej na temat pojęcia i cech mikroprzedsiębiorstwa:

osoby fizyczne. W związku z tym mogą one skorzystać ze zwolnienia z prowadzenia ksiąg rachunkowych, jakie daje ustawa o rachunkowości. Zamiast pełnej rachunkowości mikroprzedsiębiorcy najczęściej prowadzą uproszczone ewidencje podatkowe, mając do wyboru następujące rozwiązania w tym zakresie: karta podatkowa, ryczałt od przychodów ewidencjonowanych, opodatkowanie na zasadach ogólnych (podatkowa księga przychodów i rozchodów). Ewidencje te z racji swoistych uproszczeń dla celów podatkowych nie dają pełnej informacji o ponoszonych kosztach. Ponadto każda z tych ewidencji daje inny zakres informacji o kosztach, dlatego potencjalny mikroprzedsiębiorca powinien świadomie podjąć decyzję o wyborze formy opodatkowania. W związku z powyższym można sformułować następująca hipotezę: wartość informacyjna ewidencji kosztów w mikroprzedsiębiorstwach korzystających z uproszczonych ewidencji podatkowych jest niewystarczająca i wymaga rozszerzenia dla celów skutecznego zarządzania kosztami.

Celem opracowania jest określenie i porównanie możliwości zarządzania kosztami u mikroprzedsiębiorców korzystających z uproszczonych form ewidencji podatkowych. Rozważania zostały oparte na obowiązujących przepisach podatkowych, własnych doświadczeniach autora, jako dyplomowanego księgowego, i dostępną literaturę przedmiotu.

2. Koszty u mikroprzedsiębiorcy

Pojęcie kosztu zostało uregulowane w ustawie o rachunkowości, jednak w przypadku przedsiębiorstw niepodlegających tej ustawie definicja mówiąca, że koszt to: „uprawdopodobnione zmniejszenie w okresie sprawozdawczym korzyści ekonomicznych o wiarygodnie określonej wartości w formie zmniejszenia wartości aktywów albo zwiększenia wartości zobowiązań i rezerw, które doprowadzą do zmniejszenia kapitału własnego lub zwiększenia jego niedoboru w inny sposób, niż wycofanie środków udziałowców lub właścicieli”[2], nie ma bezpośredniego zastosowania. Definicja kosztów według ustawy o rachunkowości nie jest *de facto* definicją kosztów w ogóle, tylko definicją kosztów ekspirowanych (przyporządkowanym przychodom). Także określenia kosztu dla potrzeb zarządczych definiujące koszt, jako: „wyrażone w pieniądzu celowe zużycie składników majątku trwałego i obrotowego, usług obcych, nakładów pracy oraz niektóre wydatki niestanowiące zużycia związane z prowadzeniem normalnej działalności przez jednostkę gospodarczą”[3], nie mają w pełni zastosowania w praktyce mikroprzedsiębiorstw stosujących uproszczone ewidencje podatkowe. Dzieje się tak, ponieważ przez

A. Bera, *Ochrona ubezpieczeniowa w działalności mikro i małych przedsiębiorstw*, Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2012, s. 23–36.

[2] Art. 3 pkt 31 Ustawy o rachunkowości z dnia 29 września 1994 r. tj. Dz.U z 2013 r., poz. 330.

[3] K. Sawicki, *Rachunek kosztów*, t. 1, FRRwP, Warszawa 1996, s. 2.

zastosowanie uproszczeń ewidencyjnych nie obowiązuje zasada memoriałowa i niektóre składniki majątku zaliczane są w koszty już w momencie zakupu, a nie dopiero ich zużycia lub sprzedaży. Ponadto w przedsiębiorstwach takich wydatki mogą być często traktowane jako koszty.

W praktyce mikroprzedsiębiorstw zastosowanie ma przede wszystkim podział kosztów na dwie grupy:

- koszty podatkowe,
- koszty niepodatkowe.

Koszty podatkowe to te, które, zgodnie z przepisami ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych, mogą pomniejszyć podstawę opodatkowania. Ustawa nie wskazuje wprost, które koszty można uznać za podatkowe. Co do zasady można powiedzieć, że koszty podatkowe mają być związane z prowadzoną działalnością gospodarczą. Możliwe jest wskazanie związku przyczynowo-skutkowego między poniesionym kosztem a możliwością osiągnięcia przychodu. W przypadku kosztów niepodatkowych nie zachodzi taki związek lub ustawodawca wykluczył je z grona kosztów podatkowych. W ustawie o podatku dochodowym od osób fizycznych znajduje się wykaz kosztów, które nie mogą być uznane za koszt uzyskania przychodów.

Zakres informacji o kosztach możliwych do pozyskania jest bezpośrednio uzależniony od stosowanej przez mikroprzedsiębiorcę ewidencji podatkowej, a mianowicie w przypadku:

- karty podatkowej – nie ewidencjonuje się kosztów, wyłącznie w przypadku zatrudnienia pracowników prowadzone są kartoteki wynagrodzeń pracowników, dzięki którym rejestrowane są koszty wynagrodzeń i pochodnych do wynagrodzeń,
- ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych – jw.,
- opodatkowania na zasadach ogólnych – ewidencjonowane są koszty w ramach czterech grup, które odpowiadają odpowiednim kolumnom podatkowej księgi przychodów i rozchodów (kolumny: 10, 11, 12 i 13)[4], których charakterystykę przedstawiono w tabeli 1.

[4] Podatkowa księga przychodów i rozchodów składa się z 16 kolumn. Kolumny od 1 do 6 mają charakter opisowy, kolumny 7 i 8 służą do ewidencji przychodów, kolumna 9 to łączna wartość przychodów, kolumny od 10 do 13 służą do ewidencji kosztów, kolumna 14 to łączna wartość kosztów wykazanych w kolumnach 12 i 13, kolumny 15 i 16 mają charakter opisowy.

Tabela 1. Charakterystyka kolumn kosztowych podatkowej księgi przychodów i rozchodów

Kolumna	Nazwa kolumny	Przykłady kosztów
10	Zakup towarów handlowych i materiałów według cen zakupu	Kolumna 10 przeznaczona jest do wpisywania zakupu materiałów oraz towarów handlowych w cenie zakupu (cena zakupu to cena, jaką płaci nabywca za zakupione składniki majątku, pomniejszona o podatek VAT podlegający odliczeniu, a przy imporcie powiększona o należne cło, podatek akcyzowy oraz opłaty celne dodatkowe, obniżona o rabaty, opusty; w przypadku otrzymania darowizny lub spadku cenę zakupu stanowi wartość odpowiadająca cenie zakupu takiego samego lub podobnego składnika). Podatnicy prowadzący działalność kantorową w kolumnie tej wpisują miesięczną kwotę zakupionych wartości dewiz, wynikającą z ewidencji kupna i sprzedaży wartości dewizowych.
11	Koszty uboczne zakupu	Kolumna 11 jest przeznaczona do wpisywania kosztów ubocznych związanych z zakupem, np. kosztów dotyczących transportu, załadunku i wyładunku, ubezpieczenia w drodze.
12	Wynagrodzenia w gotówce i naturze	Kolumna 12 jest przeznaczona do wpisywania wynagrodzeń brutto wypłacanych pracownikom w gotówce i w naturze (np. wartość rzeczy, usług, którymi zajmuje się firma). W kolumnie tej ewidencjonuje się również wynagrodzenia wypłacane na podstawie umów zlecenia, omów o dzieło.
13	Pozostałe wydatki	Kolumna 13 przeznaczona jest do wpisywania pozostałych kosztów (innych niż wcześniej wymienione w kolumnach: 10, 11, 12). Praktycznie do tej kolumny można wpisać wszystkie koszty, jakie ponosi przedsiębiorstwo, jeżeli: • nie są zabronione przez ustawodawcę (w ustawie o podatku dochodowym od osób fizycznych jest lista pozycji, które nie mogą być kosztami uzyskania przychodów), • podatnik potrafi wskazać związek między poniesionym kosztem (wydatkiem) a uzyskaniem przychodu. Przykłady wydatków, które można ująć w kolumnie 13: • czynsz za lokal, • opłata za energię elektryczną, • opłata za gaz, • opłata za wodę, • opłata za centralne ogrzewanie, • opłata za telefon, • składka na ubezpieczenie emerytalne i rentowe pracowników w części finansowanej przez pracodawcę, • składki na ubezpieczenie wypadkowe pracowników, • wartość składników majątku do kwoty 3500 zł, • amortyzację środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych, • wydatki związane z eksploatacją samochodu, który jest składnikiem majątku firmy (jest środkiem trwałym), np. paliwo, mycie samochodu, części zamienne, płyn do spryskiwacza, olej do silnika itd., • wydatki związane z używaniem prywatnego samochodu (nie jest wpisany do ewidencji środków trwałych) do celów firmowych na podstawie ewidencji przebiegu pojazdu, • wydatki na reklamę, np. reklama w radiu, TV, prasie, bilbordach, katalogach, w komunikacji miejskiej, PKP itd., • środki czystości,

		• wywóz śmieci, • opłaty pocztowe, • opłaty za prowadzenie konta firmowego w banku, • prowizje i opłaty za usługi wykonywane przez banki, np. za dokonane przelewy, • odzież robocza i ochronna, • szkolenie pracowników, • odsetki od kredytów obrotowych oraz inwestycyjnych, jeżeli są płacone po okresie realizacji inwestycji, • naprawy i remonty środków trwałych oraz wyposażenia, • usługi biurowe, • materiały biurowe (papier, teczki, segregatory, ołówki itd.), • zakup czasopism fachowych, książek.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: W. Markowski, *ABC small business'u*, Marcus s.c., Łódź 2005, s. 112–114.

3. Użyteczność obowiązkowych systemów ewidencyjnych u mikroprzedsiębiorcy

W mikroprzedsiębiorstwie, niezależnie od przyjętej formy opodatkowania, są ponoszone różnorodne koszty. Z uwagi na obowiązki ewidencyjne należy stwierdzić, że tylko mikroprzedsiębiorcy opodatkowani na zasadach ogólnych mogą pozyskać stosunkowo dużo informacji o kosztach swojej działalności gospodarczej. W pozostałych przypadkach (karta podatkowa i ryczałt od przychodów ewidencjonowanych) nie uzyskuje się żadnych obowiązkowych danych o kosztach. Oczywiście przy zryczałtowanych formach opodatkowania istnieje obowiązek prowadzenia kartotek wynagrodzeń pracowników (koszty wynagrodzeń), ale już przy indywidualnej działalności gospodarczej nie zachodzi zjawisko zatrudnienia. Całościowe zestawienie przydatności obowiązkowych systemów ewidencyjnych w dostarczaniu informacji o kosztach umieszczono w tabeli 2.

Tabela 2. Użyteczność obowiązkowych systemów ewidencyjnych samozatrudnionych w dostarczaniu informacji o kosztach

Obowiązkowe systemy ewidencyjne	Zakres ewidencji w zakresie kosztów	Użyteczność w dostarczaniu informacji o kosztach
Karta podatkowa	W przypadku indywidualnej działalności gospodarczej – brak obowiązkowej ewidencji. W przypadku zatrudnienia pracownika/pracowników należy prowadzić kartoteki wynagrodzeń pracowników.	W przypadku indywidualnej działalności gospodarczej system nie dostarcza żadnych informacji o kosztach. Wyłącznie w przypadku zatrudnienia pracowników uzyskuje się szczątkowe informacje o kosztach, tylko z zakresu wynagrodzeń.

Ryczałt od przychodów ewidencjonowanych	W przypadku indywidualnej działalności gospodarczej – brak obowiązkowej ewidencji. W przypadku zatrudnienia pracownika/pracowników należy prowadzić kartoteki wynagrodzeń pracowników.	W przypadku indywidualnej działalności gospodarczej system nie dostarcza żadnych informacji o kosztach. Wyłącznie w przypadku zatrudnienia pracowników uzyskuje się szczątkowe informacje o kosztach, tylko z zakresu wynagrodzeń.
Podatkowa księga przychodów i rozchodów	Bieżąca ewidencja kosztów w podatkowej księdze przychodów i rozchodów w podziale na koszty: • zakupu towarów i materiałów (kolumna 10), • uboczne zakupu towarów i materiałów (kolumna 11), • wynagrodzeń (kolumna 12) – brak tych kosztów w przypadku indywidualnej działalności gospodarczej), • pozostałe (kolumna 13). W wymienionych czterech grupach będą wykazywane wyłącznie koszty uzyskania przychodów zgodnie z obowiązującymi przepisami podatkowymi (ustawa o podatku dochodowym od osób fizycznych). W rzeczywistości mogą być ponoszone koszty niepodatkowe, ale nie będą one ewidencjonowane. W związku z tym nie uzyskuje się pełnej informacji o ponoszonych kosztach prowadzonej działalności.	System dostarcza ogólnych informacji o ponoszonych kosztach podatkowych. Nie ma możliwości poznania szczegółowego rodzaju kosztów, a także pełnej informacji o kosztach (kosztach niepodatkowych).

Źródło: Opracowanie własne.

Treść tabeli 2 wskazuje na duże ograniczenia użyteczności obowiązkowych systemów ewidencyjnych mikroprzedsiębiorstw dla potrzeb zarządzania kosztami[5]. O ograniczeniach tych można mówić wyłącznie w przypadku prowadzenia podatkowej księgi przychodów i rozchodów, ponieważ w pozostałych przypadkach u mikroprzedsiębiorcy nie uzyskuje się nawet szczątkowych informacji o kosztach. W związku z tym, aby można było mówić o zarządzaniu kosztami, w pierwszej kolejności należy, na zasadach fakultatywnych, pozyskać szerszy zakres informacji o kosztach (w przypadku podatkowej księgi przychodów i rozchodów) lub jakiekolwiek informacje o kosztach (w przypadku karty podatkowej i ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych). Postuluje się u mikroprzedsiębiorców:

- opodatkowanych na zasadach ogólnych (podatkowa księga przychodów i rozchodów) uszczegółowić rejestr ponoszonych kosztów o wskazanie kosztów niepodatkowych oraz dokonać podziału kosztów według rodzajów,
- opodatkowanych w formie ryczałtowej (karta podatkowa, ryczałt od przychodów ewidencjonowanych) prowadzić rejestr ponoszonych kosztów (podatkowych i niepodatkowych) w rozbiciu na ich rodzaje.

[5] Bogate źródło informacji na temat użyteczności obowiązkowych systemów ewidencyjnych dla potrzeb podatkowych w dostarczaniu informacji nie tylko o kosztach zawiera publikacja J. Jaworskiego: J. Jaworski, *Informacja finansowa w zarządzaniu małym przedsiębiorstwem. Potrzeby – źródła – wykorzystanie*, CeDeWu, Warszawa 2012.

Zaproponowane rozwiązania mogą przyczynić się do zwiększenia możliwości zarządzania kosztami przez właściciela mikroprzedsiębiorstwa. Ponadto nie są skomplikowane i kosztowne we wdrożeniu.

4. Rozwiązania zwiększające możliwości zarządzania kosztami w mikroprzedsiębiorstwch

W związku z przedstawionymi wcześniej postulatami ukierunkowanymi na możliwość pozyskania dodatkowych informacji o kosztach, w mikroprzedsiębiorstwie niezbędna jest wiedza o podziale kosztów według dwóch klasyfikacji. Jeden podział kosztów został już omówiony (podział ze względu na możliwość pomniejszenia podstawy opodatkowania, czyli koszty podatkowe i koszty niepodatkowe). Drugi podział kosztów to koszty według rodzajów.

Koszty rodzajowe są to koszty proste (nie dają się podzielić na mniejsze cząstki) i umożliwiają uzyskanie odpowiedzi na pytanie: ile i jakiego rodzaju koszty zostały poniesione w związku z prowadzoną normalną (zasadniczą) działalnością gospodarczą. W ramach kosztów rodzajowych można wskazać ich siedem grup:

- amortyzacja (zużycie środków trwałych, zużycie wartości niematerialnych i prawnych),
- zużycie materiałów i energii (np. zużycie materiałów podstawowych, pomocniczych i biurowych, zużycie wody, zużycie energii elektrycznej, gazu, czasopisma fachowe),
- usługi obce (np. usługi transportowe, ochrony mienia, sprzątania, pocztowe, telekomunikacyjne, reklamowe, najmu, tłumaczenia),
- podatki i opłaty (np. podatek od nieruchomości, podatek od środków transportu),
- wynagrodzenia (wynagrodzenie brutto pracowników zatrudnionych na umowę o pracę lub umowy cywilno-prawne),
- ubezpieczenia społeczne i inne świadczenia (np. składki ZUS pracowników niewchodzące w skład wynagrodzenia brutto, odzież robocza i ochronna, szkolenia pracowników, badania okresowe),
- pozostałe koszty rodzajowe (np. delegacje pracowników, ryczałt za używanie prywatnego samochodu do celów służbowych, ubezpieczenia komunikacyjne i majątkowe).

W przypadku mikroprzedsiębiorcy prowadzącego podatkową księgę przychodów i rozchodów, koszty ewidencjonowane są w czterech grupach (kolumny 10, 11, 12 i 13). Podział ten nie odpowiada klasyfikacji kosztów według rodzajów. Ponadto w określonych przypadkach może zaistnieć sytuacja, że kilka kosztów rodzajowych składa się na jeden koszt, według układu podatkowej księgi przychodów i rozchodów.

Koszty rodzajowe związane są z normalną działalnością gospodarczą. Jednak w praktyce mogą wystąpić koszty związane z pozostałą działalnością operacyjną (np. w przypadku sprzedaży środka trwałego – ujęcie w koszty jego niezamortyzowanej wartości) lub działalnością finansową (np. odsetki od zaciągniętego kredytu). Koszty te mają swoje miejsce w układzie podatkowej księgi przychodów i rozchodów (kolumna 13), jednak nie mają odzwierciedlania w układzie kosztów rodzajowych, ponieważ nie są związane z normalną (zwykłą) działalnością gospodarczą. Związane są z następującymi kosztami:

- pozostałe koszty operacyjne (koszty działalności operacyjnej pozostałej),
- koszty finansowe (koszty działalności finansowej).

W przypadku handlowych mikroprzedsiębiorstw ponoszone są przede wszystkim koszty z tytułu zakupionych towarów handlowych. Ujmuje się ich wartość do kolumny 10 podatkowej księgi przychodów i rozchodów. Koszty rodzajowe nie przewidują tego typu sytuacji. Dzieje się tak, ponieważ towary w momencie zakupu przy prowadzeniu pełnej rachunkowości nie stanowią kosztu dla przedsiębiorstwa, są składnikiem majątku zaliczanym do grupy zapasów. Dopiero ich sprzedaż ma odzwierciedlenie w kosztach uzyskania przychodów pod nazwą wartość sprzedanych towarów.

W związku z tym należy rozszerzyć fakultatywny rejestr kosztów rodzajowych o następujące koszty:

- pozostałe koszty operacyjne,
- koszty finansowe,
- wartość sprzedanych towarów.

Mając na uwadze powyższe, w przypadku mikroprzedsiębiorstw proponuje się, w celu pozyskania dodatkowych lub pierwotnych informacji o kosztach, prowadzenie dodatkowej ewidencji, której koncepcję przedstawiono w tabeli 3.

Tabela 3. Koncepcja fakultatywnej ewidencji kosztów w mikroprzedsiębiorstwie

Lp.	Lp. z PKPiR	Amortyzacja	Zużycie materiałów i energii	Usługi obce	Podatki i opłaty	Ubezpieczenia społeczne
1	2	3	4	5	6	7

Pozostałe koszty rodzajowe	Pozostałe koszty operacyjne	Koszty finansowe	Wartość towarów	Razem koszty podatkowe	Razem koszty niepodatkowe	Razem koszty (12+13)
8	9	10	11	12	13	14

Źródło: Opracowanie własne.

W zaproponowanej ewidencji (tabela 3) będą rejestrowane wszystkie koszty ponoszone w trakcie działalności gospodarczej przez mikroprzedsiębiorstwa:

- podatkowe, które były wcześniej wykazane w obowiązkowej ewidencji (podatkowa księga przychodów i rozchodów), co zostaje odnotowane przez zapis w kolumnie 2 (Lp. z PKPiR); przedsiębiorstwom będącym na zryczałtowanych formach opodatkowania proponuje się, w przypadku ewidencji kosztów podatkowych, wpisywać do kolumny 2 litery „KP" – oznaczające koszt podatkowy,
- niepodatkowe, których nie wykazuje się w żadnej obowiązkowej ewidencji (brak adnotacji w kolumnie 2 świadczy o tej grupie kosztu).

Dodatkowa ewidencja kosztów winna być prowadzona oddzielnie dla każdego miesiąca. Każda strona, jako ostatnie trzy wiersze, może zawierać następujące pozycje:

- „Suma strony",
- „Przeniesienie z poprzedniej strony",
- „Razem w danym miesiącu".

Prowadzenie dodatkowej lub w przypadku zryczałtowanych mikroprzedsiębiorstw jedynej ewidencji kosztów pozwala na bardziej świadome zarządzanie nimi. Ponadto posiadana informacja o kosztach może ułatwić sporządzanie różnego typu załączników i formularzy przy ubieganiu się o dodatkowe źródła finansowania lub uczestniczeniu w konkursach.

Kolejnym rozwiązaniem zwiększającym możliwość zarządzania kosztami w mikroprzedsiębiorstwie jest zastosowanie budżetowania kosztów. Proces budżetowania kosztów będzie wykorzystywał informacje pochodzące z wcześniej zaproponowanej dodatkowej ewidencji kosztów rodzajowych. Przykładowy układ budżetu kosztów w mikroprzedsiębiorstwie przedstawiono w tabeli 4.

Tabela 4. Przykładowy układ budżetu kosztów w mikroprzedsiębiorstwie

Lp.	Wyszczególnienie	Miesiące			Razem (zł)
		I	.	XII	
I	KOSZTY RAZEM				
1. 1.1. 1.2.	Amortyzacja: środków trwałych wartości niematerialnych i prawnych				
2. 2.1. 2.2. 2.3. 2.4. 2.5. 2.6.	Zużycie materiałów i energii: zużycie materiałów podstawowych zużycie paliwa zużycie materiałów biurowych zużycie środków czystości energia elektryczna energia cieplna				
3.	Usługi obce:				

3.1.	pocztowe i kurierskie				
3.2.	telekomunikacyjne				
3.3.	transportowe				
3.4.	najmu, dzierżawy i leasingu				
3.5.	sprzątania i ochrony mienia				
3.6.	remontowe				
4.	Podatki i opłaty:				
4.1.	podatek od nieruchomości				
4.2.	podatek od środków transportu				
4.3.	podatek VAT nieodliczony				
5.	Wynagrodzenia:				
5.1.	umowa o pracę				
5.2.	umowa zlecenie				
5.3.	umowa o dzieło				
6.	Ubezpieczenia społeczne i inne świadczenia:				
6.1.	składki ZUS pracowników				
6.2.	szkolenia pracowników				
6.3.	ubrania robocze				
7.	Pozostałe koszty rodzajowe:				
7.1.	podróże służbowe				
7.2.	ubezpieczenia majątkowe				
7.3.	ubezpieczenia komunikacyjne				
7.4.	koszty reprezentacji i reklamy				
7.5.	prywatny samochód do celów służbowych				
II	KOSZTY NARASTAJĄCO OD POCZĄTKU ROKU				

Źródło: Opracowanie własne.

Zaproponowany w tabeli 4 układ budżetu kosztów w mikroprzedsiębiorstwie jest rozwiązaniem przykładowym. W praktyce stopień szczegółowości poszczególnych tytułów kosztów rodzajowych powinien być dostosowany do potrzeb mikroprzedsiębiorcy i zakresu dodatkowej ewidencji kosztów. Ponadto proponuje się okresowe sporządzanie raportu z wykonania budżetu, którego układ przedstawiono w tabeli 5.

Tabela 5. Przykładowy układ raportu z wykonania budżetu kosztów w mikroprzedsiębiorstwie

Lp.	Wyszczególnienie	Bieżący miesiąc (n)			Miesiąc (n+1)			Narastająco		
I	KOSZTY RAZEM									
1.	Amortyzacja									
2.	Zużycie materiałów i energii									
3.	Usługi obce									
4.	Podatki i opłaty									
5.	Wynagrodzenia									
6.	Ubezpieczenia społeczne i inne świadczenia									
7.	Pozostałe koszty rodzajowe									
II	KOSZTY NARASTAJĄCO OD POCZĄTKU ROKU									

Źródło: Opracowanie własne.

Wyszczególnienie tabeli 4 i 5 może być rozszerzone o pozycje kosztowe wykraczające poza koszty rodzajowe, mianowicie: koszty finansowe, pozostałe koszty operacyjne oraz koszty z tytułu sprzedanych towarów handlowych.

Przedstawione rozwiązania mające na celu zwiększenie możliwości zarządzania kosztami w mikroprzedsiębiorstwie, które nie prowadzi ksiąg rachunkowych, nie wyczerpują wszystkich możliwości. Zostały zaprezentowane te, które wydają się najłatwiejsze i najtańsze w zastosowaniu, a jednocześnie skuteczne.

5. Wnioski końcowe

1. Spośród ewidencji podatkowych – karta podatkowa, ryczałt od przychodów ewidencjonowanych, podatkowa księga przychodów i rozchodów – tylko w przypadku opodatkowania na zasadach ogólnych (podatkowa księga przychodów i rozchodów) można mówić o pozyskiwaniu informacji o ponoszonych kosztach w mikroprzedsiębiorstwie.
2. Kosztów ewidencjonowanych w podatkowej księdze przychodów i rozchodów nie można utożsamiać z kosztami w księgach rachunkowych ze względu na pomijanie zasady memoriałowej i kosztów niepodatkowych.
3. Mikroprzedsiębiorcy korzystający z uproszczonych ewidencji podatkowych mają niewystarczające informacje do potrzeb zarządzania kosztami.
4. W celu podwyższenia skuteczności zarządzania kosztami w mikroprzedsiębiorstwie należy prowadzić fakultatywną ewidencję kosztów obejmującą koszty rodzajowe, koszty finansowe, pozostałe koszty operacyjne, koszty (wartość) sprzedanych towarów z uwzględnieniem podziału na koszty podatkowe i niepodatkowe.
5. Budżetowanie kosztów wraz z raportem wykonania budżetu kosztów w sposób istotny zwiększa możliwości zarządzania kosztami w mikroprzedsiębiorstwie, ponieważ uwzględnione zostają okresy przyszłe, a nie tylko dane historyczne o kosztach.

Bibliografia

Bera A., *Ochrona ubezpieczeniowa w działalności mikro i małych przedsiębiorstw*, Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2012.

Jaworski J., *Informacja finansowa w zarządzaniu małym przedsiębiorstwem. Potrzeby – źródła – wykorzystanie*, CeDeWu, Warszawa 2012.

Markowski W., *ABC small business'u*, Marcus s.c., Łódź 2005.

Sawicki K., *Rachunek kosztów*, t. I, FRRwP, Warszawa 1996.

Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U. z 2013 r., poz. 330).

Konińskie Studia Społeczno-Ekonomiczne
Wydział Społeczno-Humanistyczny Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Koninie
http://ksse.pwsz.konin.edu.pl

Informacje dla autorów

1. Zgłoszenie artykułu

Zgłoszenia artykułów prosimy dokonywać drogą elektroniczną na adres redakcji: ksse@konin.edu.pl. Do pliku należy także dołączyć podpisane oświadczenie, pobrane z zakładki „Do pobrania". Nadesłane zgłoszenie jest potwierdzane przez Redakcję w ciągu kilku dni.

2. Wstępna kwalifikacja oraz proces recenzji

Przesłane zgłoszenie jest rozpatrywane przez Redakcję. O wynikach decyzji powiadamia się autora; a artykuł po wstępnej ocenie przesyłany jest do recenzji przy jednoczesnym zachowaniu anonimowości. Dane autora są zakodowane, podobnie recenzenta (*double-blind review proces*). W przypadku negatywnej recenzji, np.: jednej z dwóch, Redakcja powołuje trzeciego recenzenta i na tej podstawie decyduje o publikacji. Autor po otrzymaniu informacji o recenzjach oraz uwagach zobowiązany jest w ciągu 14 dni nanieść poprawki zgodnie z sugestiami recenzentów. W przypadku dwóch negatywnych recenzji artykuł jest odrzucany. Redakcja skrupulatnie przestrzega procedur „Ghostwriting", „guest authorship".

3. Opracowanie artykułu

Tekst powinien obejmować określone części zgodnie z ogólnymi wymaganiami artykułów naukowych.

4. Normy edytorskie

1. Artykuł powinien być napisany w edytorze tekstu Microsoft Word (format doc lub docx) z zachowaniem następujących reguł:

- format (rozmiar papieru) – A4,
- marginesy: lewy, prawy, dolny, górny – 2,5 cm,
- czcionka – Times New Roman 12 pkt,
- interlinia (odstęp między wierszami) – 1,5,
- akapit (wcięcie pierwszego wiersza) – 1 cm (bez odstępu między akapitami),
- tekst wyjustowany (bez dzielenia wyrazów),
- dopuszczalne wyróżnienia w tekście – kursywa i/lub pogrubienie (bez podkreślania),
- wypunktowanie – dopuszczalny znak „•”,
- tytuł tabeli (nad tabelą) – Times New Roman 11 pkt, wyrównany do lewej, (Tabela1.),
- tekst w tabeli – Times New Roman 10 pkt, wyjustowany (bez kolorów i cieniowania),
- styl tabeli – prosty (siatka),
- tytuł rysunku (pod rysunkiem) – Times New Roman 11 pkt, wyśrodkowany, (Rys. 1.),
- elementy graficzne – czarno-białe,
- źródło (pod tabelą lub rysunkiem) – Times New Roman 10 pkt, wyśrodkowane,
- poszczególne elementy artykułu oddzielone pustym wierszem.

2. Układ artykułu

Imię i nazwisko autora/autorów – wyrównane do lewej

Nazwa jednostki (afiliacja) – wyrównana do lewej

Adres e-mail autora/autorów – wyrównany do lewej

Wstęp – tekst wyjustowany

Część główna z podziałem na sekcje – tekst wyjustowany; tytuły sekcji ponumerowane i pogrubione

Zakończenie – tekst wyjustowany

Bibliografia – tylko pozycje przywołane w artykule; tekst wyjustowany

Tytuł artykułu w języku angielskim – pogrubiony, wielkimi literami, wyśrodkowany

Streszczenie w języku angielskim (Summary) – od 500 do 1000 znaków (ze spacjami); tekst wyjustowany

Słowa kluczowe w języku angielskim (Key words) – 4–6 słów

3. Zasady sporządzania przypisów

Przypisy powinny być umieszczone u dołu strony i ponumerowane w sposób ciągły w całym artykule. Należy je zapisać czcionką Times New Roman 10 pkt, wyjustować, zastosować interlinię 1,0. Pozycje cytowane w artykule należy zapiać w przypisach według następującego wzoru:

[1] M. Adamowicz, *Strategie rozwoju lokalnego. Aspekty instytucjonalne*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2003, s. 17.

[2] P. Kubiński, L. Kwieciński, L. Żurawowicz, *Naukowiec przedsiębiorcą. Własność intelektualna,* Dolnośląska Platforma Promocji Przedsiębiorczości Akademickiej, Wrocław 2010, s. 29.

[3] Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym, Dz.U. z 2005 r., Nr 164, poz. 1365 z późn. zm.

[4] J.J. Parysek, *Podstawy gospodarki lokalnej*, Wydawnictwo UAM, Poznań 2001, s. 78–79.

[5] S. Krzemiński, *Polityka transportowa a rozwój transportu*, w: *Ekonomiczne instrumenty wsparcia ożywienia gospodarki w Polsce*, red. K. Szczepaniak, K. Zbytniewska, Wydawnictwo SGH, Warszawa 2003, s. 146.

[6] *Strategia Rozwoju Kraju 2020,* Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2012, s. 12.

[7] *A. Białas-Motyl, Kluczowe aspekty metodologiczne statystyki transportu kolejowego w Unii Europejskiej,* „Wiadomości Statystyczne" 2012, nr 10, s. 86.

W przypadku pozycji wcześniej już cytowanych w artykule (na poprzednich stronach) przypis należy sporządzić następująco:

[5] J.J. Parysek, *Podstawy gospodarki*…, s. 80.

Jeśli są dwa lub więcej cytatów z tej samej pozycji, jeden za drugim na tej samej stronie, przypis należy sporządzić następująco:

[9] Tamże, s. 412.

4. Zasady sporządzania bibliografii

Bibliografia powinna zawierać tylko źródła cytowane/wskazywane w artykule i być zredagowana w następujący sposób:

- nazwisko(-a) autora(-ów), inicjały imion,
- tytuł pracy,
- wydawnictwo,
- miejsce i rok wydania.

Bibliografia powinna być uporządkowana alfabetycznie według nazwisk autorów (pierwszego autora) według następującego wzoru:

Adamowicz M., *Strategie rozwoju lokalnego. Aspekty instytucjonalne*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2003.

Białas-Motyl A., Kluczowe aspekty metodologiczne statystyki transportu kolejowego w Unii Europejskiej, „Wiadomości Statystyczne" 2012, nr 10.

Griffin R.W., *Podstawy zarządzania organizacjami*, PWN, Warszawa 1996.

Krzemiński S., *Polityka transportowa a rozwój* transportu, *w*: *Ekonomiczne instrumenty wsparcia ożywienia gospodarki w Polsce*, red. K. Szczepaniak, K. Zbytniewska, Wydawnictwo SGH, Warszawa 2003.

Kubiński P., Kwieciński L., Żurawowicz L., *Naukowiec przedsiębiorcą. Własność intelektualna,* Dolnośląska Platforma Promocji Przedsiębiorczości Akademickiej, Wrocław 2010.

Parysek J. J., *Podstawy gospodarki lokalnej*, Wydawnictwo UAM, Poznań 2001.

Strategia Rozwoju Kraju 2020, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2012.

Taksonomia struktur w badaniach regionalnych, red. D. Strahl, Wydawnictwo AE we Wrocławiu, Wrocław 1998.

Transport drogowy w Polsce w latach 2010 i 2011, GUS, Warszawa 2013.

Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym, Dz.U. z 2005 r., Nr 164, poz. 1365 z późn. zm.

Założenia realizacji Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa, https://www. funduszeeuropejskie.gov.pl/konfszkol/konferencje/Documents/Zalozenia_realizacji_POPC_na_konferencje_regionalne_26062013.pdf [dostęp: 29.07.2013].